

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Křesťanské církve v období studené války
(se zaměřením na Církev československou husitskou)**

Bc. Helena Hloušková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra filozofie
Studijní program Humanitní studia
Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce
Křesťanské církve v období studené války
(se zaměřením na Církev československou husitskou)
Bc. Helena Hloušková

Vedoucí práce:
Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.
Katedra filozofie
Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	CÍRKEV PO ROCE 1948	3
3	KATOLICKÁ CÍRKEV	6
3.1	Katolická akce.....	9
3.2	Církevní komise:.....	14
3.3	Státní úřad pro věci církevní	16
3.4	Církevní zákony	19
3.5	Nekatolické církve v 50. letech.....	21
3.6	Likvidace řeckokatolické církve.....	24
3.7	Bohoslovci	27
3.8	Biskupské procesy.....	29
3.9	Slib věrnosti	32
3.10	Řehole	35
3.11	Mírové hnutí katolického duchovenstva.....	40
3.12	Přelomový rok 1956.....	44
3.13	Mezinárodní uvolnění.....	48
4	PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV	50
5	PROTESTANTSKÉ CÍRKVE	53
5.1	Všekřesťanská mírová konference.....	57
6	VZTAHY S VATIKÁNEM	58
6.1	Jednání s Vatikánem	59
6.2	II. vatikánský koncil.....	61
7	ROK 1968	66
8	CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ (HUSITSKÁ)	69
9	ZÁVĚR	80
10	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	85
10.1	Literatura	85
10.2	Prameny:	88
10.3	Orální svědectví:.....	88
11	RESUMÉ	89
12	PŘÍLOHY	90
12.1	Příloha č. 1	90
12.2	Příloha č. 2	97
12.3	Příloha č. 3	98
12.4	Příloha č. 4.	100

1 ÚVOD

Cílem mé práce bylo objasnění situace křesťanských církví v Československu v období mezi lety 1948 až 1968, tedy v období od únorového převratu a převzetí moci komunisty, až po Pražské jaro ukončené vpádem vojsk Varšavské smlouvy, v období označovaném jako *období studené války*. Zároveň jsem chtěla poukázat na rozdílnost vývoje křesťanských církví v těchto, pro ně velmi obtížných letech, jejich postoj vůči režimu a možnosti působení v totalitním státě. Vztah státu a církví v uvedených dvaceti letech ovlivňoval především poměr režimu k církvi katolické, a proto je tomuto vztahu věnována stěžejní část mé diplomové práce. Mou další snahou bylo poukázat na specifičnost postavení Církve československé, její postoje ovlivněné skladbou věřících a teologickým zaměřením. Svou práci jsem proto doplnila i o rozhovor s pamětníkem.

Téma své práce jsem zvolila s ohledem na jeho aktuálnost, zejména v souvislosti s vyrovnáváním se dnešního českého státu s problematikou církevních restitucí. Prostudováním materiálu k diplomové práci se mi podařilo získat alespoň rámcový pohled na danou problematiku.

Studium literatury mi umožnilo utřídit si relevantní informace a pomocí komparace si seřadit poznatky, které se týkaly jednotlivých církví i časových období, poté si z nich sestavit ucelený přehled základních myšlenek a údajů. Vycházela jsem přitom především z prací historika Karla Kaplana a Václava Vaška, kteří fundovaně zdokumentovali vývoj vztahů mezi katolickou církví a státem v období po 2. světové válce, v těžkých letech po komunistickém převratu až po uvolnění před obdobím normalizace.

Období vlády komunistického režimu se štěpí na etapy, kdy se mezi padesátými lety a první polovinou let šedesátých projevoval mimořádně tvrdý postup vůči církevním složkám, silnější než v jiných zemích. Ještě na konci padesátých let probíhaly procesy a internace duchovních. Teprve v druhé polovině šedesátých let nastalo umírnění; přišla amnestie v letech

1960 a 1962 spolu s propuštěním biskupů z internace a s uvolněním arcibiskupa J. Berana do vatikánského exilu. Po Pražském jaru však nastalo opětovné prosazování pevné moci režimu. Ateistická propaganda a pronásledování věřících v komunistické společnosti "měla podstatný vliv na formování náboženských postojů v české společnosti."¹

---

¹ FIALA, P. *Laboratoř sekularizace: náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*, s. 27.

2 CÍRKEV PO ROCE 1948

Na území republiky působilo v roce 1950 dvanáct zaregistrovaných církví, okolo třiceti sekt a náboženských společností, asi 1400 náboženských spolků. Největší zastoupení měla církev římsko- a řeckokatolická s téměř 9 miliony členů, z nekatolických pak církev evangelické se zhruba milionem věřících a Církev československá, ve které bylo registrováno okolo 900 000 obyvatel.² Bez vyznání bylo evidováno v tomto roce, po dvouletém působení komunistické moci, téměř půl milionu obyvatel. Z těchto poznatků vyplývá, že Československo bylo silně religiózním státem a především katolická církev významným způsobem ovlivňovala kulturní, sociální a společenskou situaci. "Vztahy mezi státem a církví v období koaliční vlády Národní fronty v letech 1945-1948, vyznačující se oboustranným respektováním a soužitím a *dobrým a přátelským poměrem* (biskupové 14. 10. 1946), vytvářely převážně příznivé podmínky pro činnost církve."³ Tyto vztahy mezi Československem a Svatým stolcem byly garantované prostřednictvím smlouvy *Modus vivendi* z roku 1928.⁴

Vývoj církve, možnosti jejího působení a ovlivňování církevních zájmů změnilo politické směřování státu. "V předválečném Československu existovaly dvě velké křesťanské strany, v českých zemích Československá strana lidová, na Slovensku Hlinkova slovenská ľudová strana."⁵ Český katolicismus vstupoval do osvobozené republiky s velkým morálním kapitálem. Až na malé výjimky se duchovní chovali během nacistické okupace statečně, velká část se podílela na národním odboji, přes pět set duchovních bylo vězněno a více než pětina z nich svou aktivitu zaplatila

---

² KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 5.

³ Tamtéž, s. 13.

⁴ MODUS VIVENDI INTER SANCTAM SEDEM ET REPUBLICAM CECOSLOWACHAM (modus vivendi = způsob soužití). Jednalo se o církevně - politickou smlouvu, kterou se upravovaly aktuální otázky ve vzájemných vztazích. KONÍČEK, J. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993*, s. 88.

⁵ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 11.

životem.⁶ Katolická církev se rozhodla po válce podpořit nový stát, komplikovanější situace však byla na Slovensku, kde Hlinkova strana spolupracovala s nacistickým Německem a po válce byla zakázána. Tato nejvlivnější církev se zde začala znovu prosazovat až téměř rok po válce.

Ještě 18. března 1948 vydal ÚAV NF (Ústřední akční výbor národní fronty) prohlášení o náboženské svobodě: „... svoboda náboženství a vykonávání náboženských obřadů je jednou ze základních zásad našeho lidově demokratického režimu. ÚAV NF musí pečovat o to, aby náboženská svoboda byla všude v plné míře uchována, aby nerušený výkon náboženských obřadů byl zajištěn. Odsuzujeme samovolné zásahy do církevního školství a všechny akty, které by náboženskou svobodu mohly porušit.“⁷

I přes tuto garanci se vyskytly problémy. Kulturní, náboženskou, sociální a charitativní činnost kněží a řeholníků si církev zajišťovala především z darů a příjmů ze svého majetku. Jen asi třetina duchovních dostávala od státu kongruu.⁸ Významný konflikt mezi státem a církví se objevil s nařízením o zestátnění škol, což se na Slovensku dotýkalo i škol církevních a řeholních. V Čechách se na obdobný školský zákon biskupové s předstihem připravili a následnými memorandy spolu s podporou mnoha deputací rodičů ovlivnili vznik školské osnovy s *nepovinnou výukou náboženství na školách*. Dalším třecím bodem se stala snaha uplatnit „*dekrety prezidenta č. 5, 12, 28 a 106 o národní správě a konfiskaci zemědělského majetku Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců na půdu, která patřila německým a maďarským řeholním řádům a církevním institucím*.“⁹ Přes protesty Vatikánu a žádosti ministra Masaryka o vyjmutí církevního majetku z těchto dekretů byl nakonec prosazen zákon *o revizi první pozemkové reformy z roku 1919*. Zákon

---

⁶ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 12.

⁷ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 15.

⁸ Odměna za úřední výkony, např. vedení matrik, výuku náboženství apod.

⁹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 16.

se vztahoval i na půdu církevní.¹⁰ Úpravami pozemkové reformy tak mělo dojít k vyvlastňování propachtované půdy a půdy nad 50 ha, což by pro církve znamenalo ztrátu ekonomické základny a tím i ohrožení její činnosti. Přesto při projednávání těchto změn došlo ze strany státu k ujištění, že opatření nejsou namířena proti církvi a že vláda bude ochotna hledat způsob hospodářského zabezpečení církve v rámci státního rozpočtu. Prosazení tohoto zákona však znamenalo první krok k „hospodářské závislosti církve na státu a ohrožení její nezávislosti vůbec.“¹¹

---

¹⁰ KONÍČEK, J. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993*, s. 162. (Srov. AMZV Praha, fond G. S. Dopis ministra zahraničních věcí Jana Masaryka ministerskému předsedovi J. Gottwaldovi, č. j. 13.861/A/48. V Praze 19. ledna 1948. "Dle mínění ministerstva zahraničních věcí je modus vivendi smlouva pro nás výhodná i v dnešních poměrech. Provedení modu vivendi zdá se mi obzvlášť důležité na Slovensku. Tím spíše uplatní Vatikán svůj postoj vůči zákonu o přidělu půdy rolníkům, který jde ještě dále než zákon o revizi pozemkové reformy a ponechal by prakticky jednotlivým církevním institucím pouze po 1 ha půdy. Ministerstvo zahraničních věcí cítí se povinno za těchto okolností upozornit, že je v zájmu státním, aby na notu, o které se zmiňuji, mohlo odpovědět způsobem takovým, který by umožnil další jednání a neporušil dosavadní linii naší politiky k Vatikánu.")

¹¹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 17.

3 KATOLICKÁ CÍRKEV

Pro komunisty znamenala katolická církev možného protistátního reakcionáře a pro církev byl komunismus projevem protináboženské a ateistické ideologie. V obou táborech, ať už v komunistických nebo církevních řadách, se objevila názorová nejednotnost ve směřování dalšího vývoje vzájemného vztahu. Projevovaly se tendence směřující k ostré konfrontaci i k smířlivému kompromisu. "Převaha jedněch či druhých pak určovala momentální postoje. A to vše se odehrávalo na pozadí mezinárodních poměrů, studené války a zejména zahraničně politických záměrů SSSR, ideologie a politiky mezinárodního komunistického hnutí, jakož i zájmů Vatikánu a jeho východoevropské politiky. Zvláště vyhrčené nepřátelství mezi Vatikánem a sovětským blokem v době studené války poznamenalo a do značné míry dokonce předurčovalo utváření poměru církve a státu v Československu"¹²

Ústava 9. května 1948 sice neupravovala postavení církve a náboženských společností, budoucí vztah státu a církve však ovlivnila v ní obsažená věta, "že se *nedovoluje zneužívat náboženské úkoly k nenáboženským účelům*."¹³ Z této formulace vycházely v následujících letech další zásahy státu, zejména proti těm veřejným projevům biskupů v kázáních i tisku, které odsuzovaly negativní projevy státu vůči církvi. Nejvýznamnější částí zákona pro další vývoj církevního školství se stal paragraf 14 ústavy: "*Veškerá výchova a všechno vyučování bud'tež zřízeny tak, aby byly v souladu s výsledky vědeckého bádání a nebyly v neshodě s lidově demokratickým zřízením*,"¹⁴ což v podstatě uzavíralo cestu náboženské výchově ve školách.

---

¹² KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 24.

¹³ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 21.

¹⁴ Tamtéž, s. 21.

Po volbách roku 1948 považovali komunisté za jeden z nejdůležitějších úkolů vyřešit vzájemný vztah státu a církve. Konfesně-právní systém vybudovaný na formě spolupráce a soužití byl ukončen v roce 1948 po smrti Dr. Eduarda Beneše a Jana Masaryka. Prvorepublikové zásady pluralitní demokracie byly zlikvidovány politickou mocí vedenou stranickou ideologií. Smlouva *Modus vivendi* nezanikla, protože nebyla vypovězena, ale vzájemné vztahy se od jejího plnění odklonily. "Komunistická ideologie vůči církvi plánovala nastolení *modu moriendi, tedy způsob odumírání církve*."¹⁵ Představitelé církevní politiky státu se soustředili zvláště na církve katolickou a usilovali o její odtržení od Vatikánu s cílem vytvořit národní církev.¹⁶ "Katolickou církve považovali především za politickou sílu či organizaci schopnou soustředit odpor režimu, a svůj hlavní úkol viděli v tom, aby se nestala druhou mocí ve státě."¹⁷ Prvním krokem k vytvoření národní církve bylo odloučení biskupské konference od Vatikánu a vytvoření náhradní hierarchie jmenované státem. "O vztazích státu a církve tak nejednalo ministerstvo zahraničí s papežskými diplomaty, ale biskupové s orgány Národní fronty."¹⁸

Zvláštní pozornost byla věnována mši konané po zvolení prezidenta, kterou sloužil arcibiskup Beran za účasti komunistické vlády. Prohlášení prezidenta K. Gottwalda k dohodě státu a církve "vyvolalo nespokojenost nekatolických církví, ale také mnoha komunistických funkcionářů. Slavnostní účast církve při volbě prezidenta způsobila rozruch mezi mnoha věřícími a kněžími, vysvětlovali si ji - a komunisté to tak prezentovali - jako projev souhlasu s režimem."¹⁹ Arcibiskup Beran se k tomuto aktu požehnání a *Te Deum* vyjádřil jako o situaci, kdy byl nucen respektovat

---

¹⁵ KONÍČEK, J. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993*, s. 166.

¹⁶ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 37.

¹⁷ Tamtéž, s. 41.

¹⁸ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 18.

¹⁹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 39.

hlavu státu, kdy církev nemůže nikomu bránit, chce-li si vyžádat pro své činy Boží pomoc, stejně tak, jako církev není organizací, která má organizovat politický souhlas nebo politický odpor.²⁰

Většina komunistických představitelů usilovala spíše o dohodu s církví a snažila se o respektování náboženské svobody. Jejich záruky však měly trhliny, neboť hlavním cílem stranického aparátu zůstávalo odtržení církve od Vatikánu. Představitelé církve projevovali nedůvěru ke vzájemné spolupráci, neboť pro ně komunistická ideologie znamenala protiklad křesťanství a tak očekávali ostré represe státní moci. Z toho důvodu vyvolávaly ústupky vlády v církevní hierarchii nejistotu.

Biskupský sbor zastupoval při vyjednávání se státem biskup Štěpán Trochta. Církev při těchto jednáních usilovala o partnerskou dohodu, komunistický režim však prosazoval církevní podřízenost. Po biskupské konferenci v březnu 1949, kdy byly odhaleny její odposlechy, bylo jasné, že další možná jednání ukončila cenzura vládní moci. V té době byl také vypracován tzv. *Karlovarský program*, jehož obsahem bylo "znemožnit biskupům styk se Svatým stolcem, vrážet klín mezi biskupy a kněze, mezi kněze a věřící, podporovat tendence k vyhlášení národní církve odtržené od Říma, pak zlikvidovat i národní církev, připravit likvidaci řeholí, zvýhodňovat a odměňovat kněze slabého charakteru apod."²¹ V důsledku tohoto programu tak byli roce 1950 internováni všichni světící i sídelní biskupové včetně arcibiskupa J. Berana, jen Š. Trochta až v listopadu 1951. Většina z uvězněných nebo internovaných biskupů byla propuštěna teprve v rámci amnestie z roku 1960.²² Ani jeden z *předúnorových biskupů* se však nikdy nedal zlomit ke kolaboraci.

---

²⁰ BEČKOVÁ, T. *Kardinál Josef Beran (2/3): Arcibiskup v internaci* [online]. Stanice ČRo3 - Vltava, 16.ledna 2011 [cit. 2012-11-07]. Dostupné z:

http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/prameny_proudy/_zprava/837244

²¹ VODIČKOVÁ, S. *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa Kardinála Berana*, s. 195.

²² J. Beran se mohl uvolnit z internace již dříve (v roce 1956 a 1962), pokud by složil slib věrnosti, což on ale podmínil souhlasem Svatého stolce. Teprve 5. října 1963, po složení slibu, se mu internace zmírnila. (BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 78).

Dlouhodobou koncepci k likvidaci katolické církve schvalovali především prezident Klement Gottwald a čelní představitelé KSČ Alexej Čepička a Rudolf Slánský. První etapu tohoto návrhu "charakterizovaly čtyři úkoly: přesvědčit věřící o kladném postoji režimu k náboženství, odhalit hierarchii jako služebníka cizí moci - Vatikánu, připravit zákony zajišťující kontrolu církví státem a trestně stíhat všechny pokusy o zneužití náboženství proti vládní politice."²³

"24. října nabyl platnost zákon na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/48 Sb. z 16. října 1948.²⁴ Nahrazoval dosud platný zákon na ochranu republiky z 6. března 1923. Pružnost některých paragrafů nového zákona legalizovala zásahy orgánů moci proti *třídnímu nepříteli*, proti církvi, kněžím a věřícím. Zákon č. 231 se stal pojmem *padesátých let*, neboť umožňoval na základě: velezrady, vyzvědačství, popuzování, sdružování proti státu, pobuřování proti republice, zneužívání úřadu duchovního, mimo jiné odsouzení na 10-15 let těžkého žaláře.²⁵ V tomto roce, ještě před vydáním nového zákona, byli kněží nejčastěji obviňováni ze zneužití kazatelny podle *kazatelnicového paragrafu*.²⁶

3.1 Katolická akce

Vedení stranického aparátu rozhodlo, že je potřeba věnovat situaci v církvi zvláštní pozornost. Tato skutečnost se odrazila v rozhodnutí zorganizovat hnutí nazvané Katolická akce, které mělo za úkol „ a) pěstování kultu cyrilometodějského, podle něhož má původní

---

²³ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 35.

²⁴ V době Pražského jara 1968 nazvali podle něj bývalí političtí vězni svou, na pár měsíců povolenou, organizaci Klub 231. (VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 50.)

²⁵ JINDRA, M. *Strážci lidskosti: dvanáct příběhů příslušníků Československé církve (husitské) vězněných po únoru 1948*, s. 21.

²⁶ TRETERA, J. R. *Stát a církev v České republice*, s. 43. "Tuhým vězením od jednoho do šesti měsíců měl být potrestán duchovní či jiná osoba vykonávající náboženský úkon, která při tomto úkonu (i při vyučování) promlouvala o věcech státního nebo politického života, kritizovala platné

křesťanství rysy, které jsou totožné s náplní socialismu a které přišly od východu; b) zavádění národního jazyka do všech obřadů v církvi; c) boj proti Vatikánu; d) zřízení organizačního centra na Velehradě."²⁷ Církevní oddělení Národní fronty proto svolalo přípravný výbor pokrokových katolíků. K němu patřili i tzv. *pokrovní kněží*, kteří měli rozrušit vnitřní integritu duchovních, zaujmout vyšší církevní funkce a stát se oporou státu v boji o církve a proti ní. Ve skutečnosti měli fungovat jako kolaborantská frakce. K těmto pokrokovým kněžím však nakonec patřilo jen několik jednotlivců, většinou nespolehlivých nebo nedůvěryhodných, už jen z toho důvodu, že jim již v minulosti byly uděleny církevní tresty.²⁸ Nová Katolická akce měla tyto pokrokové kněží podpořit a zdůrazňovat vztah státu a církve.

Taktikou preferování jednotlivců nebo jejich korumpování ze strany státních orgánů docházelo k vydělování *pokrokových a vlasteneckých kněží* od ostatních duchovních. Tento přístup měl od sebe plánovitě oddělit tzv. nižší duchovenstvo a církevní hierarchii. Ačkoliv ministr spravedlnosti A. Čepička tehdy neviděl možnost dohody s církví, nebylo ani žádoucí vyvolat ze strany státu otevřený konflikt. Ten by mohl přerůst v odpor, zejména silně religiózního rolnictva. Proto bylo důležité iniciovat jen nenáboženské střety a upevňovat politickou moc. Mezitím totiž došla státní správa ke dvěma poznatkům, kterými byly "stále se zvětšující návštěvnost církevních obřadů a kostelů a nedostatek schopných *pokrokových kněží* ve všech krajích."²⁹

Katolická akce (KA) byla ustanovena 10. 6. 1949 v Praze.³⁰ V tomto případě bylo "zneužito názvu dlouholetého církevního hnutí, jehož prostřednictvím se do církevní činnosti pod vedením kněží a řeholníků

---

nebo navrhované právní normy, doporučovala určité politické organizace a tisk, brojila proti nim či zasahovala do volebního boje."

²⁷ VAŠKO, V. *Dům na skále* 1, s. 128.

²⁸ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 78.

²⁹ Tamtéž, s. 79.

³⁰ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 79.

zapojovali laici za účelem prosazování katolických stanovisek ve společnosti. I z tohoto důvodu (dále ovšem pod pohrůžkami a nátlakem) podepsalo její úvodní prohlášení kolem 1 500 duchovních a tisíce věřících.³¹ Úkolem Katolické akce bylo vyvolat vnitřní rozkol církve. K jejímu ustanovení vyšlo v tisku *Prohlášení konference*, které mělo obnovit jednotu státu a církve. V něm bylo zveřejněno šest programových úkolů Katolické akce: "1. zintenzivnit náboženský a mravní život v církvi; 2. usilovat o náboženskou výchovu dětí; 3. pečovat o rozšíření katolického tisku; 4. přičinit se o to, aby stát hmotně zajistil činnost církve; 5. snažit se o rozšíření činnosti Charity; 6. řešit poměr státu a církve v duchu soužití a spolupráce."³² Získávání podpisů věřících a především kněží bylo zadáno jako hlavní úkol z ústředí Národní fronty a KSČ. Souhlas s Katolickou akcí se funkcionáři KSČ a národních výborů snažili získat především osobními jednáními přímo s kněžími. Agitační aktivisté sbírali podpisy pod Katolickou akci mnohde i s varováním, že nepodepsat znamená nesouhlasit s církevní politikou státu. Často byla tato akce doprovázena lživým přesvědčováním, že se tímto podpisem vyjadřuje přání dohody mezi státem a církví.³³

Do funkcí základní organizace Katolické akce se rozhodla církevní šestka dosadit místo původně plánovaných kněží laiky, neboť kněžím stále ještě hrozila církevní suspence. Ke vzniku tohoto hnutí se vyjádřil i K. Gottwald jako o zlomovém bodě, kdy ve vztahu státu a církve dochází ke změně, neboť "*až do 10. června byl v ofenzivě Beran... 10. června jsme zahájili protiofenzivu. V samém počátku jsme se orientovali na diferenciaci uvnitř církve. Prvního úspěchu jsme dosáhli tím, že jsme vnesli zmatek do jejich útoku. Druhý úspěch spočívá v tom, že se vyjasnily fronty. Vatikán a biskupové se nehodlají dohodnout a přebírají roli kontrarevoluce domácí*

---

³¹ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 23.

³² KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 79.

³³ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 72.

i cizí. Proto i my musíme změnit taktiku. Jestliže jsme dosud volali po dohodě, musíme jít nyní, když naše volání odmítli. Izolovat církevní hierarchii a tak připravit půdu k tomu, abychom jim mohli zasadit další a poslední zdrcující ránu. Tato taktika předpokládá, že nebudeme zatýkat ani biskupy ani drobné duchovní, že však budeme soustavně trhat jejich spojení a soustřeďovat se na vysvětlovací kampaň a další školení."³⁴ Takovou taktikou režimu se tedy stala politická práce mezi věřícími, snaha o vyvolání jejich vzdoru proti církevní hierarchii.

Čeští a slovenští biskupové označili v pastýřském listu³⁵ Katolickou akci za nezákonnou a vyzvali k odvolávání vynucených podpisů. Zároveň pohrozili vyobcováním z církve těm kněžím a laikům, kteří by se na hnutí podíleli, nebo do něj vstoupili ať už na farní, okresní či krajské úrovni.³⁶ "Pastýřský list velmi přesvědčivě vypočítával proticírkevní opatření vlády, v jejichž důsledku církve *stojí tu dnes oloupená, zbavená většiny práv a svobod, zneuctěná, pošpiněná, skrytě i veřejně pronásledovaná*" a postavená před volbu: *podrobit se diktátu, nebo pronásledování*. V listu se biskupové dále vyslovili pro jednání a dohodu s vládou," budou-li splněny podmínky formulované konferencí 7. června. Kdyby však k dohodě nedošlo, o čemž byly pochyby, pro katolíky nadejde hodina zkoušky."³⁷ Duchovní vyjadřovali podporu svému biskupskému sboru a hromadně odvolávali svůj vynucený souhlas s Katolickou akcí. Ti, kteří se rozhodli akci i nadále podporovat, byli církví exkomunikováni.³⁸ Tento

---

³⁴ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 81. (Srov. A ÚML, fond Gottwald IV/3, . 6, schůze C6, 29. 6. 1949).

³⁵ Viz příloha č. 1.

³⁶ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 77.

³⁷ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 83.

³⁸ Exkomunikace proběhla vyloučením z církve podle Codexu iuris canonici (Codexu církevního práva) a znamená vyloučení ze společenství věřících. Exkomunikovaný nemůže přistupovat ke svátostem, být kmotrem při křtu či biřmování, jestliže zemře bez známek kajícího, nemůže dostat rozhřešení a být zaopatřen, nesmí mít církevní pohřeb. katolík s tímto člověkem nemůže uzavřít církevní sňatek. Exkomunikovaný kněz nesmí sloužit mši svatou, udělovat svátosti (kromě případu, kdy jej o to požádá umírající). (VAŠKO, V. *Dům na skále* 1, s. 145).

projev církevního práva však vedení KSČ neuznalo a posoudilo jej jako politické pronásledování.

Jedním z exkomunikovaných kněží byl i Josef Plojhar³⁹, který přijal v nové vládě v roce 1948 křeslo ministra zdravotnictví a to i přes výslovný zákaz pražského arcibiskupa. Vyjadřoval tak jednoznačně kladný přístup k novému režimu. O tom, zda může vykonávat politickou funkci, však měl právo rozhodnout jen Svatý stolec, neboť v postavení kaplana J. Plojhar přísahal poslušnost církevním představeným a v tomto případě se vzepřel svému ordináři.⁴⁰ Všichni kněží, kteří ve volbách kandidovali, se vystavili ze strany církve postihu suspence a zákazu vykonávat kněžskou funkci. Právě zrušení Plojharovy exkomunikace se stalo jedním z požadavků vlády při jednáních s Vatikánem v pozdějších letech. Kolaborace se však netýkala jen vlasteneckých kněží, jako byli J. Plojhar a J. Beneš, objevovala se i mezi kněžími na farských úrovních, např. jejich účastí při přípravách místních politických procesů či vystoupením těchto duchovních na demonstracích, kdy se účastnili nátlaku na rolníky při kolektivizaci zemědělství.⁴¹

Papež Pius XII. tuto Katolickou akci zavrhl a 20. 7. 1949 exkomunikoval její účastníky prvním exkomunikačním dekretem neboli *dekretem o komunismu*.⁴² "Na výkladu, že komunismus je materialistický a protikřesťanský a že komunističtí vůdcové jsou jak učením, tak skutky nepřáteli Boha, postavilo Sv. Oficium výklad, že ti věřící, kteří hájí nebo propagují *materialistické a protikřesťanské učení komunistů*, upadají jakožto odpadlíci od katolické víry do exkomunikace."⁴³ Změkčující komentář olomouckého arcibiskupa J. K. Matochy upřesnil, že dekret

---

³⁹ Jeho exkomunikaci arcibiskup Beran nikdy nezrušil. (BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 150).

⁴⁰ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 39.

⁴¹ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 127.

⁴² Viz. příloha č. 2 a č.3.

⁴³ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 25.

nepostihuje tvrdě ty, kdo nepřijali protikřesťanskou ideologii. Biskupové předem věděli, že exkomunikaci v tomto rozsahu nelze v Československu uplatnit, neboť zde žilo milion komunistů. Dekret formálně existuje i nyní, nikdy nebyl zrušen.⁴⁴

Katolická akce zanikla v roce 1951. V té době přistoupil režim k jiným nástrojům pro ovládnutí církve; těmi se staly internace a věznění biskupů spolu s ustanovením kapitulních vikářů.⁴⁵

3.2 Církevní komise:

25. dubna 1949 byla jmenována církevní komise ÚV KSČ (Ústřední výbor komunistické strany Československa). Úkolem tohoto orgánu bylo jednat jménem státu s církvemi o církevních a náboženských otázkách. Členy komise se stali ministři a straničtí představitelé, jejím předsedou ministr spravedlnosti Alexej Čepička. V komisi zasedali ministr zahraničí Vladimír Clementis, místopředseda vlády Zdeněk Fierlinger, tajemník ÚV KSČ J. Hendrych, ministr informací Václav Kopecký a místopředseda vlády Viliam Široký. Podle tohoto pléna se komise označovala jako *církevní šestka*. Později se jí zúčastňoval i ministr školství, věd a umění, Zdeněk Nejedlý.⁴⁶ Církevní komise byla zodpovědná i za kádrovou evidenci a shromažďování kompromitujícího materiálu o duchovenstvu.

V březnu 1948 žádal stát od církve, "aby uznala legalitu poučovacího režimu, aby k němu vyhlásila loajalitu a později, po červnových volbách do Národního shromáždění roku 1948, aby zrušila suspenze kněží. ...Církev naproti tomu žádala od státu, aby respektoval její vnitřní autonomii a nerušil církevní školství."⁴⁷ Církevní hierarchie se k poučovacímu režimu stavěla buď radikálně a odmítavě, jako v případě

---

⁴⁴ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 26.

⁴⁵ Tamtéž, s. 23.

⁴⁶ HRDLIČKA, Jaroslav. *Život a dílo prof. Františka Kováře: příběh patriarchy a učence*, s. 358.

⁴⁷ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 21 - 22.

arcibiskupa Josefa Berana, nebo smířlivě po vzoru biskupa Štěpána Trochty. Jiným způsobem reakce na společenské změny byl kapitulantsko-kolaborantský přístup Josefa Plojgara a vlasteneckých kněží.⁴⁸ Reakcí státu na odmítavý postoj katolické církve ke komunistickému režimu byl nejen zákaz shromažďování katolíků mimo kostely, ale také cenzura katolických knih. Před koncem roku 1948 byli do nakladatelství dosazeni vládní zmocněnci, kteří likvidovali náboženskou literaturu již vydanou nebo připravenou k expedici (např. Ráčkovy Církevní dějiny).⁴⁹

Změny vztahu církve a státu se dotýkaly také občanského života. Spolu se zákonem o rodinném právu přešla na stát po 1. lednu 1950 zákonem č. 268/49 Sb. o nové úpravě matrik také tato povinnost. Jednalo se o velký zásah církevních práv, neboť církve vedla matriky podle Tridentského koncilu již od 16. století. Státní úřad pro věci církevní tento krok vysvětlil, že občané se tímto opatřením vyhnou při zápisu do matriky styku s kněžími a s nutnými náboženskými úkony.⁵⁰ I přes nové uspořádání však zůstávaly duplikáty matrik u církevních složek a kněžím zůstala nadále i povinnost vést církevní dokumenty o udělených svátostech (křest, sňatek) a církevních pohřbech.⁵¹ Uzavírat právoplatné sňatky bylo možné jen na národních výborech, samotný církevní sňatek byl pro státní úřad neplatný. Kněz, který by prováděl obřad bez předem získaného oddacího listu z národního výboru, by byl trestně stíhán. Farní úřad nesměl nadále vystavovat potvrzení o církevním sňatku ani křtu.⁵²

---

⁴⁸ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 22.

⁴⁹ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 53.

⁵⁰ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 23.

⁵¹ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 115.

⁵² KONÍČEK, J. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993*, s. 186. "Tuto situaci výstižně charakterizuje historik Vaško, který uvádí, že stát zaváděl úkony či obřady, které nebyly spojeny s náboženským vyznáním (byly to snad ty spojené s bezvyznáním) a které nevěřící oslem bylo nahradit a vytlačit svátosti: místo křtu se zavádělo slavnostní vítání nových občánků. Místo prvního svatého přijímání byly děti lákány na slavnostní odevzdávání pionýrských šátků. Obřad předávání občanských průkazů měl být zřejmě náhradou u evangelíků za confirmaci, u katolíků za svátost biřmování. Prosazoval se

3.3 Státní úřad pro věci církevní

Rok 1949 byl zcela zásadní v postoji komunistického režimu ve vztahu k církvím. Vedení KSČ přiznalo, " že státní moc určí sama, jak a do jaké míry chce administrovat i ve věcech vnější správy církve."⁵³ Z tohoto důvodu bylo v srpnu téhož roku rozhodnuto o vytvoření Státního úřadu pro věci církevní (SÚC) jako dohledového orgánu nad církvemi. Měl "dbáti o to, aby se církev a náboženský život rozvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení."⁵⁴ K jeho úkolům patřilo řízení všech církevních záležitostí a věcí, jejich správa, platy kněží, kontrola tisku, výuka náboženství, ochrana církevních památek, charita i mezinárodní styky církví. Stal se tak řídicím a kontrolním orgánem církví, jejich nadřízenou institucí, která církve kontrolovala prostřednictvím církevních tajemníků při okresních či krajských národních výborech. Do biskupských konzistoří byli dosazeni vládní zmocněnci (a to ještě před vznikem SÚC na základě platného zákona od doby vlády Josefa II.), kteří zasahovali dokonce i do vnitřních záležitostí církví.⁵⁵ Vliv SÚC však zesílil na krátkou dobu až po roce 1952, kdy byla zrušena církevní komise ÚV KSČ. Na Slovensku tehdy působil Slovenský úrad pre veci církevné (SIÚC), kterému předsedal vládní pověřenec JUDr. Gustáv Husák. Slovenský úrad pravomocně podléhal úřadu státnímu.

V roce 1950 došlo ve vedení SÚC ke změně, na místo Alexeje Čepičky se stal jeho předsedou Zdeněk Fierlinger. Ten začal směřovat církevní politiku státu z pozice mocensko-administrativních zásahů na politiku pozitivní. V praxi to znamenalo, že se přestaly státní orgány primárně věnovat represím vůči církevní hierarchii, ale obrátily svou pozornost na nižší duchovenstvo, na kněží. Snažily se *administrativní*

---

pohřeb bez kněze. Občanský sňatek byl uzákoněn, jen jeho přijetím byla podmíněna možnost uzavření svátosti manželství."

⁵³ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 95 - 96.

⁵⁴ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 29.

⁵⁵ Tamtéž, s. 29.

*cestou odstranit aktivní zastánce odporu, konzervativní získat nebo neutralizovat.*⁵⁶ Změnila se také forma trestu pro kněze, ti byli buď peněžně pokutováni, nebo zatčeni. Při jejich uvěznění však státní orgány již dopředu počítaly s vyhlášením zvláštní amnestie. O té se rozhodovalo podle politických potřeb, zvláště pokud byl dotyčný uvězněn pro podporu politiky církví.

Jako *akt dobré vůle* udělil prezident Gottwald 29. října a poté 2. listopadu 1949 při příležitosti podepsání církevních zákonů amnestii 140 kněžím, duchovním a laikům v trestněprávním i správním řízení. Jednalo se o nespravedlivě odsouzené s ohledem na jejich nesouhlas s Katolickou akcí vytvořenou komunisty a jejich nesouhlas s politikou státu vzhledem k církvi. Amnestie se však netýkala těch, kteří, "jak stojí v úřední zprávě - *prováděli exkomunikační dekret*, nebo těch jedinců, kteří se údajně *dopustili vážných trestných činů podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky (velezrada, špionáž), dále kněží, kteří byli opětovně stíháni pro činy spáchané podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky a u nichž není naděje na změnu jejich nepřátelského postoje k lidové demokracii. Konečně z akce jsou vyloučeni tajemníci a nejbližší spolupracovníci biskupů.*"⁵⁷ Samotná amnestie tedy byla spíše symbolická, neboť se v důsledku týkala jen těch, kteří měli velmi nízké tresty a ne těch, kteří byli odsouzeni k mnohaletému vězení z náboženských důvodů. Po propuštěných se následně ještě vyžadovalo podepsat prohlášení, že jejich nezákonná činnost byla prováděna s vědomím biskupů. Mnozí kněží však byli zatčeni i bez soudu a uvězněni v internačních kláštorech. Zatýkáni prováděla Státní bezpečnost, někdy i bez předchozího schválení SÚC. Některé rozsáhlejší akce tehdy odsouhlasila i církevní šestka KSČ.⁵⁸

---

⁵⁶ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 126.

⁵⁷ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 17 (VHA, f. 100/52, a. j. , sv. 15).

⁵⁸ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 127.

V té době se díky uplatňování církevních zákonů a *agitační* práci SÚC vytvořilo tzv. hnutí *vlasteneckých* kněží. Jeho členy se stali i někteří dřívější pokrokoví kněží a tak se výrazně diferencovaly skupiny věřících. "Hnutí *vlasteneckých* kněží bylo od počátku koncipováno jako *masové*, sdružující duchovní, kteří se nestavěli proti režimu, prokazovali svůj *vlastenecký poměr* k republice a byli ochotni spolupracovat s jejími institucemi. Zahrnovalo tedy jak odpůrce hierarchie a Vatikánu, tak ty, kteří v nich stále spatřovali a uznávali církevní autoritu."⁵⁹

V červnu 1950 byla církevní šestkou a SÚC uspořádána na Velehradě konference, která měla demonstrovat manifestaci věřícího lidu a měla se stát ukázkou oslabení vlivu Vatikánu. Přestože byla akce úspěšná v tom, že podpořila hnutí *vlasteneckých* kněží, paradoxně i zde projevíli věřící podporu svým biskupům, a to těm řádně církví vysvěceným. Zároveň se znovu prokázala snaha biskupů o obnovu jednání mezi vládou a biskupským sborem; biskupové tehdy požadovali uzavření podobné dohody mezi státem a církví jako v Polsku.⁶⁰

Mezi lety 1953-1956 již SÚC neměl tak výrazný vliv na politickou atmosféru. Stranické vedení totiž odmítalo jeho snahy o liberalizaci postavení církví a úřad neměl takovou váhu, aby dokázal své vize prosadit. Svou činnost ukončil 16. června 1956 a jeho kompetence převzal sekretariát Ministerstva školství a kultury, v krajích a okresech nadále působili církevní tajemníci.⁶¹

---

⁵⁹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 127.

⁶⁰ Dohoda mezi představiteli vlády Polské republiky a polského episkopátu, tzv. *POROZUMENIE*, byla podepsána 14. 4. 1950. Církev se rozhodla k ústupkům a uznala v dohodě: potřebu výuky i úctě k právu a státní moci, odsuzování konspirace, neodmítání kolektivizace venkova, podpory *boje za mír* i to, že se má *řídít polským státním zájmem*. Také uznala východní hranici Polska tak, jak jej stanovil v roce 1939 podepsaný pakt Ribbentrop-Molotov. Vláda na oplátku dovolila výuku náboženství ve školách, duchovní přítomnost církve v armádě, vězeních a nemocnicích, provozování seminářů a existenci Lublinské katolické univerzity, právo církve na vlastní tisk a na školy, které provozovaly řády. (KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 131).

⁶¹ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 31.

3.4 Církevní zákony

Stát si začal osobovat právo zasahovat do vnitřní organizace církve prostřednictvím církevních zákonů. Tato zákonná opatření "potlačovala práva věřící části národa zaručená ústavou a byla v rozporu se slavnostními prohlášeními, jimiž se poúnorový režim k dodržování náboženských svobod zavazoval. Církev byla *postavena de facto mimo právní stav*."⁶²

Zákony, které omezovaly církevní autonomii, byly připravovány a předloženy biskupům k připomínkování již v červenci 1949, přestože bylo předem jasné, že jsou pro církevní hierarchii nepřijatelné. K návrhům těchto zákonů se odmítl vyjádřit i arcibiskup Beran, který oznámil, že se v situaci, kdy se nacházel pod policejním dohledem, necítil být svobodným občanem.

I přes veškeré výhrady církevní a laické veřejnosti však byly církevní zákony 14. října 1949 přijaty Národním shromážděním.

Jednalo se o zákon č. 217/49 Sb. o zřízení Státního úřadu pro věci církevní a zákon č. 218/49 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Tyto zákony byly ještě doplněny o vládní nařízení č. 219/49 - 223/49, upravujícím vztah státu k církvi katolické, československé, církvím evangelickým, církvi pravoslavné a k náboženským společnostem.⁶³

Přijetím těchto zákonů si stát přivlastnil právo zasahovat do vnitřní organizace církví a církve se tak staly na státu plně závislémi. Stát prostřednictvím církevních zákonů legalizoval odebrání souhlasu s výkonem funkce nepohodlným kněžím a biskupům bez možnosti

---

⁶² VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 13.

⁶³ VAŠKO, V. *Dům na skále 1*, s. 168.

odvolání. Ti, kteří neuposlechli, byli souzeni za *maření dozoru státu nad církvemi*. V padesátých letech to znamenalo odsouzení za velezradu.⁶⁴

Biskupský sbor se proti rozhodnutí přijmout církevní zákony mnohokrát ohradil. Na petici zaslanou 21. října 1949 odpověděla vláda každému biskupovi zvlášť: "obsahu petice *nelze rozumět jinak, než že jste se rozhodl popírat zákonitost, právní účinnost a závaznost těchto zákonů. To také znamená, že odpíráte občanskou poslušnost, přestože zákony byly řádně projednány zákonodárným sborem přísně ústavním způsobem a dnem vyhlášení se staly závaznými pro všechny občany Republiky československé.*"⁶⁵ Reakcí biskupů na tuto odpověď bylo vydání dvou dokumentů: oběžníku kněžím a dopisu vládě, ve kterých prohlásili ustanovení proti zákonům Božím za neplatná a vyhlásili exkomunikaci pro ty kněží, kteří by přijali duchovní úřady bez svolení ordinária nebo se vzepřeli rozhodnutí svého biskupa. V oběžníku kněžím uvedli biskupové své pokyny: "*Budou-li důsledně prováděna poslední státní opatření, pak jest ohrožena vlastní organizace církve, její svoboda, duchovní moc a církev na Petru a apoštolech zbudovaná stal by se náboženskou společností, prakticky řízenou laiky a několika slabošskými kněžími, kteří se sami již od církve oddělili. (...) Kdyby však někdo z Vás - nedejž Bůh - zapomněl na své svaté kněžství, i tomu chceme říci otcovské slovo: Odepřel-li poslušnost svému biskupovi a zároveň církvi svaté, zradil Krista v době nejvýznamnější. (...) Takový již nemá práva katolického kněze, odnímá se mu jurisdikce, též zpovědní pravomoc.*"⁶⁶ Rozhodnutí o exkomunikaci neposlušných kněží se později stalo jednou z nejzávažnějších komplikací v dohodě s arcibiskupem Beranem. V dopise vládě biskupové protestovali proti tomu, že "*byla vydána a jsou uskutečňována prováděcí nařízení a směrnice, které jsou útokem*

---

⁶⁴ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 105.

⁶⁵ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 13.

⁶⁶ Tamtéž, s. 14 - 15. (Srov. VHA, f. 100/52, a. j. 52, sv. 9).

na organizaci, řád a život církve a tím ohrožují náboženský život u nás. (...) Jsme ochotni vládu podporovat ve spravedlivé správě, ale voláme po svobodě církve. (...) Jen jedno všichni žádáme - svobodu církve, svobodu v administrativě, v organizaci, učení, v duchovní správě. Za našimi požadavky stojí svou vírou svobodně a nenuceně miliony věřícího lidu, (...) všechno kněžstvo. Kdyby však, nedejž Bůh, pro toto naše jasné prohlášení nastal kulturní boj, pak celý svět jasně vidí, že nebyl vyvolán námi, poněvadž co činíme, je svatou povinností obrany věcí Božích. Hájíme se právem napadených."⁶⁷

Uvedené zákony byly pro církev nepřijatelné z těchto důvodů: „a) nejvyšší církevní vrchností se stal Státní úřad pro věci církevní; b) nutnost státního souhlasu pro výkon duchovenské služby, navíc o ustavení duchovních na konkrétní místo nerozhodoval v poslední instanci biskup, ale stát; c) duchovní se stali existenčně a sociálně zcela závislími na státu, na místo na církvi; d) slib věrnosti nerespektoval povinnosti duchovních vůči církvi; e) pod naprostou kontrolu státu se dostalo církevní školství (záhy zrušené), výuka náboženství, církevní tisk a publikace; f) patronát, jakožto feudální ustanovení, nezanikl, ale přebral jej stát, čímž upevnil své postavení nad duchovními; g) státní zmocněnci byli do konzistoří ustaveni na základě zákona z roku 1784, nové zákony veškerou předchozí legislativní úpravu celé oblasti zrušily, institut státních zmocněnců v nové legislativě zakotven nebyl, přesto v konzistořích zůstali."⁶⁸

3.5 Nekatolické církve v 50. letech

Někteří přední funkcionáři KSČ měli představu o národní církvi jako o církvi nekatolické. Vztahy ostatních církví ke katolické nebyly nikdy

---

⁶⁷ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 15 - 16. (Srov. SÚA, f. 100/24, a. j. 865 , sv. 48).

vstřícné a snahou komunistických představitelů bylo využít právě jejich vzájemného poměru k tomu, aby dokázali katolickou církev izolovat. Nekatolické církve viděly ve vypjatém vztahu katolické církve a státu politický záměr Vatikánu a snažily se získat pro jednání se státem výhodnější pozici.⁶⁹

Rozdílný přístup státu k jednotlivým církvím, zvláště k církvím katolickým a ostatním křesťanským *denominacím*, byl zjevný i z nakládání s jejich finančními prostředky u bank. Jednotlivé církve i náboženské společnosti byly nuceny provést do konce roku 1949 soupis svého majetku podle rozhodnutí Státního úřadu pro věci církevní a "ministerstvo financí ve spolupráci s tímto úřadem proto nařídilo všem peněžním ústavům, aby ve stejném termínu vykázaly množství a výši uložených finančních prostředků každé církve či náboženské společnosti."⁷⁰ *Živnostenská banka dostala povolení uvolnit platy z účtů církve československé a českobratrské evangelické již v prosinci 1949. V lednu 1950 pak dostaly povolení nakládat se vklady církve pravoslavné, evangelické augsburského vyznání, církve starokatolické, bratrské jednoty baptistů, společnosti československých unitářů, jednoty bratrské, evangelické metodistické, jednoty adventistů sedmého dne, jednoty českobratrské, náboženské obce židovské a církve Ježíše Krista posledních dnů. Na římskokatolickou a řeckokatolickou však platila i nadále omezení.*⁷¹

Nekatolické církve nebyly v přístupu k vládní politice vnitřně jednotné, přesto však vyjadřovaly podporu vládní církevní politice i režimu a byly schopny komunismus do jisté míry akceptovat. "Brzy po únoru 1948 měli komunisté potíže s evangelickou církví na Slovensku. Podařilo se je sice dočasně uklidnit, ale v srpnu 1949 evangeličtí představitelé poslali

---

⁶⁸ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 28 - 29.

⁶⁹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 122.

⁷⁰ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 20.

⁷¹ Tamtéž, s. 20 - 21.

Gottwaldovi memorandum, v němž si velmi ostře stěžovali na porušování ústavních článků o náboženské svobodě a uváděli v podstatě stejné případy proticírkevních zákroků jako katoličtí biskupové. Záhy nato se sjezd evangelických duchovních na Slovensku postavil proti církevním zákonům a jen na rázný pokyn předsednictva ÚV KSČ se podařilo v poslední chvíli vedení církve od tohoto stanoviska odradit.⁷² Následné změny ve vedení této církve však byly provedeny až na jaře 1951.

I v české evangelické církvi byli mnozí odpůrci komunistického režimu, jejich nevole směřovala především proti církevním zákonům. Hlavním požadavkem těchto evangelíků byla odluka církve od státu. Ti z představitelů církve, kteří souhlasili s režimem, podporovali také jeho negativní postoj k Vatikánu. Vedoucí členy evangelické církve, kteří s vládou nesouhlasili, uklidnily záruky A. Čepičky *o nezasahování do vnitřní stavby církve a právo spolurozhodovat o platech duchovních*. Tento argument se stal rozhodujícím pro jejich akceptování vládní politiky.⁷³

V roce 1950 také zesílil vliv sekt a zvýšil se počet jejich členů. Jako příklad lze uvést sektu Svědků Jehovových, která sice byla v roce 1948 oficiálně zakázána, avšak nadále tajně pracovala. Aby se zamezilo dalšímu šíření vlivu sekt, byla navržena dvě opatření: "*větší sekty, u nichž se dalo předpokládat, že po zákazu by stejně dál vyvíjely činnost, ponechat, podřídit je kontrole SÚC a vynutit slib věrnosti představených; menší sekty likvidovat, popřípadě některé vedoucí osoby uvěznit*". Církevní šestka KSČ souhlasila s prvním bodem, druhý zatím odmítla jako v dané chvíli nevhodný.⁷⁴

Běžnému postupu se vymykala Církev československá. Její postavení bylo dáno již jejím vznikem po první světové válce. Ustanovení této církve bylo prezentováno jako snaha o reformu katolické církve.

---

⁷² KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 123.

⁷³ Tamtéž, s. 123.

Ve vedení Církve československé bylo silné komunistické zastoupení, které schvalovalo stranické řízení a vyjadřovalo podporu budování socialistického státu. Bývalí i aktivní členové Církve československé měli významné pozice v církevním oddělení Národní fronty a Státním úřadu pro věci církevní. Tento fakt se silně promítal i do vztahu SÚC ke katolické církvi.⁷⁵

Odlišný postoj státu k jednotlivým církvím se projevil počátkem roku 1950, kdy byli vyzváni duchovní všech církví ke složení slibu věrnosti lidově demokratické republice. Mezi vyzvanými byli vyšší představitelé církví a ti, kteří napoprvé odmítli slib složit. Rozdílnost mezi církvemi se tehdy projevila zejména u nejvyšších hodnostářů, kdy z katolické církve neobdržel pozvání ani jeden z diecézních biskupů.⁷⁶ Všichni představitelé nekatolických církví tento slib věrnosti složili. Politické procesy a perzekuce se však nevyhnuly ani některým z nich.

3.6 Likvidace řeckokatolické církve

Řeckokatolická církev byla zlikvidována akcí označovanou jako akce "P". Název dostala pro způsob jejího provedení - "návrat do církve pravoslavné. "Důležitá je přitom informace, že řeckokatolíci tvoří s římskokatolíky jednu církev. Překvapivé je, že tento fakt neznali, nebo znát nechtěli ti, kdo akci "P" naplánovali a prováděli"⁷⁷ Ministr Čepička po tomto zjištění zaujal vysvětlující stanovisko k objasnění vztahu obou církví: " *To je pro nás nová věc - pravil - že by řeckokatolická církev byla*

⁷⁴ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 124 (Srov. A ÚML, fond Církve, materiál pro C6; fond Gottwald IV/3, č. 6, schůze C6 24. 1. 1951).

⁷⁵ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 125.

⁷⁶ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 24.

⁷⁷ "V roce 1596 se část pravoslavných křesťanů žijících převážně na rozhraní Polska, Běloruska a Ukrajiny sjednotila tzv. brestskou unií s římskokatolickou církví. Uniaté, zvaní též řeckokatolíci nebo na Ukrajině ukrajinští katolíci, uznávají papeže za svou nejvyšší hlavu, věroučně se od římskokatolíků neliší v ničem. Zachovávají si však svou původní liturgii v církevněslovanském, případně jiném národním jazyce. mají poněkud odlišné církevní právo a jiné zvláštnosti, jako je např. juliánský kalendář." (Vaško, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 169.)

*součástí katolické církve. (...) bylo-li by tomu tak, mělo by to vážné důsledky.... Tato církev je úplně, otevřeně a zjevně ve službách našich otevřených nepřátel, tam není téměř kněze, který by nebyl v tom zapleten a který by aktivně nespolupracoval s banderovci."*⁷⁸

Řeckokatolická církev působící na Slovensku měla v roce 1950 okolo 315 000 členů, které zastupovali dva biskupové. Přitom příslušníků pravoslavné církve bylo v té době na Slovensku jen asi 30 000 a v Čechách přibližně také tolik. Věřící pravoslavné církve spadali po válce pod srbský patriarchát. Po osvobození ovšem došlo k převedení církve pod správu patriarchy moskevského. Sovětské archívy odhalily, "že se na likvidaci řeckokatolické církve domlouval prezident republiky Edvard Beneš s předsedou Rady pro ruskou pravoslavnou církev při Radě ministrů SSSR G. G. Karpovem už v létě 1946."⁷⁹ Jednání prezidenta Beneše je v tomto případě těžko pochopitelné a vyvolává řadu otázek, neboť Československo jako suverénní stát mělo zakotvenu náboženskou svobodu v ústavě a jeho stanovisko, ač demokrata, bylo tlumočeno jako názor pražských politických kruhů.⁸⁰

8. října 1946 se konal ve Lvově na Ukrajině synod, který se usnesl na zrušení brestské unie a návratu řeckokatolické církve do církve pravoslavné. Na základě tohoto usnesení prohlásila sovětská vláda řeckokatolickou církev za nezákonnou a tato skutečnost ovlivnila další vývoj této církve v Československu, kde "ačkoliv neexistuje zákonné opatření o zrušení řeckokatolické církve, byli řeckokatolíci postaveni de facto mimo zákon. Bylo to evidentní porušení platné ústavy, která

---

⁷⁸ VAŠKO, V. *Likvidace řeckokatolické církve*, s. 7. (Srov. MAREK, P. a BUREHA. V. *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1953: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, s. 425).

⁷⁹ MAREK, P. a BUREHA. V. *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1953: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, s. 424.

⁸⁰ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 193.

zaručuje náboženskou svobodu."⁸¹ Ještě v roce 1949 se však Moskva vyjadřovala *k likvidaci řeckokatolické církve v Československu* velmi opatrně. Proti byly dva argumenty - s likvidací nesouhlasil předseda sboru pověřenců Gustav Husák a skutečnost, že *se do náboženských věcí vměšují orgány bezpečnosti a ministerstva vnitra*.⁸² Dalším z důvodů proti takovému zásahu byl nesporně fakt, že pozice pravoslavné církve v Československu byla velmi slabá. Přesto ke zrušení řeckokatolické církve došlo, k čemuž později přispělo zejména spojení režimu s oficiálním pravoslavím a také to, že někteří jednotlivci mezi řeckokatolickými kněžími zrušení své církve podpořili. Pracovní konference *řeckých katolíků* byla prohlášena 28. 4. 1950 v Prešově za sobor a ten zrušil ustanovení Užhorodské unie z roku 1646. Biskupové Gojdič a Hopko zůstali na základě akce "P" pod dozorem Státní bezpečnosti, později byli internováni a následně zatčeni.

V květnu 1950 pak bylo zasláno oficiálnímu představiteli pravoslavné církve vyrozumění, že „*na území republiky byla zrušena unie a takzvaná řeckokatolická církev, jímž duchovní i věřící bývalé řeckokatolické církve se vrátili do pravoslavné církve a jímž pravoslavná církev převzala všechna práva, majetek a zařízení bývalé řeckokatolické církve*."⁸³ Prostřednictvím slibů a hrozeb byl získán pod manifest nadpoloviční počet podpisů kněží, čímž uznal SÚC platnost soboru, a tím také přestala řeckokatolická církev v Československu existovat.⁸⁴ Kněze, kteří nepodepsali přestoupení k pravoslavné církve internovali, deportovali do Čech na nejhorší práce bez obvinění a bez soudu. Později byla tato akce "P" kritizována za to, že se jednalo unáhleně a nepřipraveně. Řeckokatoličtí bohoslovci byli zařazeni k PTP na nucené práce. Někteří

---

⁸¹ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 171 - 172.

⁸² VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 194.

⁸³ Tamtéž, s. 210.

⁸⁴ Svatý stolec platnost tohoto soboru nikdy neuznal (BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 38).

členové bývalé řeckokatolické církve pak ještě nadále pokračovali v tajných obřadech, nebo dojížděli na bohoslužby do Maďarska. O obnově řeckokatolické církve v Československu se však na doporučení SSSR, i přes naléhání Vatikánu, ještě v roce 1965 neuvažovalo.⁸⁵

Tato církev nebyla nikdy zrušena žádnou právní normou, jednalo se o výkonné a soudní bezpráví.⁸⁶ Až 13. června 1968 byla řeckokatolická církev usnesením vlády č. 205 legalizována a bylo jí přiznáno hospodářské zabezpečení, podobně jako jiným církvím.⁸⁷ Protože však majetek této církve převzala v roce 1950 církev pravoslavná, nastalo dlouhé a problematické hledání řešení této situace. Spolu s navrácením ostatního majetku se také projednávala otázka využívání převedených kostelů.

3.7 Bohoslovci

V roce 1950 se vzdělávali českoslovenští bohoslovci v diecézních učilištích a seminářích, na třech bohosloveckých fakultách a studenti římských univerzit využívali československou kolej Nepomucenum. Jedna z fakult působila při Karlově univerzitě v Praze, druhá při Palackého univerzitě v Olomouci a třetí při Komenského univerzitě v Bratislavě. Komunistický režim usiloval o jejich zrušení, avšak situaci komplikovalo uzákonění náboženské svobody v ústavě republiky. Předběžně se proto ÚAV NF usnesl v roce 1949 na tom, aby již nebyli studenti bohoslovectví z koleje Nepomucena vpuštěni do republiky a další adepti bohoslovectví nesměli dostat povolení ke studiu v zahraničí. Současně s tímto opatřením byli na všechny teologické fakulty a učiliště dosazeni lektoři občanské výchovy.⁸⁸ Situaci také řešilo vydání zákona o vysokých školách č. 58/1950 Sb. z března 1950, podle kterého měly být bohoslovecké fakulty vyloučeny z univerzit. Jejich osamostatnění bylo upraveno vládním nařízením,

---

⁸⁵ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 117.

⁸⁶ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 215.

⁸⁷ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 48.

ale mezitím "došlo k dalším zásahům do systému katolického bohosloveckého studia. Dne 14. dubna 1950 zanikla v souvislosti s likvidací mužských řeholí všechna řádová bohoslovecká učiliště a bohoslovci, včetně řeholníků, kteří studovali teologii na univerzitách, byli internováni."⁸⁹

Vládní nařízení o bohosloveckých fakultách však také "potvrdilo nebo nově zřídilo i bohoslovecké fakulty jiných církví: Husovu československou bohosloveckou fakultu v Praze, Komenského evangelickou bohosloveckou fakultu v Praze, Slovenskou evangelickou bohosloveckou fakultu v Bratislavě a Pravoslavnou bohosloveckou fakultu v Praze,"⁹⁰ která byla v roce 1950 přemístěna do Prešova. Tento přesun byl odůvodněn potřebou nových kněží v důsledku spojení pravoslavné církve a uniatů.⁹¹ Stát však tímto řešením zasahoval, v rozporu s církevním právem (katolickým), do výchovy mladých kněží. Podobným případem svévole bylo zkrácení bohosloveckého studia z pěti let na čtyři, a to bez předchozího projednání s biskupy a Svatým stolcem.⁹²

Děkanu J. Merellimu se nakonec podařilo získat od arcibiskupa Berana i udělení výslovného souhlasu s kanonickou misí nového profesorského sboru pro sloučené teologické fakulty (v Praze a Bratislavě), k čemuž se mnozí představitelé církve stavěli skepticky.⁹³

Ti studenti bohosloví, kteří odmítli pokračovat ve studiu na nových fakultách, dostali 5. září 1950 povolávací rozkaz k vojenské prezenční službě.⁹⁴ Pro bohoslovce a kněží to znamenalo zařazení do *pomocných*

⁸⁸ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 227.

⁸⁹ Tamtéž, s. 229.

⁹⁰ Tamtéž, s. 231.

⁹¹ MAREK, Pavel a BUREHA, V. *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1953*, s. 421.

⁹² VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 207.

⁹³ SVOBODA, B.- POLC, J. V. *Kardinál Josef Beran: životní příběh velkého vyhnance*, s. 211.

⁹⁴ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 213 - 217.

*technických praporů*⁹⁵ a později *technických praporů*, které byly rozpuštěny až 31. prosince 1953. Teprve tehdy se mohli navrátit domů. Vraceli se tak, oproti obvykle odslouženým dvěma letům základní vojenské služby, až po 3 letech a čtyřech měsících. Zároveň jim byla mezitím v roce 1951 zakázána činnost, neboť povoláním na vojnu prý automaticky ztratili státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Někteří bývalí bohoslovci tak po návratu přešli do civilního života a oženili se. Ti, kteří vytrvali, mohli "v roce 1968 a následujících dokončit teologická studia a byli poté vysvěceni na kněze."⁹⁶ I přesto se některým podařilo nechat se utajeně vysvětit i dříve.

3.8 Biskupské procesy

V polovině roku 1950 byly naplánovány Státní bezpečností a generální prokuraturou tři církevní monstrprocesy. První se měl vést s blízkými spolupracovníky biskupů kvůli finančním machinacím, druhý pro podobná obvinění se spolupracovníky z prostředí arcibiskupa Berana a třetí se slovenskými biskupy Vojsašákem, Gojdičem a Buzalkou.⁹⁷ Nakonec se konaly jen dva, český a slovenský. Od procesu s arcibiskupem Beranem bylo odstoupeno. Porada o těchto plánovaných procesech "se konala necelé tři měsíce po popravě Milady Horákové (27. 6. 1950). Tato poprava měla velmi nepříznivý ohlas ve světě, není tedy vyloučeno (důkazy pro to ale nemáme), že i reakce na smrt paní Milady sehrály v úvahách *co s biskupy* svou roli."⁹⁸

---

⁹⁵ Celkově byly *tábory nucené práce* (TNP) zřízeny pro převýchovu a izolaci třídních nepřátel, jejich internace zde však nebyla časově omezena a neměla oporu v zákoně. Těmto táborům se náplní rovnaly pomocné technické prapory (PTP), kam byly v rámci vojenské prezenční služby řazeni odpůrci režimu a mezi nimi automaticky i služebníci církve. Také tyto prapory neměly přesné časové omezení. Poslední a nejtvrďší možností pro duchovní byla možnost uvěznění podle Zákona na ochranu republiky č. 371/48 Sb. (VAŠKO, V. *Dům na skále* 2, s. 76).

⁹⁶ Tamtéž, s. 217.

⁹⁷ Tamtéž, s. 248.

⁹⁸ Tamtéž, s. 249.

Procesy byly ovlivněny faktem, že "radikální likvidace celého biskupského sboru by vztah státu a církve značně zjednodušila, na druhé straně by však zkomplikovala a ztížila získávání masy duchovenstva, což je nezbytné k dosažení cíle církevní politiky."⁹⁹ V navržených procesech bylo doporučeno, aby nebyly z politických důvodů namířeny proti náboženství. "Z hlediska soudní etiky bylo snad nejabsurdnější, že návrh na výši trestů vypracovala ještě před zahájením soudního řízení státní prokuratura a schválilo ho ministerstvo spravedlnosti."¹⁰⁰

Komunisté usilovali o izolaci biskupů, aby jim byl znemožněn výkon jejich funkce. Snažili se o to zejména tím, že internovali jejich spolupracovníky, či jim zakazovali opouštět jejich rezidence a tím výrazně omezovali styk s okolím. Biskupové i Vatikán takovýto vývoj situace předpokládali a tak byli na podzim 1949 narychlo jmenováni noví světící biskupové, jejichž úkolem bylo vytvořit zástupný episkopát. Tzv. *mexické fakulty*¹⁰¹ přivezl z Říma od papeže Pia XII. biskup Š. Trochta. "Prostřednictvím tajných fakult se podařilo vytvořit *náhradní hierarchii* a rozšířit pravomoci vikářů a děkanů. Tajná síť, vybudovaná v letech 1949-1951, měla zajišťovat chod církve v případě uvěznění či izolace nejen biskupů ale i nižších hodnostářů. Tato organizace umožňovala rychlou informovanost duchovních a předávání biskupských směrnic v době, kdy dřívější vazby a cesty byly zničeny nebo pod kontrolou moci."¹⁰² Fakulty se sice uplatnily při tajném svěcení kněží, ale nově vzniklá hierarchie stejně nemohla zaujmout zamýšlené pozice, neboť to neumožňovaly církevní zákony vydané státem. Podle nich měly právo rozhodovat o tom, kdo zaujme tu kterou funkci v církvi státní úřady, a současní biskupové byli přitom izolováni v domácím vězení. SÚC tak

---

⁹⁹ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 249.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 252.

¹⁰¹ Toto opatření poprvé poskytl papež Pius X. v době velkého pronásledování na začátku 20. století mexické církvi, měla jím být zajištěna právní kontinuita církve i pro případ, že by byl znemožněn styk biskupů se Svatým stolcem (BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 67).

mohl kontrolovat práci církevních úřadů a režim mohl využít fakult, neboť biskupové získaly i některé pravomoci papeže, které by stát mohl využít v souladu s politikou SÚC. Komunistický režim se tímto způsobem pokusil použít fakulty pro vysvěcení svých dvou biskupů, ještě v roce 1951 však od tohoto záměru ustoupil, protože církev zakazuje takové zneužití bez svolení papeže pod hrozbou exkomunikace.¹⁰³

Mezi tajně vysvěcené biskupy v roce 1949 patřil i F. Tomášek (pro olomouckou diecézi), v roce 1950 přijali vysvěcení Karel Otčenášek (pro královéhradecké biskupství) a Ladislav Hlad (pro pražské arcibiskupství). Mezi zářím 1949 a dubnem 1950 bylo tajně vysvěceno celkem pět biskupů a za kněze byli také vysvěceni ve zrychleném řízení bohoslovci pátého ročníku bohoslovecké fakulty olomoucké univerzity.¹⁰⁴ Vláda nemohla toto svěcení odmítnout, ale zástupný episkopát katolické církve byl podroben velkému tlaku a perzekuci.¹⁰⁵ Jedním z tajně vysvěcených biskupů byl i Felix Davídek, který zřídil v brněnské farnosti školu - katolické Atheneum pro vzdělávání středoškolských a vysokoškolských studentů, kteří nemohli studovat z politických důvodů. Byl pro tuto reakční činnost později odsouzen na 24 let.¹⁰⁶

V roce 1950 bylo tedy rozhodnuto o církevních procesech, které měly řešit právě problém biskupů a zároveň přispět k dalšímu konfliktu s Vatikánem. Jak uvádí Z. Fierlinger ve své zprávě, přestože *nebudou přímo souzeni, bude v procesech odhalena jejich odpovědnost politická, což by nám dovolilo kdykoliv je zbavit úřadu, izolovat v klášteře a případně i v budoucnosti - bude-li to zapotřebí - potrestat.*¹⁰⁷ "V českém politickém procesu (27.11.-2.12.1950) bylo odsouzeno devět, ve slovenském

---

¹⁰² KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 137.

¹⁰³ Tamtéž, s. 138.

¹⁰⁴ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 111.

¹⁰⁵ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 18.

¹⁰⁶ KOLEKTIV AUTORŮ. *Církevní procesy padesátých let*, s. 31. (Srov. FIALA, P.-HANUŠ, J. *Skrytá církev: Felix M. Davídek a společenství Koinótés*, s. 31)

(10.15.1.1951) tři církevní hodnostáři k dlouholetému vězení. Oba procesy provázela velmi silná a útočná propagandistická kampaň, rozjela se obvyklá mašinerie na výrobu veřejného mínění a rezolucí."¹⁰⁸ Na tyto velké procesy pak ještě navázaly další.

Slovenský proces měl za úkol:

"a) poukázat na údajné sympatie, které slovenská hierarchie chovala k fašismu a nacismu;

b) odhalit její podíl na rozbití republiky, na genocidě Židů, na válečném spojení Slovenska s Německem;

c) osvětlit její zasahování do voleb v roce 1946 podporou dohody Demokratické strany s luďáky;

d) v případě biskupa Gojdiče dokázat, že vypořádání se s řeckokatolickou církví bylo nevyhnutelné - měla být zneužita k útoku na SSSR (Sic!)."¹⁰⁹

Biskup Vojaššák v očekávání zatčení sepsal již předem vyhlášení, ve kterém projevil svou věrnost a loajalitu a zavázal se ke složení slibu republiky v rámci modu vivendi. Podmínkou složení tohoto slibu však bylo, že nesmí odporovat jeho nábožensko-katolickému přesvědčení.¹¹⁰

3.9 Slib věrnosti

Složení slibu znamenalo novodobý boj o investuru, tedy zápas o světskou a církevní moc při obsazování diecézí. Samotný slib představoval pro režim ovládnutí církve státní správou, kdy vláda získala bez dalších ústupků mocenskou převahu nad církví. Ze strany komunistů

¹⁰⁷ Viz. příloha č. 4.

¹⁰⁸ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 139.

¹⁰⁹ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 273.

¹¹⁰ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 277.

nešlo o nic nového, zmíněný slib věrnosti byl již zakotven v *modu vivendi* z roku 1928 mezi Svatým stolicem a Česko-slovenskou republikou, nyní byl po duchovních vyžádání i podle církevních zákonů z roku 1949. Pozměněna však byla původní verze slibu, která v překladu zněla: "Přisahám a slibuji, jakož sluší biskupovi, věrnost republice Československé, a že nic neučiním, co by bylo proti blahu, bezpečnosti a integritě republiky."¹¹¹ Původní slib platil pro arcibiskupy, diecézní biskupy, koadjutory s právem nástupnictví a armádní ordináře, od ledna 1950 byl nový slib rozšířený na všechny duchovní a došlo v něm také k výrazné textové úpravě.¹¹²

Ke složení slibu ale nebyli vyzváni všichni biskupové, zejména ne ti, kteří tvořili tzv. tvrdou linii.¹¹³ Biskupský sbor pod vedením arcibiskupa Berana tehdy předpokládal, že pounorový režim nemůže dlouho přežít. I z tohoto důvodu nebyl ke složení slibu vyzván ani arcibiskup.¹¹⁴ Jeho však stát zároveň finančně pokutoval, neboť podle státních orgánů "vykonával duchovenskou činnost v církvi římskokatolické, aniž složil předepsaný slib věrnosti."¹¹⁵ Beran se samozřejmě ohradil proti tomuto postihu s tím, že slib složil již v roce 1946 podle *modu vivendi* a k další přísaze nebyl nikdy vyzván. Od června 1949 také nevykonával žádnou duchovní veřejnou činnost, neboť mu to bylo znemožněno a některé akty, které musel nezbytně vyřídit, mu byly předkládány s povolením SÚC.¹¹⁶ Od března

---

¹¹¹ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 34.

¹¹² Nová verze zněla: "Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomitě povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovat budovatelské úsilí směřující k blahu lidu." (BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 335. - Srov. Vládní nařízení č. 219/1949 o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem ze dne 18. října 1949).

¹¹³ Arcibiskup Matocha, biskupové Skoupý, Hlouch, Nécsey, Pobožný, Matoušek (Nécsey jej dodatečně složil 14. dubna 1951), (VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 302. - Srov. A ÚML, f. Církev, sv. 3, Zprávy SÚC č. 7, 15 a 19).

¹¹⁴ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 299.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 302 - 303.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 303.

1951 se přesto jeden z nejdůležitějších mužů církve, arcibiskup Josef Beran, ocitl v domácí intervenci a byl nahrazen novým kapitulním vikářem.

Nakonec tedy 12. března 1951 složili tento slib věrnosti republice vybraní ordináři, kteří zastávali názor, že je potřeba se smířit se s realitou komunistického režimu; litoměřický biskup Trochta, královéhradecký biskup Pícha, za košickou diecézi biskup Čárský a za trnavskou biskup Lazík. Dohoda se státem vyzněla tak, že *"biskupové jsou ochotni plně uznat zákony naší lidově demokratické republiky a zejména nové církevní zákony."*¹¹⁷ "Výsledek dvouletého tragického vývoje církve a obava z jejího dalšího osudu přiměly biskupy ke složení slibu. Přinášeli oběť, přistupovali ke spolupráci se státem v době, kdy jim v důsledku předcházejících postojů v konfliktu s mocí zůstalo velmi málo možností k obraně církve a její autonomie."¹¹⁸ Tato dohoda však nebyla uzavřena se všemi biskupy, na Moravě nesložil slib věrnosti v původním termínu ani jeden. Revolta však nakonec byla zbytečná, složili jej všichni, po třinácti letech dokonce i J. Beran.

Ti, kdo složili slib, byli podle Vatikánu pod nátlakem, nebo zradili církve a Vatikán nepovažoval tento slib za závazný. Avšak zároveň "československé vatikánské kruhy kriticky poukazovaly na určitou vinu Vatikánu na současném stavu církve v ČSR - měl dříve dát pokyn biskupům, aby přijali podmínky jako v Polsku a zachránili tak pro církve alespoň něco. V důsledku toho nyní ztrácí Vatikán poslední opory reprezentované vysokými církevními hodnostáři."¹¹⁹

Pod vlivem složení slibu věrnosti republice došlo ke krátkodobému zklidnění v církevně politických vztazích. Podle plánu SÚC docházelo k obsazování církevních postů i přes určité problémy až od roku 1952. S tím také souvisela probíhající územní reorganizace hranic vikariátů podle

---

¹¹⁷ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 147.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 150.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 149.

územní správy okresů. "V rámci reorganizace duchovní správy se SÚC snažil vyřešit problém duchovních, kteří byli v jeho a bezpečnostních kartotékách označeni jako *nejreakčnější* (šlo asi o jeden tisíc kněží), a používal k tomu dvou způsobů - přemísťování kněží a jejich internaci či věznění."¹²⁰ Nejvíce těchto represí proběhlo v roce 1951. K internacím docházelo nejčastěji v kláštorech, táborech nucených prací či vojenskou prezenční službou a vojenskými cvičeními.

3.10 Řehole

Řehole představovaly v Československu silnou a dobře organizovanou skupinu, která se režimu jevila jako překážka v *ateizaci národa*.¹²¹ V roce 1950 zde bylo evidováno 14 230 řeholníků a řeholnic v 891 kláštorech. Mužské řády zastávaly velmi významné místo v ekonomickém i duchovním rozvoji země, mnoho řeholníků patřilo k uznávaným špičkám vědecké inteligence.

Církevní šestka chtěla především zamezit či omezit vliv církve na mládež, zrušit bohoslovecká učiliště, zmenšit nejen počet klášterů a cizí řeholníky vyhostit, ale také omezit ekonomickou základnu církví, včetně kontroly finančních sbírek. Jejím cílem bylo regulovat misijní činnost řeholí a přerušit jejich styk se zahraničím. Toho chtěla docílit dosazením zmocněnců do významnějších klášterů. Zároveň však již připravovala procesy s řeholníky.¹²² Protože řeholní řády nespádaly pod místní diecézní hierarchii, "byly plány na jejich eliminaci připravovány souběžně s postupem proti biskupům a diecézním kněžím."¹²³

Akce "K", jako kláštery, byla jednou z nejrozsáhlejších akcí komunistického režimu v padesátých letech. V únoru 1950, na základě

---

¹²⁰ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s.152.

¹²¹ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 26.

¹²² Tamtéž, s. 52 - 53.

¹²³ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 154.

rozhodnutí prezidenta Gottwalda, schválila církevní šestka řešení likvidace mužských řádů. Akce znamenala centralizaci řeholníků, která byla naplánována tak, aby proběhla najednou ve městech i na vesnicích. Zároveň byl již také připraven proces s představenými řádů. V polovině března 1950 bylo uvězněno již devět představitelů řeholních řádů (3 premonstráti, 3 jezuité, františkán, dominikán, redemptorista a člen řeckokatolické větve redemptoristů).¹²⁴ Procesy byly dopředu připraveny s cílem, že v nich "nepůjde jen o zjištění viny jednotlivých obžalovaných, ale o odhalení nepřátelské a protilidové politiky Vatikánu, vysoké hierarchie u nás, klášterů a řádů."¹²⁵ Celkové odsouzení v těchto procesech bylo za velezradu a špionáž od 9 let až na doživotí. Procesy s řeholníky probíhaly až do dubna 1964, ale největší z nich se konal v březnu 1960. Tehdy šlo o „největší proces s duchovními i řády v Československu vůbec a bylo v něm odsouzeno 18 osob za činnost v jezuitském řádu.“¹²⁶

Obsazení mužských klášterů proběhlo během noci ze 13. na 14. dubna 1950. V Čechách byla tato akce "K" označena díky svému průběhu jako *bartolomějská* a na Slovensku jako *barbarská noc*.¹²⁷ Celá akce byla podobná vojenské operaci prováděné za účasti příslušníků SNB, StB a Lidových milic. Jednalo se také, po pozemkových reformách a kolektivizaci venkova, o největší majetkový přesun v Československu. V Čechách bylo zabráno 24 řeholí a kongregací a zbaveno svobody 1 240 řeholníků, na Slovensku 16 řeholí a 1 136 řeholníků. Všichni řádoví bratři byli internováni v 11 *centralizačních* kláštorech, které prošly v následujících pěti letech několika reorganizacemi.¹²⁸ Centralizace v táborech měla řeholníkům sloužit k politické převýchově a také napomoci k jejich rozdělení na pokrokové občany a tzv. nepřátele lidově

---

¹²⁴ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 38.

¹²⁵ Tamtéž, s. 41.

¹²⁶ KOLEKTIV AUTORŮ. *Církevní procesy padesátých let*, s. 127.

¹²⁷ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 55.

¹²⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Církevní procesy padesátých let*, s. 122. (Srov. Akce K - likvidace klášterů v roce 1950. Dokumenty a přehledy, 1. a 2. část, Praha: ÚSD 1993, s. 169 - 172).

demokratického státu. Z tohoto důvodu byl také řeholníkům zamezen styk s vnějším světem. Napomáhat k této převýchově měla především manuální práce. V internačních táborech byl zaveden téměř vězeňský režim.¹²⁹

Internační tábory plnily svou funkci až do odchodu řeholníků, tedy do roku 1955. Řádoví bratři se do nich dostávali bez soudu a možnosti obhajoby, jen na základě administrativního rozhodnutí SÚC nebo okresního či krajského národního výboru. Tato praxe dávala příležitost k svévolnému jednání, neboť internační tábory neměly oporu v zákoně. Shodný nález s tímto právním názorem vydala v období Pražského jara i Generální prokuratura na dotaz po právní subjektivitě a možné obnově veřejné činnosti řeholních komunit: *"Řády a kongregace, které existovaly před vydáním zákona 218/49 Sb. O hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, nebyly zrušeny tímto ani jiným zákonem, existují právně dále a není překážky, aby v mezích platného právního řádu řádový život obnovily anebo v něm pokračovaly... opatření proti řádům z roku 1950 nemělo žádný zákonný podklad."*¹³⁰

V roce 1950 evidoval Státní úřad pro věci církevní 7 643 řeholnic. Přestože ještě v dubnu téhož roku byly představené ženských řádů a kongregací ujištěny, že ženské kláštery rušeny nebudou, již v červenci 1950 navrhla církevní šestka *"pozvolné a pokud možno dobrovolné soustředění jeptišek a jejich pracovní využití."*¹³¹ Tato centralizace řádových sester se začala uskutečňovat ještě v červenci 1950 a měla soustředit ženské řehole v politicky vhodných oblastech. Do konce tohoto roku se předpokládal odchod řeholnic do civilu a na jaře 1951 měla být dokončena redukce nemocnic a sociálních ústavů s řeholním personálem.

---

¹²⁹ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 59.

¹³⁰ VAŠKO, V. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, s. 153.

¹³¹ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 142.

Vyšší představené řádů měly být při této centralizaci umístěny do internačního tábora.¹³²

Zabírání ženských klášterních domů probíhalo pod názvem akce "Ř". Pro tuto akci nebyl zvolen postup jako u mužských řádů, celý průběh byl mnohem pozvolnější a civilizovanější, avšak s důraznou žádostí o uvolnění řeholních domů. O budovy řádů projevila zájem především armáda, která v nich zamýšlela zřídit kasárna. Mezi červencem a srpnem 1950 se jednalo o 16 objektů, do konce roku 1951 pak opustily řeholnice ještě 252 budov.¹³³

"V druhé polovině roku 1952 se SÚC zabýval dalším osudem řádů. Jejich příslušníci byli v centralizačních či internačních kláštorech, ženské řády byly centralizovány zčásti. Právně však řády existovaly dál."¹³⁴ V témže roce byl tak podán návrh na jejich likvidaci. Mnozí řeholníci odcházeli do civilního života či církevní správy. "V pracovním plánu SÚC na rok 1955 stálo: *"téměř zcela likvidovat internaci řeholníků a řeholnic a v plánu na příští rok: tuto likvidaci dokončit."*¹³⁵

"Po revoltě ve východním Německu a politických změnách v Maďarsku v červnu 1953 se i v Praze zalekli a po návštěvě A. Zápotockého v Moskvě provedli první korektury dosavadní politiky."¹³⁶ Jednalo se o korekci církevní otázky, především ženských řádů, neboť k 1. červenci 1953 bylo naplánováno jejich rozpuštění, tentokrát pod názvem akce "B". Mělo dojít k úplné likvidaci všech ženských řádů a kongregací ve spojení s povinným odchodem řeholních sester do civilu.¹³⁷ Během následujícího roku byl tedy tento původní návrh přehodnocen, zejména v důsledku znepokojivé situace po Stalinově smrti a stavu společnosti po měnové reformě v Československu. V červenci 1954 tak vyšla směrnice, podle které mělo přejít do civilu až 40% řeholnic

---

¹³² VLČEK, V. (ed.). *Ženské řehole za komunismu (1948-1989)*, s. 25.

¹³³ Tamtéž, s. 25 - 26.

¹³⁴ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s.153.

¹³⁵ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 74.

¹³⁶ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s.167.

(tedy okolo 3 - 3500 žen). Tento návrh nebylo možné uskutečnit, neboť řádové sestry odmítaly opustit dobrovolně řeholní život a ani ministerstvo financí neuvolnilo dostatečnou finanční částku na zaškolení nových ošetřovatelek, takže nebylo možné nahradit propuštěné řeholní sestry v nemocnicích.¹³⁸ Nakonec se tedy prosadila druhá alternativa, kdy řeholnice nebudou nuceně odcházet do civilu, nýbrž budou drženy pod dozorem, a to jako ošetřovatelky v charitativních ústavech pro přestárlé a nevléčitelně nemocné pod správou české katolické charity (ČKCH), tedy pod státní kontrolou. Později došlo k redukci i těchto domovů a k 1. 1. 1960 přestaly téměř existovat, výjimku tvořily domovy pro přestárlé církevní osoby, tj. pro duchovní a řeholnice.¹³⁹

Mnoho řeholnic neprošlo jen internacemi, ale také vězením; ve skupinových procesech bylo například v roce 1952 odsouzeno devět sester z procesu se Sestrmi Panny Marie Jeruzalémské z Opavy, v roce 1953 osm sester boromejek, v roce 1957 sedm sester dominikánek a mnoho dalších. Jejich tresty se pohybovaly v rozsahu 2 - 5 let, ale u několika, jako např. u generální představené boromejek Žofie Bohumily Langrové, se tresty pohybovaly v rozmezí 15 - 20 let.¹⁴⁰ Odsuzovány byly za pomoc perzekuovaným kněžím i laikům, internovaným biskupům. Kladla se jim za vinu snaha uchránit majetek řehole před znárodněním a také za projevování politického odporu.

"V polovině roku 1950 skončila hlavní série mocensko-administrativních opatření, která rozbila tradiční struktury církve, postavila ji pod úplnou kontrolu státu, likvidovala autonomii její vnitřní správy a omezila její vliv v občanském životě jen na bohoslužby v kostele a školní výuku náboženství pod státním dozorem. Obdobné zákroky v následujících letech, např. úplné zrušení církevních spolků, administrativní překážky

---

¹³⁷ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s.181.

¹³⁸ VAŠKO, V. *Dům na skále 2*, s. 144.

¹³⁹ VLČEK, V. (ed.). *Ženské řehole za komunismu (1948-1989)*, s. 43.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 71.

při vyučování náboženství, na stavu vytvořeném v době od října do května 1950 změnily jen málo."¹⁴¹Rok 1950 byl zlomový, stal se rokem triumfu režimu nad církví. Došlo k zákazu řeckokatolické církve, k likvidaci mužských řeholí a k internaci části ženských řádů, do konzistoří po zemřelých biskupech nastoupili státem dosazení kapitulní vikáři, došlo k přerušení diplomatických styků s Vatikánem. Komunistická vláda schválila uzavření teologických učilišť a seminářů a bohoslovecké fakulty nechala vyjmout z univerzit. Byly zřízeny pracovní technické prapory (PTP), probíhaly monstrprocesy s biskupy a jejich pomocníky. "*Katolická církev byla uzavřena za zdmi kostelů,*" nebyly povolovány ani slavnosti a poutě.¹⁴²

3.11 Mírové hnutí katolického duchovenstva

V roce 1951 bylo jasné, že hnutí *vlasteneckých* kněží nesplnilo svůj úkol, když se mělo organizačně prolínat s diecézemi a získat další duchovní pro spolupráci s režimem. SÚC v té době přišel s návrhem založení Mírového hnutí katolického duchovenstva (MHKD). Využití označení *mírové hnutí* se nabízelo již z principu křesťanských zásad a z důvodu, že mnozí duchovní již byli členy mírových výborů na krajských ústředích. Hnutí mělo sloužit k řešení některých církevních otázek a organizačně vytvořit opozici vůči biskupům. Jelikož byly jeho orgány voleny na úředních setkáních duchovenstva, mohlo s církví organizačně splynout.¹⁴³ MHKD byla organizace podpořená vládou a vedená ministrem Josefem Plojharem.

Sjezd tohoto hnutí byl svolán na září 1951 a byl hodnocen jako velký úspěch církevní politiky. Přestože mělo hnutí ovlivňovat vztah duchovních *k vatikánské reakci v naší zemi*, projevila se právě na tomto sjezdu

---

¹⁴¹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 125.

¹⁴² BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 40.

neotřesitelná pozice papeže. Podpora Svatého stolce byla zjevná v projevech účastníků, což znamenalo další vývoj církevní politiky. Původní idea národní církve tak byla podle SÚC pozměněna s tím, že je v této etapě politického vývoje nutné "*uznat papeže za hlavu církve ve věcech víry a mravů a zároveň úplně vyloučit vliv Vatikánu na duchovní správu.*"¹⁴⁴

Ani MHKD se však nestalo zástupcem duchovních. Negativní a mocenské uplatnění nadvlády nad církví vyvolávalo silnou nedůvěru věřících. "Tažení proti církvi se v letech 1950-1952 časově shodovalo s vystupňováním politické a občanské perzekuce vůbec, se silnou přesvědčovací a donucovací kampaní směřující k likvidacím malovýrobců ve městech a s kolektivizací zemědělství."¹⁴⁵ Počátkem roku 1953 státní správa prostřednictvím SÚC, vlasteneckých kněží a biskupů se slibem, již plně ovládla všechny církevní úřady a podařilo se jí tak omezit vliv církve v občanském životě.

V letech 1953-1956 se země sovětského bloku spolu s Československem ocitly ve společenské krizi. V prvních dvou letech se snažilo komunistické vedení prostřednictvím *nařízení shora* překonat zejména hospodářskou krizi. Tato nařízení již byla mírně politicky upravována oproti původním záměrům, výraznější korektury pak probíhaly až mezi lety 1956-1957. Komunistické vedení si v té době, i po analýze z Moskvy, uvědomilo jistou politickou izolovanost ve společnosti. Nápravu stávající pozice se snažilo zajistit nejen výrazným zvýšením životní úrovně občanů, ale mimo jiné také úpravou vztahu k církvi, čímž se měl zmírnit dosavadní vyhrcožený postoj ke společenským skupinám.¹⁴⁶

---

¹⁴³ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 158. (Srov. A ÚV KSČ, fond 02/1, schůze 11. 6. 1951; fond dopisy KV, 19. 6. 1951).

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 161.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 163.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 166.

Od poloviny roku 1953 se projevovala původní církevní politika zaměřená na zápas o věřící. Bylo zjištěno, že ani v budoucnu nelze počítat s prorežimní podporou kněží. Hlavním úkolem SÚC bylo diferencovat duchovní, oslabit biskupský sbor a jeho vliv na kněze, potlačovat vliv Vatikánu zároveň s vnitřním rozkladem ostatních církví a omezováním jejich činnosti.

V letech 1953-1956 byly také zveřejněny na schůzích ÚV KSČ některé případy zvláště ze strany okresních či krajských církevních tajemníků, jako bylo rušení kostelů a far nebo zrušení výuky náboženství na škole.¹⁴⁷ SÚC se usnesl, že takové projevy posilují klerikální odpor, neboť nejsou v souladu se zákony a směrnicemi vlády. Bylo doporučeno, "*aby při provádění církevní politiky byla přísně dodržována ústava a státní zákony, zejména náboženská svoboda a rovnoprávnost církví.* To ovšem znamenalo dodržování církevních zákonů, vládních a ministerských nařízení, která činnost církve oklešťovala.... Výnos SÚC konkrétně zakazoval překládání bohoslužeb na večerní nebo jinou dobu, ukládal povolovat poutě a jiné církevní slavnosti ve stejném rozsahu jako dosud a překládání a penzionování duchovních omezit jen na nezbytné případy."¹⁴⁸ Stranickým vedením bylo odsouhlaseno, že otázka církví a náboženství již není překážkou výstavby socialismu.

Pro život církve bylo významným počinem zrušení táborů nucené práce a pomocných technických praporů, do kterých byli v rámci vojenské služby odvedeni i duchovní. Zároveň se "zmírnilo měřítko pro zařazování vojáků ve výkonu služby do skupiny *náboženští fanatici*, kde poté byli vystaveni různým formám perzekuce. Koncem roku 1955 byla zrušena ostraha Státní bezpečnosti u *biskupů se slibem*."¹⁴⁹ Těmito nařízeními mezi

---

¹⁴⁷ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 169.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 170.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 171.

lety 1953-1956 se zmírnil dozor mocenských orgánů nad duchovními a projevila se určitá volnost v činnosti kněží.

Zásada o neslučitelnosti marxismu s náboženstvím se přenášela do střetu komunistického režimu s církví, zejména o věřící straníky. Představitelé církevní politiky tehdy konstatovali, že "*náboženství je v Československu jedinou nemarxistickou ideologií, která má masovou základnu a je stále nejrozšířenější ucelenou světonázorovou soustavou mezi naším obyvatelstvem.*"¹⁵⁰ Nejen katolická církev, ale i vedení KSČ prosazovalo názor, že není možné akceptovat, aby se slučovala funkce ve straně s církevní příslušností. V následujících letech bylo zřejmé, že snaha o uplatňování tohoto stanoviska byla úspěšná. Počet straníků bez vyznání stoupl. Podobně se režim zachoval i ve školské správě k otázce výuky náboženství, kdy bylo rodičům dáno na vědomí, že s církevní příslušností je neslučitelné studium na vysoké škole. Tento postoj se na základních školách významněji projevil jen zpočátku a spíše až na druhém stupni, kde se rozhodovalo o dalším studiu žáků. V letech 1956-1957 se již počet dětí přihlášených k náboženské výchově výrazně neměnil, v silně religiózních oblastech se hodin náboženství, i přes oficiální stranické stanovisko, zúčastňovaly dokonce i děti funkcionářů KSČ. Podobný nátlak jako na rodiče byl vyvíjen i na učitele, kteří byli vyzýváni k odchodu z církve pod hrozbou perzekuce a propouštění.¹⁵¹

"27 června 1954 vláda zrušila evidenci náboženského vyznání. Své rozhodnutí zdůvodňovala respektováním náboženské svobody a zásadou, že příslušnost občanů k náboženství je soukromou záležitostí a nikdo nesmí být pro své náboženské přesvědčení diskriminován. Vládní usnesení zakazovalo všem státním institucím a závodům, aby od občanů požadovaly sdělení o náboženském vyznání a tato rubrika byla vypuštěna ze všech formulářů a dotazníků. Zrušila také veškerou evidenci občanů

---

¹⁵⁰ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 107.

¹⁵¹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 174.

k církvi, kterou dříve prováděly národní výbory a statistický úřad."¹⁵² Formálně tehdy došlo k napravení situace ve vztahu občana a státu, ale o funkcích a mocenských věcech rozhodovaly instituce KSČ, které si své kádrové posudky vedly i nadále. Hlavním motivem tohoto kroku vlády byl fakt, že nemohl být uváděn ani oficiální počet členů církve a ti tak byli statisticky redukováni na *návštěvníky bohoslužeb*. Ateistická propaganda se v tomto roce projevovala spíše v administrativních opatřeních, kdy sice ubývalo žáků výuky náboženství, učitelé a funkcionáři vystupovali z církve a nebyl oficiální přehled o věřících, ale religiozita se příliš neměnila, protože pro občany víra vystoupením z církve neskončila.

Tento mocenský zápas o věřící zasáhl všechny církve bez výjimky. Mocenský boj, zejména s katolickou církví přerostl v boj ideologický. Nekatolické církve si uvědomovaly, že výzvy k vystoupení z církve, otázky výuky náboženství a ani oficiální dokumenty nerozlišují mezi církvemi katolickými a nekatolickými. "Dosavadní motivy, zejména boj moci proti Vatikánu a katolické hierarchii a za zrovnoprávnění církví, které nekatolické církve vedly k podpoře nebo alespoň pasivnímu postoji k církevní politice, zmizely. Dřívější seskupení nekatolických církví jako opory SÚC se rozpadlo nebo ztratilo na významu."¹⁵³

3.12 Přelomový rok 1956

Od jara roku 1956 se v důsledku XX. sjezdu KSSS a Chruščovova referátu o Stalinových zločinech projevila v Československu další etapa společenské krize.¹⁵⁴ Ohlas tohoto sjezdu znamenal i mírné mocenské oslabení absolutní kontroly režimu nad společenskými institucemi a církve se toho snažily využít pro zlepšení svého postavení. Projevily se nepatrné změny, které ukázaly drobné ústupky a úlevy ze strany státního dohledu,

---

¹⁵² KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 174 - 175 (Srov. A ÚPV, fond ÚPV, č. 36/60 9. 7. 1954 12/4 81.9/54).

¹⁵³ Tamtéž, s. 176.

například i pro internované a vězněné biskupy. Toto uvolnění však naráželo na odpor vedení KSČ i pokrokových kněží.¹⁵⁵

Obecně se v roce 1956 zvýšila aktivita všech významnějších církví a náboženských společností. Jejich činnost se projevovala zejména v zápase o věřící a ve snaze o větší autonomii. Zesílil "zahraniční vliv nejen Vatikánu, ale též mezinárodních ústředen protestantských církví a událostí v Polsku a Maďarsku, a to prostřednictvím rozhlasu, zvýšeného počtu písemných materiálů, dopravovaných tajně do ČSR, osobního styku se západními diplomaty a cestami československých občanů na Západ."¹⁵⁶ Pro režim představovaly tyto snahy církví reakční sílu.

U protestantských církví vzrostl počet kněží odmítajících spolupráci s KSČ. Ti stáli v opozici vůči části duchovních, vedených profesorem Hromádkou, tedy vůči skupině, která projevovala aktivní spolupráci s režimem.

V pravoslavné církvi po roce 1956 sílily snahy o obnovení řeckokatolické církve a prosazovaly se názory, kterými věřící dávali najevo svůj nesouhlas s kolektivizací v zemědělství.

Nejpříznivěji byla komunistickým režimem hodnocena Církev československá, kde se vyskytly určité konflikty snad jen s nastupující generací mladých duchovních, kteří se snažili posílit vliv církve na život věřících.

Nejvýrazněji v tomto období vzrostla aktivita katolické církve. Docházelo ke spojení duchovních se zahraničními informátory a k šíření náboženských tiskovin. Biskupský sbor usiloval o návrat arcibiskupa Berana zpět na diecézi a pokusy biskupů o jednání se státem směřovaly především k omezení církevních zákonů. Přibývalo náboženských obřadů, poutí, bohoslužeb. O upevnění církevní autority se však v tomto období

---

¹⁵⁴ KAPLAN, K. *Stát a církve v Československu: v letech 1948-1953*, s. 176.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 178.

snažil spíše laický apoštolát. Jím ilegálně organizovaná činnost, což se týkalo zejména řadových duchovních a řeholnic, se projevovala nejvýrazněji na jižní Moravě, ve východních Čechách a na středním Slovensku.¹⁵⁷ Znamenala zvýšenou činnost především v získávání mládeže prostřednictvím sportovních a technických kroužků, které byly často pořádané na farách.

V tisku se také začala objevovat prohlášení jednotlivých církví. Tyto výroky se vztahovaly k problémům, které se neshodovaly s oficiální politikou státu, jako např. "žádost o porozumění pro občany, kteří odmítají vojenskou službu; výzva k odbourání diskriminace třídní, politické a náboženské; zásada, že vztah křesťana a vrchnosti nespočívá ve slepé poslušnosti, ale předpokládá kritičnost; výzvy k překonání strachu."¹⁵⁸

Reakcí na zmiňovaný vzestup aktivit církví v roce 1956 byla opatření, která měla posílit státní kontrolu nad nimi. Tehdy se jednalo nejen o *boj proti revizionismu*, který se stal hlavním politickým a ideologickým cílem režimu, ale také o ideové tažení proti náboženství. V šedesátých letech považoval komunistický režim rozšiřování vlivu církví za zvlášť účinný způsob ideologické diverze. Tento posun se projevil především v zápase o mladou a střední generaci věřících. Stranické vedení uložilo nižším funkcionářům rozvíjet politickou práci mezi duchovními a aktivizovat MHKD, na druhé měly tyto složky státní správy pomoci režimu odstraňovat "*živly nepřátelské našemu zřízení, oddané Vatikánu, které mají v katolické církvi stále silné pozice.*"¹⁵⁹

Církev se snažily svým vlivem působit mimo kostely a bohoslužby, zejména akcemi zaměřenými na mládež. Snažily se tak nejen rozšířit svůj vliv, ale i upevnit svou vnitřní semknutost. Ateistický a politický tlak neumožňoval církvím nic jiného, než bojovat jejich limitovanými prostředky,

---

¹⁵⁶ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 179.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 180.

¹⁵⁸ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 109.

neboť nemohly využívat rozhlas ani televizi. Na školách byla omezena náboženská výuka, se zákazy se potýkaly také slavnosti a poutě. Kontrolovány byly především informace vydávané tiskem, protože ty mohla státní správa cenzurovat a náklad tiskovin redukovat. Mnozí věřící v této době, ze strachu z perzekucí vůči sobě nebo i rodině, přestávali navštěvovat církevní obřady a rušili dokonce i příslušnost k církvi. Přesto však zůstávali věřícími, jen jejich víra zůstala uzavřena v rodině. V jiných případech dokonce dojížděli raději na bohoslužby mimo místa bydliště.¹⁶⁰

Následující rok 1957 se nesl ve znamení obnovené kontroly nad církvemi a jistého uklidnění, neboť dozor nad katolickou církví byl natolik ovládaný státním mechanismem, že její působení přestali představitelé režimu řadit mezi politická nebezpečí prvořadě důležitosti. Nebylo již nutné provádět další změny, jen stabilizovat situaci na nižších stupních církve a důsledně provádět státní dozor.¹⁶¹ Komunistické vedení ale přece jen ještě nebylo spokojené s účinností ateistické propagandy a ministerstvo školství tak dostalo za úkol zapracovat ji do osnov školy v rámci občanské výuky. Toto ideologické tažení pokračovalo až do roku 1962, kdy se pokles religiozity zastavil. Příčinou byl především fakt, že nucený či dobrovolný odklon od náboženství dosáhl krajní meze. Zároveň se začaly mírně projevovat nastupující známky liberalizace. V letech 1963-1964 došlo dokonce k nepatrnému zvýšení účasti věřících na církevních obřadech. V té době také poklesl zájem státních institucí o činnost církví, zvláště na úrovni nižších a základních stranických organizací, které měly aktivitu církví dozorovat. V roce 1965 se komunističtí představitelé názorově oddělili. Jedna část doporučovala pokračovat v nastoupené cestě, silně levicový směr požadoval přitvrdit administrativní

---

¹⁵⁹ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 107.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 109.

¹⁶¹ KAPLAN, K. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 7.

tlak na církve, ale mnozí další z řad komunistické inteligence zastávali liberalistický, smířlivý postoj k církevní a náboženské otázce.¹⁶²

3.13 Mezinárodní uvolnění

Zmírňování mezinárodní i domácí politiky v šedesátých letech se projevilo v životě všech církví a sekt. Jejich společným cílem se stalo uvolnění státního dozoru, snažily se proto aktivizovat svou činnost v měnících se politických poměrech, přestože jejich reakce na společensko-politické změny byla rozdílná.

Především nedostatečný státní dohled nad sektami byl příčinou kritiky směřující z politických míst k ministerským institucím. Nad povolenými sektami vykonávalo dozor ministerstvo školství a církevní tajemníci, nad nepovolenými Státní bezpečnost a ministerstvo vnitra. V sektách se prorežimní ateistická propaganda příliš neprojevovala a ony se snažily i nadále získávat své příznivce. "Povolené sekty (Křesťanské sbory, Církev novoapoštolská, Kostnická jednota) se v té době snažily přizpůsobit změněným podmínkám a počínat si jako moderní pokrokové útvary, pro které je náboženství *vnitřním světem věřícího*."¹⁶³

"Komplikovaně se vyvíjel vztah moci a adventistů. Mezi nepočetným členstvem (kolem 10 000) bylo hodně dělníků a také komunistů. SÚC se nepodařilo získat nad nimi dostatečnou kontrolu a nedokázal je ani přesvědčit, aby upustili od své zásady v sobotu nepracovat a neposílat děti do školy. To se stalo záminkou pro rozhodnutí politického sekretariátu ÚV KSČ o zastavení činnosti církve k 1. říjnu 1952."¹⁶⁴ Adventistům byl v tomto roce ministerstvem zkonfiskován majetek a oni usilovali neúspěšně o jeho navrácení. Velký vliv měla tato církev zejména na Ostravsku a západním

---

¹⁶² KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 111.

¹⁶³ Tamtéž, s. 112.

¹⁶⁴ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 123 - 124. (Srov. A ÚML, fond Církev, sv 1, dopis ÚV KSČ krajským výborům KSČ o církvi adventistů).

Slovensku. Snažila se především o zrušení zákazu kazatelské funkce, ale vedení církve bylo v jednáních se státní správou nejednotné.

Se sektou Kostnická jednota neměla církevní správa výraznější konflikty, řešila často především jejich náboženská shromáždění, která byla vedením sekty hlášena jako kulturní akce¹⁶⁵

Ze zakázaných sekt se v šedesátých letech projevovala zejména vzestupná aktivita mormonů, primárně mezi mládeží. Nejvíce problematickými se však stali Svědci Jehovovi. Oni se totiž k perzekucím stavěli nebývale pasivně. Teprve v polovině roku 1967 se odhodlali členové sekty k protestu. Vystoupili z ilegality se svou rezolucí, kterou zaslali na různé instituce v Čechách i na Slovensku. V rezoluci se sekta ohrazovala proti perzekucím ze strany Státní i Veřejné bezpečnosti, represím, hanobení a věznění za účelem sektu vyhladit. Úřady však na tuto rezoluci nemohly reagovat, pokud nechtěly existenci sekty oficiálně uznat a pro její tvrdší postih tehdy nebyla příznivá politická situace.¹⁶⁶

---

¹⁶⁵ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 112.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 113.

4 PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV

V poválečných letech se v důsledku vazby zdevastované pravoslavné církve na Sovětský svaz projevila její ochota k budování nového společenského řádu. Velký význam na tomto propojení měl především přechod jurisdikce ze srbského pod ruský patriarchát v květnu 1948.¹⁶⁷

V roce 1946-1947 ovlivnil pravoslavnou církev zejména přísun nových členů, kdy se do Československa vrátilo z Volyňské oblasti asi 27 000 pravoslavných tzv. volyňských Čechů. V následujících letech tak vzniklo 47 nových obcí s těmito reemigranty, kteří si do nové vlasti přinesli i své církevní zvyklosti.¹⁶⁸ V té době také docházelo k diferenciaci uvnitř církve v důsledku rozdílného dodržování kalendáře, kdy v Čechách a na Moravě se církevní život řídil gregoriánským kalendářem a v nově vzniklých společnostech kalendářem juliánským. Přestože moskevský patriarcha Alexej nařídil v roce 1948 sjednocení se na východní paschalii, fakticky k tomu nikdy nedošlo.¹⁶⁹

Sovětské i československé orgány usilovaly také o přičlenění starokatolíků do pravoslaví. Tento projekt však nakonec nebyl uskutečněn, přestože by to pro komunistický režim znamenalo další oslabení katolické církve a posílení pravoslaví, jak bylo záměrem církevní politiky státu.

Pro osamostatnění pravoslavné církve v Československu bylo důležité získat souhlas SÚC. Autokefalita byla nakonec udělena v říjnu 1951, kdy tento akt odsouhlasila vláda a v listopadu pak na Svatém synodu patriarcha Alexej.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ MAREK, P. a BUREHA. V. *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1953: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, s. 379.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 406.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 413.

¹⁷⁰ Tato autokefalita však nebyla uznána ze strany Cařihradské patriarchie a dalších řeckých církví až do roku 1998 (MAREK, P. a BUREHA. V. *Pravoslavní v Československu v letech 1918-*

Ve studiu se mohli bohoslovci pravoslavné církve vzdělávat od roku 1948 na nově zřízeném středoškolském učilišti v Karlových Varech, po roce se však rozhodlo o jeho přemístění do Prahy. V důsledku vydání církevních zákonů došlo opět po roce ke změně. V letech 1950-1951 tak byla otevřena Pravoslavná bohoslovecká fakulta v Praze, brzy nato se však stěhovala do Prešova, na východní Slovensko, do budovy bývalé řeckokatolické akademie. Tento přesun byl zdůvodněn potřebou nových kněží po sjednocení pravoslavné církve a uniátů.

Největší vliv mělo pravoslaví právě na východním Slovensku. Rozklad řeckokatolické církve v roce 1950 znamenal do církve pravoslavné jen malý příliv věřících, protože většina jich přestoupila k církvi římskokatolické. Proti tomu nemohl režim, vzhledem k dohodě o náboženské svobodě mezi představiteli pravoslaví a římskokatolické církve, nic namítat. Přesto tento svazek znamenal pro pravoslavnou církev nemalé problémy. Na spojení obou církví nebyla totiž pravoslavná církev dostatečně připravena. Bylo jí potřeba nejen přidělit ještě jednu diecézi, ale církev si sama nestačila ani doplnit stavy kněží a jejich úroveň byla v té době po zrychlených vzdělávacích kursech naprosto nedostatečná. V důsledku rozhodnutí o sloučení tak získala pravoslavná církev na Slovensku nejen věřící, ale také majetek řeckokatolické církve. Tato fúze však byla řízena komunistickým a státním aparátem.

Sama pravoslavná církev sice prošla po druhé světové válce a únorovém převratu podobným ovládnutím ze strany státu jako ostatní církve, její postavení však bylo vždy v souladu s výstavbou lidově demokratického státu. K režimu se stavěla loajálně a vstřícně, což bylo zjevné v případě likvidace řeckokatolické církve. Svou účastí na mírovém hnutí napomáhala oslabovat ostatní církve, neboť i s její pomocí byly tradiční poutě využívány k manifestacím, které měly velký význam

pro SÚC. *"Tyto projevy učinily věc míru úkolem křesťanských církví a tím také spojily církve těsněji s lidově demokratickým režimem a se socialismem."*¹⁷¹ Na těchto manifestacích pak získávali prostor k prorežimní propagandě zejména tzv. pokrokoví kněží. Zároveň se také duchovní pravoslavné církve účastnili kampaní na podporu JZD (Jednotné zemědělské družstvo, JRD - Jednotné rolnické družstvo) při kolektivizaci zemědělství. Přesto i této církvi *"v roce 1953 stát znárodnil část pozemkového vlastnictví a nemovitosti, které získala prostřednictvím připojení řeckokatolické církve."*¹⁷² I v pravoslavné církvi procházeli duchovní kádrováním ze strany státního aparátu. Podpora ze strany státu byla stejně účelová jako v případě ostatních církví.

---

¹⁷¹ MAREK, P. a BUREHA. V. *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1953: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, s. 429.

¹⁷² Tamtéž, s. 432.

5 PROTESTANTSKÉ CÍRKVE

Izolovat vnitřní život církve od veřejného života se snažily od poloviny padesátých let protestantské církve. Soustřeďovaly se na práci s mládeží, na práci laických kazatelů a na možnosti využít pro svou činnost tisku. U těchto církví nedošlo na přelomu padesátých a šedesátých let k tak výraznému poklesu věřících jako u katolické církve. Počet členů církve se příliš neměnil ani v dalších letech, kdy se zde začal projevovat vliv západu a liberalismu. V roce 1960 se protestantské církve dostaly do popředí zájmu ministerstva školství, dokonce až před katolickou církev. Stále výrazněji se v nich totiž projevovaly tendence odporu k režimu a kritika církevní politiky státu. Státní dozor se obával zejména sílícího ekumenického hnutí, které bylo založené na sblížení protestantských církví. Tato skutečnost se projevovala mimo oficiální Ekumenickou radu církví v Československu. "Ekumenické hnutí, které už přerůstalo hranice protestantských církví a zapojovali se do něho i vyznavači katolicismu, se stávalo novým jevem církevní politické situace v Československu šedesátých let."¹⁷³ Významněji se tohoto hnutí nezúčastňovaly jen Církev československá, pravoslavná a unitáři.

Protestantské církve spojovala snaha o uvolnění státního dozoru a úsilí o nové vymezení náboženství ve společnosti. "V letech 1957-1967 působilo v Československu osm protestantských církví: Českobratrská církev evangelická (ta měla mezi těmito církvemi dominantní postavení a ovlivňovala i život dalších církví, nejen protestantských, jako byla např. církev československá), Slovenská evangelická církev augšpurského vyznání, Reformovaná křesťanská církev na Slovensku, Slezská církev evangelická augšpurského vyznání, Jednota českobratrská, Evangelická církev metodistická a Bratrská jednota baptistů."¹⁷⁴ Z nich byla v Čechách a na Moravě nejsilněji zastoupena Českobratrská církev evangelická,

---

¹⁷³ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 119.

na Slovensku pak Slovenská církev evangelická augšpurského vyznání, pro kterou byla zřízena bohoslovecká fakulta v Bratislavě.¹⁷⁵

Změnu v postoji režimu k protestantským církvím pocítili duchovní i věřící zejména po událostech z roku 1956, kdy se začalo, podobně jako u katolíků, přitvrzovat prosazování církevních zákonů. Státní orgány shledaly, že dochází ke sjednocování nekatolických církví s tendencí vytvořit jednotnou platformu proti ateistické propagandě.¹⁷⁶

Ačkoliv komunistické vedení nesouhlasilo s dalším nátlakem na věřící, pokračovalo i nadále ve vytyčeném směru a zavedených praktikách - ideologickému tažení proti náboženství. U československé církve vyvrcholily protesty vůči režimu zejména v roce 1959 při přípravě třináctého synodu. V dokumentech, které k němu byly připravovány, se objevilo hodnocení tehdejšího stavu církve poukazující na to, že je *"neutěšené postavení církve v naší společnosti, a to v tom smyslu, že je vytvořeno ovzduší, ve kterém se věřící nemohou svobodně hlásit ke svému náboženství a církvi."*¹⁷⁷ Vznikly také návrhy rezoluce ke vztahu církve a státu, ty ovšem profesor J. L. Hromádka, jako představitel hlavního směru československé církve, nedoporučoval. Církevní sekretariát tehdy trval na tom, že usnesení synodu v tomto znění nemohou být státní správou akceptovatelná. Projevy o nesvobodě a existenční nejistotě věřících se objevovaly v církvi i dříve, ale po roce 1959 zesílily, zvláště v diskuzích a vystoupení mladých laických kazatelů, jichž měla církev v té době okolo tří tisíc. Rozšiřování kazatelské základny bylo také jedním ze sporných bodů jednání mezi státními orgány a církví.

Mírové liberalizační tendence politického vývoje vedly k názorové diferenciaci představitelů československé církve. Po roce 1966 se vyhranily tři směry, které se snažily v církvi prosadit svůj vliv. Odlišovaly se

---

¹⁷⁴ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 120.

¹⁷⁵ ŠOLTÉSZ, Š. *Dějiny křesťanské církve*, s. 145.

¹⁷⁶ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 122.

přístupem k řešení sporných otázek v církvi, kdy první ze směrů zastávali ti, kteří se snažili o prohlubování náboženství a vnitřního života církve. Druhý směr stoupců J. L. Hromádky vycházel z postavení náboženství a křesťanství ve společnosti. Toto směřování se státní správě se jevilo jako nejméně nebezpečné. Třetí skupinu tvořili mladí teologové z Nové orientace. Ti zastávali, spolu se skupinou laických kazatelů, radikálnější postup vůči státním orgánům. Tato skupina teologů prosazovala účast křesťana na odpovědnosti za *hospodářskou, politickou a kulturní situaci naší země i celého světa*. Spjovala svou činnost s politickými událostmi v zemi až do roku 1967. Přestože s nimi mnozí duchovní a věřící nesouhlasili, ovlivnili tito mladí teologové významně poměry ve své církvi. Také zájem Státní bezpečnosti se proto v rámci evangelických církví zaměřoval především na tuto skupinu.¹⁷⁸

Požadavky českobratrské církve v období mezi třináctým a patnáctým synodem zůstávaly stejné. Kromě zrušení církevních zákonů a ateistické propagandy se ve změněných společenských podmínkách projevovala snaha o proniknutí do veřejného života a do médií. Situace v církvi byla z hlediska ÚV KSČ chápána jako souběh těchto tří faktorů: *"procesy, které probíhaly ve společnosti a církvi byly chápány jako liberalizační; několikaletý vývoj v církvi, který vedl k názorové diferenciaci a k posilování tendencí kritizujících oficiální politiku, a úsilí Světové rady církví a podobně Vatikánu o obnovu a rozšíření vlivu náboženství v komunistických zemích."*¹⁷⁹ Přes tyto tendence si církevní sekretariát nepřál otevřený konflikt s českobratrskou církví a snažil se využít J. L. Hromádky ke zmírnění napětí mezi státem a církví.

Velmi významně působily rámci českobratrské církve ekumenické semináře, které vznikly v roce 1963 na Komenského bohoslovecké

---

¹⁷⁷ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 125.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 126.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 127.

evangelické fakultě v Praze Jirchářích. Komenského fakulta byla zřízena pro bohoslovce evangelické církve v Čechách a na Moravě a pro reformovanou církev na Slovensku.¹⁸⁰ Ekumenické semináře se však uskutečňovaly i mimo Prahu. Organizovali je laici z řad katolické a evangelické křesťanské inteligence. Představitelé katolické církve byli zprvu v názorech na semináře nejednotní, ale v důsledku II. vatikánského koncilu vznikly vhodné podmínky pro ekumenickou diskuzi. Souhlas se semináři nakonec vyslovili i katoličtí biskupové spolu s F. Tomáškem.¹⁸¹ Avšak tzv. *jirchářské středy a čtvrtky* byly pořádány Komenského fakultou bez souhlasu ministerstva. Státní orgány později podmínily další konání těchto seminářů svým souhlasem, ovšem o tvrdším postihu vůči účastníkům neuvažovaly.¹⁸²

V šedesátých letech se stal velmi výrazným počinem evangelické iniciativy projekt nového a srozumitelného překladu bible. Práce započaly v roce 1961 ve dvou skupinách, první pracovala na překladu Starého zákona a druhá na překladu Zákona nového. Skupina původních osmi českobratrských evangelických kazatelů se později ještě rozrostla až ve spolupráci se zástupci římskokatolické církve.¹⁸³ "Tento ekumenický překlad bible patřil k významným ekumenickým aktivitám v období nesvobody církví a pro některé křesťany byl důvodem k naději nad životaschopností křesťanství v totalitním státě."¹⁸⁴

---

¹⁸⁰ ŠOLTÉSZ, Š. *Dějiny křesťanské církve*, s. 145.

¹⁸¹ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 129.

¹⁸² Tamtéž, s. 130.

¹⁸³ Práci sledoval i arcibiskup F. Tomášek a v roce 1979 požádal tuto skupinu i o překlad deuterokanonické knihy.

¹⁸⁴ VAŇÁČ, M.. Křesťanské církve v českých zemích v 60. letech (1960 - 1968). *Getsemany* [online]. č. 121, s. 13 [cit. 2013-02-02]. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/318>.

5.1 Všekřesťanská mírová konference

Stranické vedení "vidělo zejména v ekumenickém hnutí potencionální nebezpečí, možnost posílení náboženského vlivu i v socialistickém státě."¹⁸⁵ Tento postoj státního aparátu se projevil zejména v tendenci podporovat odlišnost jednotlivých církví a také opoziční jednotlivce či skupiny v samotných církvích. Z tohoto důvodu vznikla v roce 1958 *Křesťanská mírová konference*, která dala těmto silám politicky jednotnou platformu.¹⁸⁶ Účastnili se jí představitelé křesťanských nekatolických církví, kdy několik set delegátů projevilo snahu zapojit církve do boje za mír. Předsedou konference se stal profesor J. L. Hromádka, představitel československého protestantismu. Tato Křesťanská mírová konference se dostala i do popředí zájmu Moskvy, neboť měla podporovat československá i sovětská mezinárodní politická stanoviska. Tak také vyznělo její první setkání. Všechna další konání se orientovala spíše teologickým směrem. Účastníci konference se snažili o její uznání Světovou radou církví jako součásti ekumenického hnutí. Ze sovětské strany bylo tehdy doporučeno rozšířit počet účastníků setkání o další církve. Činnost konference pak měla vyvrcholit Všekřesťanským mírovým shromážděním. Pozvány tedy byly nekatolické církve angažující se v boji za mír. *"Zástupci církevních úřadů SSSR, Maďarska, NDR a ČSSR se shodli, že na toto první shromáždění nebudou pozváni zástupci katolické církve, ale budou vytvářeny předpoklady pro jejich spoluúčast v budoucnu."*¹⁸⁷ Setkání se uskutečnilo v červnu 1961 v Praze a další pak v roce 1964 tamtéž. Shromáždění neuspělo v rozšiřování své základny, nestalo se světovým. Nedosáhlo ani svého cíle v boji za mír a později se začalo orientovat spíše na šíření náboženství v komunistických zemích.

---

¹⁸⁵ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 114.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 114.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 115.

I z tohoto důvodu nebyl ze sovětské strany další dialog mezi křesťany a ateisty doporučen.

6 VZTAHY S VATIKÁNEM

Komunistický režim se po převratu v roce 1948 zaměřil především na církev katolickou, protože představovala v Československu nejpočetnější a nejdisciplinovanější církevní organizaci. Nejenže byla důsledně hierarchicky uspořádána, ale pro tehdejší vládní moc znamenalo vážný problém zejména její provázání s Vatikánem. Formulace, že *"katolická církev nejen vytváří tuto komplikovanou strukturu uvnitř státu, ale sama je státem (Vatikán); problém je v tom, že v jistých situacích vystupuje jako struktura vnitrostátní, v jiných ale jako suverénní partner státu,"*¹⁸⁸ vystihuje přesně její postavení. Ona také byla jedinou církví v Československu, která kategoricky odmítla uznat legitimitu poúnorového režimu. Pro katolickou církev existovalo dvojí právo, a to nemohlo být uplatňováno v totalitním státě s komunistickým vedením. Upřednostňování poslušnosti vůči Codexu iuris canonici a vzepření se státním zákonům proto bývalo také často označováno za zrádčovství.¹⁸⁹

V roce 1950 tvořili v Československu biskupský sbor dva arcibiskupové a čtrnáct biskupů. O deset let později již sloužili ve funkci, v důsledku internace či věznění, jen tři biskupové a deset kapitulních vikářů. Ze 4 436 aktivních kněží v roce 1950 jich v roce 1960 pracovalo jen 3 288 a z původních 2 969 řeholníků a 12 255 řeholnic zůstalo jen

---

¹⁸⁸ FIALA, P. *Laboratoř sekularizace: náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*, s. 77 - 78.

¹⁸⁹ KONÍČEK, J. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993*, s. 189 - 190. "Profesor Právnické fakulty Univerzity Karlovy Antonín Hobza, vystupující ve dvou monstrprocesech - s představiteli řádů a pomocníky biskupů - jako soudní znalec tvrdil, že moderní státy nepřiznávají kanonickému právu (CIC) povahu práva, a pokud se týče lidově demokratického státu, ten neuznává právo vzniklé mimo vůli lidu. Viz. proces proti vatikánským agentům v Československu, biskup Zela a spolčníci. Praha, Ministerstvo

8 730 řádových sester, které pracovaly pro charitu. Mužské kláštery v tomto roce již neexistovaly. Ze tří teologických fakult a 12 seminářů zůstaly po deseti letech jen fakulty dvě a z tisíce studentů jich zůstalo pouhých 138. I katolický tisk prošel těmito lety silně zredukován, z 28 titulů na jeden týdeník - *Katolické noviny* a jeden měsíčník - *Duchovní pastýř* určený kněžím.¹⁹⁰ V roce 1964 bylo ještě stále uvězněno 134 katolických duchovních.

Postavení katolické církve v šedesátých letech se odlišovalo od církví nekatolických, neboť podléhala nejpřísnějšímu dozoru a její vnitřní struktura byla silně rozrušena. Biskupové se nacházeli v internaci nebo ve vězení a tajně vysvěcení z roku 1949 nedostali státní souhlas k výkonu funkce. Biskupové Tomášek a Otčenášek jej obdrželi až mnohem později. F. Tomášek byl po složení slibu v únoru 1965 jmenován dokonce pražským arcibiskupem po J. Beranovi, stal se tak apoštolským administrátorem se souhlasem vlády i Vatikánu.¹⁹¹ O to více byla pro něj situace složitá, neboť na jeho působení chtěli mít vliv tvůrci církevní politiky státu i Svatý stolec. F. Tomášek se snažil v těchto složitých podmínkách podpořit vznik dohody mezi oběma jednajícími stranami. Odtud také pramení jeho ochota ke spolupráci se státní správou, která byla mnohdy u duchovenstva i laiků přijímána s pochybnostmi.¹⁹²

6.1 Jednání s Vatikánem

Ke zmírnění mezinárodního napětí došlo v důsledku změny sovětské politiky. Ta vyhlásila přechod od konfliktu *dvou světových bloků k ekonomické a politické soutěži* v souvislosti s pontifikátem papeže Jana XXIII. (1958-1963) a s II. vatikánským koncilem. "V roce 1962 Vatikán

---

spravedlnosti 1950, s. 135 nn. In: VAŠKO, V. *Dům na skále* 1, s. 211. Prof. Hobza hájil komunistické pojetí práva a zákonitosti, čímž legitimizoval komunistickou zločinnost."

¹⁹⁰ KAPLAN, K. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 89.

¹⁹¹ VODIČKOVÁ, S. *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa Kardinála Berana*, s. 295.

¹⁹² KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 145.

nepřímo inicioval návrh československé vládě na zahájení jednání o vzájemných vztazích a o postavení církve. Praha totiž v roce 1950 diplomatické styky s Vatikánem fakticky ukončila, aniž je oficiálně přerušila."¹⁹³

Jednání s Vatikánem se dotýkala otázky řeckokatolické církve a svobodného konání biskupských konferencí. Požadavky byly mimo jiné vzneseny na umožnění styku československé katolické církve se Svatou stolicí, včetně přijímání oficiálních tiskovin. Další nároky se týkaly omezení církevních zákonů z roku 1949, zvláště bodu "*o volném rozhodování církve při jmenování duchovních osob, jestliže by se církev vzdala hospodářských výhod*,"¹⁹⁴ a bodu souvisejícím s uvolněním náboženské výuky, což mělo být garantováno státem. Tuto snahu Vatikánu o dohodu vidělo komunistické vedení jako strategický tah, který měl upevnit vliv církve v Československu. Náboženství představovalo nepřátelskou ideologii a taktické kroky jednání s Vatikánem byly proto předem projednávány s Moskvou. Náboženské hnutí mělo být přesměřováno ve své aktivitě na boj za mír a to nejen doma, ale i na mezinárodní scéně.

Následující dva roky, po odchodu J. Berana v únoru 1965, se staly obdobím, kdy došlo k přerušení dalších jednání. Tento útlum byl zapříčiněn nevolí představitelů režimu s vystoupením kardinála J. Berana a slovenských biskupů v emigraci. Během přerušovaného pětiletého rokování mezi lety 1962-1967 se nepodařilo zrušit či zmírnit církevní zákony a ani obsadit diecéze biskupy jmenovanými Svatým stolcem.¹⁹⁵ Československá vláda o dohodu s Vatikánem neusilovala, byla motivována jen zmírněním mezinárodního zahraničně politického napětí a jednání byla vždy vyvolána ze strany Vatikánu. Další rokování tak pokračovala až v roce 1967, avšak opět neúspěšně. "Návrhem

---

¹⁹³ KAPLAN, K. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 11.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 29.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 49.

československé strany neprodlužovat jednání se 7. června 1967 uzavřela kapitola jednání státu se Svatým stolcem před epizodou tzv. Pražského jara."¹⁹⁶

V důsledku přerušení těchto vyjednávání v letech 1966-1967 s Vatikánem došlo k opětovnému zvýšení napětí mezi státem a církví. Biskupové se snažili především nekomplikovat vznik dohod, jejich menšinový poměr však stále zůstával v nevýhodě vůči kapitulním vikářům dosazených státem. Ti pak spolu s MHKD, oficiálním zástupcem kněží při projednávání církevní politiky se státní správou, tvořili při jednáních protiváhu Vatikánu.¹⁹⁷ *"Zmírnění mezinárodního napětí, změny v zahraničněpolitické linii Vatikánu vyhlášené tehdejšími papeži a výsledky koncilu, jednání s vládou ČSR však rozrušily původní vymezené poslání MHKD."*¹⁹⁸ Neochota státu rokovat se Svatým stolcem byla založena na ideologickém nepřátelském postoji vůči náboženství a zároveň sloužila jako ochrana proti uplatňování výsledků vatikánského koncilu. "Církevní sekretariát byl přesvědčen, že se od biskupů nedozvídá všechno o jejich jednáních v Římě a především, že prosazují stanoviska Vatikánu v Československu, místo aby obhajovali církevní politiku ve Vatikánu."¹⁹⁹

6.2 II. vatikánský koncil

II. vatikánský koncil, probíhající v šedesátých letech, znamenal změnu v postavení biskupů. Části z nich byla povolena účast na jeho průběhu, se zprávami z Říma a vystupováním církevní delegace však státní správa spokojena nebyla. Právě účast na koncilu a informace o postojích Vatikánu zvyšovaly autoritu a sebevědomí biskupů *jmenovaných Vatikánem* (termín církevního sekretariátu) nejen u kněží ale i u věřících. Zároveň však jednání vlády s Vatikánem vyvolaly obavy

---

¹⁹⁶ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 44.

¹⁹⁷ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 151.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 140.

dosavadních kapitulních vikářů o jejich budoucnost, neboť Svatý stolec je důrazně odmítal jmenovat novými biskupy.

II. vatikánský koncil byl svolán v roce 1962 mimořádným rozhodnutím papeže Jana XXIII. Důvodem bylo komplikované postavení katolické církve a obtížné podmínky jejího působení v novém uspořádání moderního světa. "Jan XXIII. dal koncilu úlohu zahájit *aggiornamento* (zdnešnění) církve... Mělo jít o otevření církve dvojím směrem: směrem k ostatním křesťanům, jejichž zástupci byli na koncil pozváni, a směrem k současnému světu a lidem v něm žijícím či trpícím."²⁰⁰ Koncil krátce přerušilo úmrtí papeže, vzápětí však pokračoval pod záštitou jeho nástupce Pavla VI.

Vatikán měl zájem o účast alespoň jednoho biskupa z Československa. Papež Pavel VI. si přál uvolnit nesnadnou situaci československého episkopátu a navrhl 22. února 1965 pověření nových kardinálů, mezi nimi i J. Berana.²⁰¹ Po šestnácti letech tak měl pražský arcibiskup možnost odejít z internace do Vatikánu, a to se souhlasem papeže. Již od roku 1962 uvažovala československá vláda o vyřešení Beranova případu a ukončení internace, zejména s ohledem na jeho mezinárodní vliv.²⁰² V květnu 1963 došli straničtí představitelé k rozhodnutí, že " *jakmile Vatikán vysloví oficiální souhlas s tím, že Beran složí slib věrnosti republice, vzdá se své funkce a bude odvolán do Vatikánu a bude bud' učiněno opatření, nebo dáno vhodnou formou ujištění, že nebude zasahovat do záležitostí v Československu,*"²⁰³ bude mu umožněno opustit republiku. Odpovědnost za pražskou arcidiecézi převzal nový arcibiskup F. Tomášek. Ten se také jako jediný český biskup zúčastnil II. vatikánského koncilu a byl přítomen v letech 1962-1965 na všech

¹⁹⁹ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, , s. 152.

²⁰⁰ FILIPI, P. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*, s. 61.

²⁰¹ VODIČKOVÁ, S. *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa Kardinála Berana*, s. 299.

²⁰² KAPLAN, K. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 15.

²⁰³ Tamtéž, s. 18.

čtyřech zasedáních.²⁰⁴ Delegaci dále tvořili i dva slovenští biskupové E. Nécsey a A. Lazík spolu s děkanem teologické fakulty J. Merellem a státními kapitulními vikáři. ThDr. Tomášek přednesl na koncilu celkem pět příspěvků, ale mimořádnou pozornost vzbudil jeho projev o ekumenismu v prosinci 1963. Navrhl v něm svolání zvláštního koncilu, který se bude zabývat sblížením se západní církví s východními pravoslavnými církvemi.²⁰⁵

II. vatikánský koncil "*uznal katolickou spoluvinu na rozdělení církve, nutnost neustálého reformování sebe sama, potřebu se více orientovat na Bibli a její studium a umožněním slavení bohoslužeb v národním jazyce do značné míry akceptovat paradigma reformační.....nutnost akceptace moderní doby, čímž se myslí uznání svobody svědomí, přiznání podílu na antisemitismu předchozích epoch, konstruktivní postoj vůči nekřesťanským náboženstvím a v neposlední řadě pozitivní přístup k modernímu pokroku a sekulárnímu světu, tj. i k moderní vědě a demokracii.*"²⁰⁶

V roce 1965 stal dalším účastníkem koncilu i J. Beran, ovšem ten již, jako osoba pro Československo nežádoucí, ze svého římského exilu. Významným byl zejména jeho projev 20. září 1965, jmenovitě *Prohlášení o náboženské svobodě na podporu svobody svědomí*. Změny a nové pohledy, které koncil přinesl, však v Československu nemohly být prosazovány. Ekumenické a liturgické závěry koncilu nevyhovovaly církevní politice Československa a církevní sekretariát "naopak jeho výsledky v ostatních oblastech viděl jako *modernizaci církve*, její přizpůsobení skutečnému světu s cílem upevnit a rozšířit vliv náboženství

---

²⁰⁴ F. Tomášek směl biskupský titul užívat jen v zahraničí a jeho vysláním chtěli komunisté *ukázat Vatikanu vstřícnost*. Do roku 1965 byl však mimo výkon biskupského úřadu. Oficiálně jmenován byl teprve po souhlasu arcibiskupa Berana a Svatého stolce 18. února 1965. (BALÍK, S. a HANUŠ J. *Letnice dvacátého století: druhý vatikánský koncil a české země*, s. 36).

²⁰⁵ KONÍČEK, J. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993*, s. 217.

²⁰⁶ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 286.

vůbec a v komunistických zemích zvláště."²⁰⁷ Informace o koncilu bylo možné získat z Rudého práva či Katolických novin, částečně v protestantském tisku a nezakaleně marxistickou ideologií ze zahraničních zdrojů, především z Rádia Vatikán. Z Rudého práva se však čtenáři nedozvěděli nic o projednávaných dokumentech a o koncilu se psalo manipulativně jako "*o orgánu vyzývajícím k úsilí o mír, čímž byl stavěn na podobnou úroveň jako komunistický režim, který se považoval za strážce míru.*"²⁰⁸ Vydané koncilní dokumenty tak byly v Československu postupně zveřejněny až v době Pražského jara. Do té doby neměla církev nástroje, jak s nimi věřící veřejnost seznámit, neboť režim do té doby stále uplatňoval státní dozor nad médii.

Nástup papeže Jana XXIII. (1958-1963) a pak Pavla VI. (1963-1978) otevřel Vatikán směrem k zemím sovětského bloku v období tzv. *vatikánský Ostpolitik*. Jedním z důvodů, které se podílely na změně zahraniční politiky Vatikánu, byla i skutečnost, že změny, které v komunistických zemích proběhly, se jevily jako trvalé. Ústřední postavou celé vatikánské Ostpolitik byl následujících patnáct let od počátku jednání v roce 1963 státní sekretář Agostino Casaroli.²⁰⁹ V tomto roce také souhlasili českoslovenští vyjednavací "*s dodatkem ke slibu věrnosti („jak se sluší biskupovi nebo knězi“)* a též s postupným odvoláváním vládních zmocněnců z konzistoří - ovšem pouze tam, kde bude diecézi řídit osoba se státním souhlasem. Odmítli změnu v legislativě týkající se bohosloveckých fakult a výuky náboženství."²¹⁰

Koncil byl ukončen 8. prosince 1965. Pro biskupy a jejich spolupracovníky, kteří se v období *pražského jara* vraceli do svých působišť, znamenal koncil projev římského centra. Ti kněží, kteří byli loajální k režimu, jej přijímali jako událost, která v zásadě nemůže příliš

²⁰⁷ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 146.

²⁰⁸ BALÍK, S. a HANUŠ J. *Letnice dvacátého století: druhý vatikánský koncil a české země*, s. 29.

²⁰⁹ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 42.

²¹⁰ Tamtéž, s. 42 - 43.

změnit druhořadé postavení křesťanů. Pro ty, kteří prošli vězněním, a koncentračními tábory znamenal nový začátek církevního života, snažili se o kontakt s římským exilem, ale v podstatě se potřebovali opřít o církev předkoncilní. Většina věřících se se závěry koncilu seznamovala prostřednictvím duchovních v jeho liturgických změnách.²¹¹

---

²¹¹ BALÍK, S. a HANUŠ J. *Letnice dvacátého století: druhý vatikánský koncil a české země*, s. 128.

7 ROK 1968

Společenské reformy roku 1968 byly přijímány věřícími i duchovními s nadějí. Církve dostaly možnost dosáhnout určité změny svého postavení, které však bylo vymezeno komunistickým ateismem a příslušností Československa k sovětskému bloku. Zásadní proměny vztahu státu k církvi se začaly projevovat v březnu 1968 a jsou spojovány s personálními přesuny ve státní správě. Za nového vedení "*usiloval církevní sekretariát o uplatnění principů společenské reformy v koncepci a praxi církevní politiky.*"²¹² V té době také "byli amnestováni mnozí duchovní nebo byla zrušena jejich internace, do úřadu se vrátili biskupové Štěpán Trochta, Josef Hlouch a Karel Skoupý. Svou činnost obnovila řeckokatolická církev a k životu se probouzely řeholní řády. Sekretariát připravil návrh na změnu směrnic pro poskytování státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti. Jeho uplatnění znamenalo zásah do platné praxe vymezené církevními zákony z roku 1949."²¹³ 20. března 1968 vyjádřil arcibiskup F. Tomášek vděčnost za uchování víry v těžkých dobách ve dvou pastýřských listech kněžím a věřícím a vyhlásil rok 1968 *Rokem pokoncilní obnovy.*²¹⁴ Zároveň vyzval k rezignaci předsednictvo MHKD. Jeho místo zaujalo v dubnu 1968 Hnutí koncilové obnovy, později přejmenované na Dílo koncilové obnovy.

Organizace Dílo koncilové obnovy vznikla ve spolupráci arcibiskupa Tomáška s biskupy a laiky, částečně i s těmi, kteří prošli komunistickým vězením. V jejím čele stáli již zmiňovaní představení svých diecézí Š. Trochta, K. Skoupý a J. Hlouch, jádro tvořili mladí katoličtí intelektuálové, kteří byli aktivní již v průběhu šedesátých let v jirchářských seminářích (např. J. Němec, J. Sokol, K. Floss, V. Frei, evangelík

---

²¹² KAPLAN, K. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 51.

²¹³ Tamtéž, s. 52.

²¹⁴ KONÍČEK, J. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993*, s. 222.

Z. Hejdánek).²¹⁵ Dílo koncilové obnovy se sice mělo podílet na jednáních státu s církví, ale novým partnerem těchto jednání se nakonec stal v roce 1968 přímo biskupský sbor. Organizace se soustředila na prezentaci II. vatikánského koncilu, přednáškovou a vydavatelskou činnost. Po srpnových událostech však již nebyla legalizována, a svou činnost v roce 1970 ukončila.²¹⁶ Její krátkodobé působení přineslo nové reformní myšlenky, které byly provázané s obrodným procesem ve společnosti. Likvidace MHKD, jako státem uznávaného partnera pro jednání státu s církvemi, patřila k nejvýznamnějším změnám v tomto vztahu. Podřízenost církví vůči státu přerůstala pozvolna v partnerství.²¹⁷

Politické uvolnění z tzv. *pražského jara* se projevilo i v prosazování požadavků biskupů. Ty byly obsaženy v memorandu z března 1968, které zaslal arcibiskup F. Tomášek vládě. Z dřívějších témat v něm biskupové požadovali "*obnovu svobodného styku s ordináři se Svatou stolicí, nástup všech biskupů do jejich úřadů, obsazení uprázdněných diecézí v dohodě s Vatikánem a zabezpečení nerušené činnosti celostátní biskupské konference. Z nových požadavků dominovala obnova postavení biskupů v církvi, svobodný výkon jejich úřadu, zřizování far a učilišť. Stejnou důležitost přikládali obnovení řeholních řádů a řeckokatolické církve. Mezi dalšími požadavky figurovala svobodná náboženská výchova ve školách, používání hromadných sdělovacích prostředků a povolení církevní činnosti v nemocnicích a věznicích.*"²¹⁸ Požadavky navazovaly na jednání československé vlády s Vatikánem a připravovaly podmínky pro nová rokování, plánovaná na říjen 1968. K těm však již v důsledku srpnového vpádu vojsk Varšavské smlouvy do země nedošlo.

---

²¹⁵ BALÍK, S. a HANUŠ J. *Letnice dvacátého století: druhý vatikánský koncil a české země*, s. 130.

²¹⁶ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 47.

²¹⁷ KAPLAN, K. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 53.

²¹⁸ Tamtéž, s. 52. (Srov. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, sbírka Komise vlády, a. j. F26).

Obsazení Československa znamenalo nejen ukončení nastupujících společenských reforem, ale i návrat k dřívějším komunistickým principům mocenské převahy státu. Byla ukončena snaha o respektování společenského poslání církví a nastoupena cesta k obnovení ideologického zápasu. Avšak i přes nové personální přesuny a snahu o utvrzení předreformní politiky KSČ vůči církvím nedošlo nikdy k úplnému navrácení původního stavu. Po změnách, které již ve společnosti proběhly, bylo zřejmé, že duchovenstvo se staví ve světle uskutečněných reforem ke státu a stranickému vedení příznivě a i postoj biskupů, kteří se navrátili do svých funkcí, byl k institucím naprosto korektní.

"Politický obrat v Československu v roce 1969 postupně likvidoval všechny prvky nové koncepce vztahu mezi církví a státem a církevní politiky. Souběžně s tímto procesem postupoval návrat k principům uplatňovaným před rokem 1968. Za právní základ vztahu mezi státem a církví byly opět přijaty církevní zákony z roku 1949."²¹⁹ Obnovený státní dozor a podřízení církví státu se projeví i v návratu ke kontrole církevního tisku a k zákazu činnosti mužských řeholí.

---

²¹⁹KAPLAN, K. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 62.

8 CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ (HUSITSKÁ)

Na počátku 20. století se ozývaly v římskokatolické církvi reformní snahy, které vyústily ve vznik Církve československé. Cílem založení této nové církve nebylo *"odtržení od starých křesťanských tradic, ale tento akt měl obohatit názorovou pluralitu křesťanských denominací a ukázat varianty možného křesťanského života na našem geografickém území."*²²⁰ Vznik Církve československé podnítily nejen neschopnost a ustrnulý dogmatismus starých církevních pravd, ale i jejich zkostnatělý pohled na nový vztah vědy a náboženství. Katolická církev ovšem tuto reformní snahu vnímala jako herezi.

Církev československá vznikla 8. ledna 1920. Stalo se tak na sjezdu *Klubu reformních kněží*, jehož předsedou byl zvolen dr. Karel Farský. Tento akt již předznamenávaly snahy obrozeneckých římskokatolických duchovních v průběhu 19. století. „Duchovní boj o reformy vyvrcholil o Vánocích a na Nový rok v roce 1919/1920, kdy byly katolickými knězi slouženy bohoslužby v českém jazyce.“²²¹ Nově vydané *Provolání*, které obsahovalo řád a úkoly právě vzniklé církve, se setkalo nejen s pozitivními ale i negativními reakcemi. Dva body tohoto Provolání se staly základním znakem Církve československé. *"Otázka česká je otázkou náboženskou, národ by tedy měl být po osvobození politickém osvobozen i duchovně, neboť nebude-li svobodné svědomí před Bohem, nebude ani národ a republika svobodná. Apeluje se na každého jednotlivce, aby se odhlásil z římskokatolické církve a přihlásil do CČS, a tak dokázal svůj opravdový zájem o svobodu vlastního svědomí, mravního povznesení národa a jeho výchovy a zdemokratizování náboženského života."*²²²

---

²²⁰ TONZAR, D. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církve československá husitská*, s. 13.

²²¹ Tamtéž, s. 45.

²²² Tamtéž, s. 46.

Nejen Jednota ale i českomoravští biskupové a papež Benedikt XV. se stavěli proti vzniku nové církve jako schizmatu; kritika přišla i ze strany evangelíků. Vyčítali Československé církvi, že neprošla těžkým obdobím vzniku, ale ustavila se jen organizačně, na zasedáních. Avšak každá církev ve svém vývoji prochází obdobím reformací, obnovy, nápravy. V těchto počátečních letech nového století prodělala krizi nejen církev římskokatolická, ale také církev protestantská, která byla silně ovlivněná liberalismem. V Církvi československé se liberalismus odrazil ve vedení Dr. Farského²²³, avšak po desetiletí musel tento liberální směr bojovat s ortodoxním křídlem o vnitřní orientaci církve.

Budoucnost nové církve byla zpočátku komplikovaná, neboť se vytvářela za podpory zejména nemajetných společenských tříd a chybělo jí tak finanční zázemí i podpora ze strany státu. I v pozdějších poválečných letech byly v jejích řadách zastoupeny především živnostníci, průmysloví dělníci a pracovníci v dopravě, tedy majetkově slabší vrstvy občanů. Zvláště tato skutečnost a národní charakter ovlivnily vývoj Církve československé v pozdějších letech. "Již během okupace se v tehdy nedobrovolně přejmenované Církvi českomoravské vytvořila kolem Jednoty duchovenstva a Pracovní skupiny výtvarných umělců a architektů opoziční skupina duchovních a laiků, která měla v květnových dnech roku 1945 rozhodující vliv na další směřování církve."²²⁴ Mnozí z nich se později vydali na politickou dráhu a církev opustili. Ta se však snažila udržet ve svých řadách demokracii. Jedním z kroků, které k tomu v roce 1947 přispěly, bylo vysvěcení první ženy

---

²²³ Jméno Dr. Farského nese také liturgie, jejímž základem je římskokatolická mše s prvky pravoslavnými, s důrazem na Písmo svaté (SÁZAVA, Z. *Církev československá husitská: Jubilejní zamyšlení nad svědectvím CČSH a jeho ohlasem*. s. 10).

²²⁴ BUTTA, T. *90 let Církve československé husitské: sborník*, s. 91.

na kněze; tento akt znamenal počátek zrovnoprávnění postavení mužů a žen v církvi.

Komunistický režim Československa ukázal duchovním možnosti nápravy sociálních problémů jednotlivců. Svou ideologií se komunismus snažil podpořit nejnižší sociální vrstvy, což Církev československá vítala jako jednu ze svých zásad. Již II. řádný sněm v letech 1946-1947 postavil Církev československou do služeb ideálů socialistické výstavby v naší vlasti.²²⁵ Avšak ještě na přelomu roku 1947-1948 došlo v této církvi k pokusu o odvolání komunistů z kanceláře ústřední rady, avšak neúspěšně.

Přestože po převratu v roce 1948 očekávala CČS v čele s patriarchou Dr. Františkem Kovářem krátkodobější životnost komunistické vlády, neváhali se ještě předtím připojit pracovníci její ústřední rady ke generální stávce.²²⁶ V březnu 1948 byl odeslán na popud Dr. Kováře list ministru Zdeňku Nejedlému s ujištěním o podpoře popřevratové politiky K. Gottwalda.²²⁷ Zároveň také byla vyhlášena linie CČS: "*ne izolace, ale kladný postoj k socialismu,*

---

²²⁵ SEKOT, A. *Církev československá husitská*, s. 37.

²²⁶ HRDLIČKA, J. *Život a dílo prof. Františka Kováře: příběh patriarchy a učence*, s. 326. (Srov. František Kovář, *Deník z 24. února 1948*, RAFK).

²²⁷ Tamtéž, s. 326. "Spojení vděčností k Bohu za klid, který zůstal zachován naší vlasti, děkující panu předsedovi vlády Klementu Gottwaldovi za státnicky prozíravé vedení lidu cestou pokroku v usilování o stále větší míru sociální spravedlnosti a zejména panu prezidentu republiky dr. Edvardu Benešovi za demokratický vzor i čin, který vedl k vyřešení vládní krize, musíme si být vědomi úkolů i práce, kterou nám v dalším budování lidově demokratické republiky ukládá věrnost mravním závazkům evangelia. Proto připomínám vám všem usnesení 2. řádného sněmu Církve československé z května 1947 o výstavbě národní společnosti. Podle tohoto usnesení jsem všichni povinni: V duchu nejslavnější národní tradice husitské věrně setrvati na cestě k mravnímu a sociálnímu pokroku a podpírati všechno úsilí národa v tomto směru mravní silou čerpanou z Ježíšova evangelia. V křesťanské lásce býti svojí svorností tmelem jednoty národa, jak se objevuje v nové Národní frontě." List dále požadoval pilnou práci všech, budování národního domova i socialistického a demokratického státu. (Miroslav Novák - Zdeňku Nejedlému, *dopis z 3. března 1948*, Archív AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence, složka Miroslav Novák; *Pražský biskup dr. Miroslav Novák náboženským obcím, věřícím a duchovenstvu CČS, dopis z 26. února 1948*, č. j. 1717, Archív AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, Korespondence, složka Miroslav Novák).

ale zachovat křesťanské, ne marxistické základy."²²⁸ Levice tehdy v církvi silně dominovala nad demokraticky smýšlejícími duchovními i laiky. Ti, kteří zůstali věrni církevním zásadám, se ocitli v problémech a byli z církve vytěsňováni, jako např. olomoucký biskup dr. Bohumil Cigánek, kterému byl již v roce 1949 naplánován odchod z biskupského postu a nebyl proto ani vyzván ke složení slibu věrnosti republice. Nakonec po nátlaku ze strany Státního úřadu pro věci církevní v březnu 1950 sám odstoupil.²²⁹

Komunistický režim prokazoval svou moc a neúprosně pronásledoval své odpůrce i v této církvi. Bohoslužby se konaly s vědomím, zda je či není přítomen donašeč. Věřící i kněží většinou věděli, jestli se kázání účastní i někdo cizí. V takových případech byla na místě větší opatrnost.²³⁰ Svou úlohu však mnohdy sehrálo i udání některých kněží a laiků z CČS, jako např. v případě faráře Augustina Jünglinga.²³¹ Řada dalších duchovních (např. F. M. Hník) byla uvězněna a internována. Jiní (např. Anežka Ebertová, profesorka na Husově čs. bohoslovecké fakultě) se snažili včlenit církev a křesťanské myšlení do demokratické a později socialistické společnosti. Tento směr, jak se později ukázalo, církev nejen poznamenal a oslabil, ale díky němu možná v totalitních podmínkách přežila.²³²

Na patriarchu Kováře byl kladen velký nátlak, aby ve vedení církve stáli lidé hájící zájmy komunistické strany a ne církve. Ke konci roku 1948 však bylo zřejmé, že se církev dostala do izolace a její vedení se shodlo na tom, že by se měla výrazněji angažovat v zahraniční

---

²²⁸ HRDLIČKA, J. *Život a dílo prof. Františka Kováře: příběh patriarchy a učenice*, s. 327.

²²⁹ BUTTA, T. *90 let Církve československé husitské: sborník*, s. 97.

²³⁰ Osobní sdělení pana Jaroslava Makrota autorce, dne 14. 3. 2013, DVD č. 1. Záznam uložen v osobním archivu autorky.

²³¹ HRDLIČKA, J. *Život a dílo prof. Františka Kováře: příběh patriarchy a učenice*, s. 331. (Srov. JINDRA, M. Augustin Jünglig a dva politické procesy. In: *Český zápas* č. 9, Praha 2007).

²³² TONZAR, D. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církve československá husitská*, s. 118.

ekumenice.²³³ Patriarcha tehdy doufal, že proniknutím CČS do evropské ekumeny se podaří omezit působení radikální levice v církvi.

Na počátku padesátých let měla Církev československá 320 náboženských obcí a členila se na 6 diecézí. Oproti církvi římskokatolické se v této době stále ještě rozrůstala její členská základna. Tento vývoj však byl vyvolán pouze odlišným postupem státních orgánů vůči jednotlivým církvím. I uvnitř samotné Církve československé docházelo k její diferenciaci na pokrokovou a demokratickou frakci. Ještě před únorem 1948 se v církvi projevovaly tři základní směry: "1) radikální levice (F. Roháč, Dr. F. Hub, V. Ekart aj.), 2) křesťanští socialisté ve středu (prof. F. Kovář aj.), 3) demokratická opozice na pravici, zde důležité místo zaujal A. Spisar hodnotící směřování CČS po únoru 1948 jako převážně negativní,"²³⁴ (M. Hník aj.).

Rozkol uvnitř církve by ale znamenal cestu, která by režimu usnadnila její likvidaci.²³⁵ V této době, na jaře 1949, odešlo z církve až okolo sta duchovních, kteří byli nuceni volit svou budoucnost. Jako členové KSČ nemohli podle stranické politiky prokazovat příslušnost k církvi a současně zastávat funkce ve státním aparátu. Jednalo se převážně o členy radikální levice, jako například F. Roháč, který si zvolil odchod z církve do státních služeb, a to na velvyslanectví v Londýně. Přesto avizoval, že zůstal *duchovním mimo službu*. Z dalších lze jmenovat i V. Vyšohlída, který tehdy z ústředí církve přešel do SÚC.

CČS směla v roce 1949 vydávat jen dva časopisy: týdeník *Český zápas* a 6x ročně *Náboženskou revue*, pro duchovní pak měsíčník *Svoboda svědomí*, jehož vydávání však bylo již v polovině následujícího

---

²³³ HRDLIČKA, J. *Život a dílo prof. Františka Kováře: příběh patriarchy a učence*, s. 335.

²³⁴ Tamtéž, s. 339.

²³⁵ BUTTA, T. *90 let Církve československé husitské: sborník*, s. 100.

roku zrušeno.²³⁶ Podle informací, které získal patriarcha Kovář "byly v KSČ diskutovány dvě možnosti politiky vůči CČS. Buď z ní udělat církev národní, svést do ní ostatní menší církve a učinit z ní protiváhu církve římské, nebo od ní začít likvidaci církví, protože jest jen domácí a nemá oporu v zahraničí."²³⁷ Na sklonku roku 1950 pak bylo jasné, že totalitní režim omezuje duchovní, sociální a kulturní práci církve a podpora ze strany státu je prováděna jen za jediným účelem. V roce 1950 byly teologické fakulty vyňaty z pravomoci ministerstva školství a podřízeny Státnímu úřadu pro věci církevní. Komunistické vedení umožnilo v tomto roce zřízení samostatné Husovy československé bohoslovecké fakulty a z původní pražské Husovy evangelické fakulty vznikla Komenského evangelická bohoslovecká fakulta. Tato změna stavěla proti sobě husitské a římskokatolické tradice, kdy Husova fakulta měla vzdělávat duchovní Církve československé a některých dalších církví. Jediným přínosem tohoto ujednání se stalo vybudování prvního samostatného akademického učiliště Církve československé, jejíž bohosloví se od tohoto okamžiku vyvíjelo samostatně.²³⁸

Od roku 1951 se situace mezi státem a CČS zmírnila, bylo však zřejmé, že církev nemůže mít v totalitním státě ideovou autonomii, a proto komunistický režim ovlivnil vývoj církve především v omezování práce s mládeží a dětmi, tedy v oblasti, kam směřoval její hlavní zájem a v čem spočíval její společenský přínos. Církev československá tehdy pořádala letní tábory pro mládež a tematické konference, které navazovaly na válečnou ideovou angažovanost.²³⁹ Při omezování kulturní, sociální a školské činnosti spolu s odchodem straníků se však CČS dostávala na okraj společnosti. Přesto mnozí její členové pomáhali nejen při výchově

---

²³⁶ JINDRA, M. *Strážci lidskosti: dvanáct příběhů příslušníků Československé církve (husitské) vězněných po únoru 1948*, s. 22.

²³⁷ HRDLIČKA, J. *Život a dílo prof. Františka Kováře: příběh patriarchy a učence*, s. 367.

²³⁸ TONZAR, D. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církve československé husitské*, s. 139.

²³⁹ SEKOT, A. *Církev československá husitská*, s. 37.

mládeže, ale sami se i zúčastňovali mnoha kulturních akcí, jako byly např. herecké spolky. Zjevné perzekuce ze strany komunistického režimu, jaké se mnohdy dotýkaly i běžných věřících katolické církve, ale účastníci bohoslužeb Církve československé, jak vyplývá i z osobního svědectví, nijak zvlášť nepocítovali.²⁴⁰

V květnu 1952 došlo také k omezení rozhlasových pořadů, ve kterých CČS působila kazatelsky. Vedení rozhlasu tehdy církvi sdělilo, že "zejména nedělní odpoledne chce využít k propagaci výstavby socialismu. V důsledku toho bylo rozhodnuto, že bohoslužby všech církví budou ve vysílání omezeny."²⁴¹ Na konci tohoto roku bylo již jasné, že nová společnost odmítá celkově ideologii náboženství jako svou budoucí součást.

Určitému uvolnění nátlaku ze strany státu napomohlo vydání sněmovního dokumentu *Církev a světový mír*. Ten se stal projevem největšího ústupku církve komunistické vládě, neboť obsahoval tezi *O sváru mezi dvěma světy, starým a novým*, včetně mnoha tehdejších agitačních hesel. Na svou obhajobu dodala Církev československá, že své vyjádření o nutnosti společenských a politických změn zveřejnila již před rokem 1948, kdy se CČS v letech 1946-1947 dokonce obrací k národu s propagací socialismu: "*Vidíme v uskutečnění socialistického řádu u nás jeden z nezbytných vývojových stupňů a předpokladů k osvobození lidské osobnosti ze zajetí, do něhož ji vážou determinace hmotnými a hospodářskými činiteli. Proto odmítáme pokusy o to, aby křesťanství bylo stavěno do úlohy přirozených spojenců tendencí nesocialistických nebo dokonce protisocialistických u nás i ve světě, do role ochránců starého světa.... CČS vidí v uskutečňování socialistického řádu u nás jeden*

---

²⁴⁰ Osobní sdělení pana Jaroslava Makrota autorce, dne 14. 3.. 2013, DVD č. 1. Záznam uložen v osobním archivu autorky.

²⁴¹ HRDLIČKA, J. *Život a dílo prof. Františka Kováře: příběh patriarchy a učence*, s. 387 - 388.

z nezbytných vývojových stupňů...²⁴² Ovšem těžko vysvětlitelná je skutečnost, že těmto postojům zůstala věrná i nadále, přes perzekuce a monstrprocesy během lidově demokratické vlády komunismu.

Přestože CČS nepostihly narůstající represe v takové míře jako církev katolickou, našli se i v ní mnozí, kteří proti režimu aktivně vystupovali a jsou dokladem toho, že tuto církev nelze pouze jednostranně hodnotit jako církev vstřícnou k státním a stranickým orgánům. Proti komunistickému režimu se často statečně stavěli i laičtí příslušníci CČS. I v ní, tehdy největší nekatolické církvi ČSSR, byli mnozí, kteří si prošli perzekucí. Za protistátní činnost byl odsouzen např. Metoděj Cyril Metelka k 9 letům a Miluška Havlůvová k 5 letům těžkého žaláře.²⁴³ Podobně tragický osud postihl i faráře Ladislava Krále, který byl za zločin velezrady a vyzvědačství odsouzen v roce 1951 na 14 let.²⁴⁴ Mnozí další faráři a faráčky byli perzekuováni a vězněni, nebo jim byl odejmut souhlas pro výkon duchovenstva či byli suspendováni, jako např. Oldřich Bukal, Alois Mach, Josef Kosinka, Zdeňka Nekvasilová-Kolomazníková či František Nygrýn.²⁴⁵

Jak uvádí profesor husitské teologie Zdeněk Trtík²⁴⁶: *"Vzhledem k téměř 2000-letým dějinám křesťanství je existence církve v socialistické společnosti zcela novou skutečností a zkušeností. Kdyby ji církev theologicky a duchovně nezvládla, ztratila by svou křesťanskou opravdovost a totožnost. Kdyby se vůči socialismu duchovně uzavřela a zůstala spjata se starým odcházejícím světem, stala by se rezervací duchovního a politického zpátečnictví. V obou případech by její křesťanská*

---

²⁴² TONZAR, D. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církve československá husitská*, s. 173 - 174. (Srov. Cit. Poselství II. řádného sněmu CČS k církvi a k národu, Theologická revue, ročník 1978, str. 3nn).

²⁴³ JINDRA, M. Příběhy bezpráví 2007. In: *Český zápas* č. 46, Praha 2007.

²⁴⁴ JINDRA, M. Augustin Junglig a dva politické procesy. In: *Český zápas* č. 9, Praha 2007.

²⁴⁵ JINDRA, M. *Strážci lidskosti: dvanáct příběhů příslušníků Československé církve (husitské) vězněných po únoru 1948*, s. 145.

²⁴⁶ Účastník známých Jirchářských seminářů konaných v šedesátých letech v jídelně Husova semináře Komenského evangelické fakulty v Praze.

existence byla jen zdánlivá."²⁴⁷ V církvi se objevovaly dokonce i hlasy, že mezi komunismem a křesťanstvím není rozdíl, profesor Trtík se však proti tomuto směřování vymezil ve svých *Teologických úvahách* z roku 1952: "*Ježíšovo náboženství vždy zůstane radikálním odmítnutím principu moci, kdežto komunismus bude radikálním přijetím principu moci.*"²⁴⁸

Přestože se církev snažila o pokrokový postoj, v době stalinismu to však nebylo možné, neboť stranické vedení státu směřovalo politiku k jejímu zrušení. Církev československá se v tomto období mohla navrátit k dogmatické ortodoxii, nebo hledat *svobodně křesťanské alternativy k dogmatickému pravověří*. Její představitelé se snažili především navázat na biblickou teologii České reformace a k tomu směřovaly od druhé poloviny padesátých až do počátku sedmdesátých let i sněmovní zasedání. Celá padesátá léta se také promítala do napětí mezi Husovou československou bohosloveckou fakultou a ústřední radou CČS v důsledku rozporu o další teologické vedení církve a věroučného programu. Fakultní bibličtí teologové vedeni Z. Trtíkem hledali nové možnosti v přestavbě věrouky i bohoslužebného života církve, zatímco patriarcha Kovář usiloval o uchování *věroučných motivů z doby její první generace*. Zástupci SÚC se klonili spíše k vedení církve; oba směry se nemohly prosadit, aniž by ohrozily její jednotu.²⁴⁹ Avšak právě formulování tzv. *biblické teologie* profesorů Z. Trtíka, J. Mánka a O. Rutrleho otevřelo Církvi československé cestu do Světové rady církví. Prostřednictvím svého členství v Křesťanské mírové konferenci získala CČS mnohé kontakty do zahraničí, zároveň se tím ovšem zastíral skutečný stav náboženské svobody v Československu. Světová rada církví přijala Církev československou oficiálně za svého člena 16. března 1964.²⁵⁰

---

²⁴⁷ TONZAR, D. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církev československá husitská*, s. 175. (Srov. Trtík Z. *O poctivé místo církve v socialistické společnosti*, in: Český zápas, ročník 1974, číslo 9.)

²⁴⁸ VOGEL, J. *Církev v sekularizované společnosti: (studie k husitské eklesiologii)*, s. 57.

²⁴⁹ HRDLIČKA, J. *Život a dílo prof. Františka Kováře: příběh patriarchy a učence*, s. 401.

²⁵⁰ BUTTA, T. *90 let Církev československé husitské: sborník*, s. 101 - 105.

I přesto, že v "květnu 1955 udělil prezident republiky Antonín Zápotocký F. Kovářovi za mimořádné zásluhy o budování Československé republiky Řád republiky"²⁵¹, docházelo k dalšímu omezování činnosti CČS, v roce 1955 zejména snižováním nákladů církevního tisku. Také účast církevních tajemníků na mírových besedách vyvolávala dojem policejního dozoru.²⁵²

IV. sněm v roce 1959 zvolil znovu patriarchou Dr. Františka Kováře²⁵³, již v roce 1961 však proběhl V. sněm, na kterém byl dosazen do funkce 4. patriarchy ThDr. Miroslav Novák.²⁵⁴ Na tomto sněmu byla *Ústava* Církve československé rozdělena do *Zřízení*, které je měnitelné jen sněmem a obsahuje základní normy života církve a do *Organizačního řádu*, ve kterém jsou uvedeny možnosti provádění těchto norem.²⁵⁵ "*Předválečné národní ustanovení, zdůrazňující aktuální mravní rozměr díla církve ve světě, bylo ze Zřízení na příštích více než 30 let vypuštěno.*" Na tomto V. sněmu byla také upravena volba biskupů a patriarchů. Nově zrušili zástupci církve volbu farářů, ta nemohla být od roku 1949 svobodně realizována, neboť vyžadovala státní souhlas.²⁵⁶ CČS se i v období socialismu nadále věnovala společenským a sociálním otázkám.

Důležitým obdobím v životě CČS byla účast na ekumenickém překladu bible od roku 1961, zvláště významná byla spolupráce v novozákonní skupině.

V druhé polovině šedesátých let totalitní režim uvolnil svůj tlak na církve. Výrazné změny ve vztahu státu k církvi byly pozorovatelné až v období Pražského jara v roce 1968 a znamenaly zmírnění perzekuce.

---

²⁵¹ HRDLIČKA, J. *Život a dílo prof. Františka Kováře: příběh patriarchy a učence*, s. 426.

²⁵² Tamtéž, s. 430.

²⁵³ BUTTA, T. Připomenutí představitelů naší církve... In: *Český zápas* č. 39, Praha 2006.

²⁵⁴ Kandidaturu M. Nováka předem schválil církevní odbor Ministerstva školství a kultury v roce 1960. (BUTTA, T. *90 let Církve československé husitské: sborník*, s. 103).

²⁵⁵ SÁZAVA, Z. *Církev československá husitská: Jubilejní zamyšlení nad svědectvím CČSH a jeho ohlasem*. s. 10.

²⁵⁶ MATYÁŠ, M. *Ekumenické sněmy prvního tisíciletí v životě Církve československé husitské: (církevní sněmy a vyznání na cestě víry)*, s. 55.

Pro život CČS v té době bylo významné vytvoření tzv. *paralelní církve - neformálního modlitebního společenství*. To představovalo "paralelu k hnutí Nová orientace, které v druhé polovině padesátých let postupně vykrytalizovalo uvnitř ČCE."²⁵⁷ Paralelní církve vyzývala nejen k prožívání víry ale také ke společenské zodpovědnosti a nápravě kulturně společenských poměrů země i světa. V roce 1968 se začaly v týdeníku CČS *Český zápas* objevovat články ukazující snahu o obnovu demokratizace v církvi, zvyšující se počet věřících, zájem o pastorage. Důsledky 21. srpna 1968 se projeví v opětovném přitvrzení církevní politiky s nástupem normalizace. Již během roku 1969 poklesl i počet věřících Církve československé.

Dalším velmi neblahým důsledkem tehdejšího režimu bylo úmyslné přeznačení smyslu českých dějin a přivlastnění si husitství, jako třídní revoluce, která se snažila o reformu křesťanství spolu s nápravou společnosti.²⁵⁸ I "pro novodobou husitskou teologii je typická snaha o obnovu českého národa i velká otevřenost k jednotlivým problémům. S ohledem na tuto blízkost je možné vidět ve vzniku Církve československé husitské snahu o obnovení některých principů husitské teologie, obohacených o světovou reformaci a katolickou modernu."²⁵⁹ Svou teologií tedy patří k reformním směrům obecné katolické církve, přestože byla římskokatolickou církví prohlášena za heretickou. K názvu husitská se přihlásila Církev československá na svém VI. sněmu v roce 1971 na návrh profesora Z. Trbíka a 17. října 1971 schválila Základy víry CČSH jako věrouku.

---

²⁵⁷ BUTTA, T. *90 let Církve československé husitské: sborník*, s. 106 - 107.

²⁵⁸ TONZAR, D. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církve československé husitské*, s. 179.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 20.

9 ZÁVĚR

Vztah státu k církvi se projevoval zejména mezi lety 1953-1956 jako mocenskopolitický zápas s katolickou církví. Od roku 1953 se pak tento stav vyznačoval ještě prvkem ideologickým, který danou situaci poznamenal protináboženským bojem o věřící. KSČ se zaměřila na vytvoření národní církve, odpoutané od Vatikánu. Katolická církev byla v pozici církve podléhající na jedné straně zákonům Československa a na druhé straně v postavení instituce, jejíž hierarchie a náplň je podřízena Vatikánu; ocitla se ve velmi nelehké situaci. O to nelítostněji konflikt mezi katolickou církví a státem probíhal a ovlivňoval i dění v církvích nekatolických, zejména v postoji stranických představitelů. Církev, jako mocenský společenský fenomén, představovala pro komunistický režim, v jeho snaze o mocenský monopol, reakcionářského soupeře. Zpočátku, po květnových parlamentních volbách v roce 1948, se snažil stranický aparát podrobit si církevní hierarchii dohodou. Tato taktika však skončila neúspěchem a nastoupil mocenský politický boj o moc nejen administrativními prostředky ale i perzekucemi a rozvracením vnitřní stability církve.

Původní poválečné vztahy s Vatikánem byly na dobré úrovni v důsledku existující svobody náboženského přesvědčení a činnosti církve. Problematickou se stala až "*pozemková reforma a její důsledky ve formě dekretu o konfiskaci půdy Němců, zákon o revizi první pozemkové reformy a zákon o trvalém vlastnictví půdy, které znamenaly pro církev ekonomickou podřízenost státu a likvidaci její finanční nezávislosti.*"²⁶⁰

Po roce 1948 zvolila katolická církev nejprve vyčkávací taktiku, přestože i Vatikán usiloval o dohodu s Československem. Dohoda se však nikdy nesměla opírat o prohlášení, že církev souhlasí s komunistickým režimem. S ohledem na mezinárodní stanoviska netoužila tehdejší vláda

---

²⁶⁰ KAPLAN, K. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 5.

po otevřeném konfliktu. Přes některé zmirňující tendence a snahu o ustoupení z nejtvrděších pozic však přesto docházelo mezi oběma stranami k vyhocenému střetu. Mezinárodní podpora Vatikánu, která se zakládala na výhledu krátkodobé životnosti nových režimů, však "značně ztížila postavení církve a ulehčovala představitelům moci tažení proti ní. Zmíněný postup nedovolil využít možností, které nabízela původní ochota režimu k jisté dohodě, a které by církvi dovolily přežít těžká léta s menšími ztrátami. Neuplatnila se linie, kterou zastávali i někteří biskupové, zachránit pro církev, co se zachránit dá a střetnutí s mocí převést do jiné, i pro církev výhodnější roviny, a to na jednání s vládou."²⁶¹ Neochota biskupského sboru projevit loajalitu ke komunistickému vedení lidově demokratického státu a morálně politická neústupnost této hierarchie však pro církev znamenaly ztrátu pozic, které mohly vést k jednání a k možnému prosazení svých zájmů. Biskupský slib věrnosti byl nakonec složen, avšak z pozice velmi oslabené.

Vládou vytvořená tzv. Katolická akce a později ustavený Mírový výbor katolického duchovenstva, jako představitelé *hnutí* věřících a duchovních, měly za úkol rozvrátit církev zevnitř. Studená válka tak církve silně poznamenala a výrazně oslabila.

"Fakticky byly zlikvidovány mužské řády, a také řeckokatolická církev, většině biskupů byl různými perzekučními opatřeními, při nichž došlo i na internace, znemožněn výkon funkce. Státní úřady je nahradily dosazením *politicky spolehlivých a poslušných* osob. Mnoho duchovních, laiků, představitelů řádů i tři slovenští biskupové se stali oběťmi politických církevních procesů. Církevní tisk a náboženská literatura byly buď zakázány, nebo cenzurovány. Výchova kněží i výuka náboženství na školách byly drasticky omezeny. Církevní obřady se musely konat pouze v kostele, obřady mimo kostel pak jen na základě úředního povolení.

---

²⁶¹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 184.

Diplomatické styky s Vatikánem byly fakticky přerušeny a styk duchovních s ním byl považován za spolupráci s cizí nepřátelskou mocností a jako takový trestán.²⁶² V důsledku těchto perzekucí došlo k izolaci biskupů a odtržení církve od přímého vlivu Vatikánu a na druhé straně k vytvoření státní správy, plně kontrolující církevní organizaci, čemuž napomohly církevní zákony z roku 1949.

Idea národní církev nikdy nebyla naplněna. Přes nátlak a zastrašování se nepodařilo pro tento cíl získat duchovní ani věřící. V letech 1952-1953, v důsledku společenské krize zemí sovětského bloku, se do popředí církevní politiky dostal zápas o věřící, zápas s náboženstvím jako světovým názorem.²⁶³

Reforma církevní politiky se nejaktivněji projevovала v radikálním směru evangelické církve, katolická církev řešila spor s vládou na mezinárodní úrovni v rámci jednání vlády s Vatikánem. "Státní církevní politika se zaměřovala na omezování náboženského vlivu, na opatření, kterými bránila rozvíjet činnost církví, na podporu ateistické propagandy, od které si mnoho slibovala. V církvích však byli jednotlivci či skupiny, kteří vynalézali formy legální i nelegální pro rozvoj činnosti."²⁶⁴

V šedesátých letech směřoval vývoj v církvích ke snaze o reformu vztahu státu a církve a k nutnosti změnit církevní politiku ze strany státu, neboť dosavadní systém státního dozoru přestával být účinný.

KSČ se zaměřila nejen na ochromení katolické církve a její oddělení od Vatikánu i ostatních křesťanských církví, ale také na společenské skupiny, které byly s katolickou církví provázané. Jednou z nich byla Československá strana lidová spojována s katolickou církví a jejími institucemi již od předválečné éry. Další silnou společenskou skupinou byli sedláci, zvláště na Moravě, které výrazně oslabil kolektivizace

---

²⁶² KAPLAN, K. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 6.

²⁶³ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 183.

²⁶⁴ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*, s. 153.

zemědělství. Obě skupiny přišly stejně jako katolická církev o své představitele a byly podřízeny novým politickým a ekonomickým formám.²⁶⁵

Komunistický režim dokázal ochromit a částečně destruovat římskokatolickou církev. Perzekuováním, církevními zákony, hospodářskými sankcemi, zrušením řádů a omezováním práv věřících docházelo k silnému narušení stability církve. Mnozí uvěznění zemřeli. Při obhajobě náboženských práv a svobody však nebyly v církvi jen oběti, ale také napomahači režimu, kolaboranti.²⁶⁶ "Současné poznatky předpokládají kolem jedné desetiny kněží, kteří z různých důvodů spolupracovali s komunistickou Státní tajnou bezpečností, což je údaj vcelku odpovídající poznatků z jiných zemí ovládaných komunistickou diktaturou."²⁶⁷

"V některých zemích (Polsko, Slovinsko, Chorvatsko, Slovensko!) se udržela silná identifikace národa s katolickou církví, jinde (v Albánii) došlo k pokusu dosáhnout zcela důsledně komunistického cíle - odstranění náboženství ze života společnosti. Velmi zvláštní situace byla v Jugoslávii, kde mohly fungovat náboženské řády a charitativní organizace a kde stát nezasahoval například do organizace kněžských seminářů."²⁶⁸ V bývalé NDR se v 60. - 70. letech odloučila od sjednocené německé církve církev protestantská a stala se *církví v socialismu*, což vymezilo katolické církvi opoziční místo. V Polsku došlo k tomu, že "*církev zde začala ztělesňovat reálnou alternativu oficiálního ideologického systému*."²⁶⁹ Ve všech středovýchodních zemích s komunistickým režimem byla z politických důvodů likvidována řeckokatolická církev (katolická církev východního ritu).

---

²⁶⁵ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 8.

²⁶⁶ "Vedle jmenovaného J. Plojgara k nejpřednějším spolupracovníkům komunistického režimu po roce 1948 (a v některých případech i před ním) patřili kněží Bohuslav Černocký, Jan Mára, Josef Fiala, Josef Beneš, Alexandr Horák a Jozef Lukačovič. Někteří z jmenovaných se účastnili i státní a církevní normalizace v roce 1968. Vedle těchto *oficiálních* a nejvýše postavených duchovních zde samozřejmě existovala spolupráce na úrovních nižších... Formy spolupráce byly ovšem rozmanité, nehledě k tomu, že některé z těchto forem byly vynucené. (BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 366).

²⁶⁷ FIALA, P. *Laboratoř sekularizace: náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*, s. 39.

²⁶⁸ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 7.

Prostudování materiálů k vývoji křesťanských církví v Československu po únorovém převratu až do doby normalizace mi umožnilo nezkráslený pohled na konfese, které se největší mírou podílely na náboženském životě naší společnosti. Každá z nich se odlišovala svým postavením v totalitním státě. Nekompromisní konzervativní postoj římskokatolické církve, pevně spojené s Vatikánem, vyústilo ve vyhrocený vztah ke komunistickému režimu. Řeckokatolická církev byla již v roce 1950 zlikvidována a její věřící spolu s majetkem byly převedeny pod církev pravoslavnou. Ta s ohledem na vazbu k pravoslaví v Sovětském svazu zůstala větších represí ušetřena. Protestantské církve se spíše než na odpor vůči totalitní moci zaměřily ekumenickým směrem, stejně jako Církev československá. Odlišný vývoj CČS a skladba věřících jí umožnily snáze se přizpůsobit režimu, neboť mezi jejími příslušníky bylo mnoho členů komunistické strany. Přesto ani jí se nevyhnuly určité represe a omezení ze strany státu. Ve všech církvích se projevil více či méně vzdor vůči totalitnímu režimu. Jedinci, kteří s ním nesouhlasili, byli perzekuováni či souzeni a vězněni. Jsem přesvědčena, že přehledem odlišného vývoje zmiňovaných církví v Československu jsem splnila cíl této diplomové práce. Je zde patrný nejen velmi tvrdý postoj státní moci ke katolické církvi, omezování církví nekatolických, ale také postavení Církve československé. Ve všech církvích se projevovala určitá kolaborace s režimem, ale také odpor vůči němu a názorová pevnost jednotlivců. Jaro roku 1968 pro ně bez výjimky znamenalo naději, naději na změnu k lepšímu.

---

²⁶⁹ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 7.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

10.1 Literatura

BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Letnice dvacátého století: druhý vatikánský koncil a české země*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2012, 279 s. ISBN 978-807-3252-687.

BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 399 s. ISBN 978-80-7325-130-7.

BUTTA, Tomáš. *90 let Církve československé husitské: sborník*. Vyd. 1. Praha: Církev československá husitská ve spolupráci s Náboženskou obcí CČSH v Praze 1, 2010, 408 s. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-047-2.

FIALA, Petr. *Laboratoř sekularizace: náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 183 s. Politika a náboženství, 5. ISBN 978-807-3251-413.

FIALA, Petr a Jiří HANUŠ. *Skrytá církev: Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 387 p. ISBN 80-859-5939-9

FILIPÍ, Pavel. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, 197 s. ISBN 80-859-5910-0.

HANUŠ, Jiří. *Náboženství v době společenských změn*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 1999, 111 p. Ediční řada Studie (Brno, Czech Republic), sv. č. 11. ISBN 80-210-2251-5.

HRDLIČKA, Jaroslav. *Život a dílo prof. Františka Kováře: příběh patriarchy a učence*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2007, 523 s. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-05-6.

JINDRA, Martin. *Strážci lidskosti: dvanáct příběhů příslušníků Československé církve (husitské) vězněných po únoru 1948*. 1. vyd. Praha: Náboženská obec Československé církve husitské na Starém Městě, 2007, 163 s. ISBN 978-80-7000-089-2.

KAŇÁK, Miloslav. *Z dějin světových zápasů o pokrok na poli náboženském: Katolický modernismus*. Praha, 1961.

KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. 1. vyd. Brno: Společnost pro odbornou literaturu, 2008, s. 107-154. ISBN 9788087029312.

KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993, 440 p. ISBN 80-852-7022-6.

KAPLAN, Karel. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, 177 p. *Historia ecclesiastica*, sv. č. 9. ISBN 80-859-5983-6.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Církevní procesy padesátých let*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2002, 278 p., [31] p. of plates. ISBN 80-7192-797-X.

KONÍČEK, Jiří. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993*. 2., upr. vyd. Olomouc: Společnost pro dialog církve a státu, 2005, 308 s., [6] s. obr. příl. ISBN 80-239-6073-3.

MAREK, Pavel a Volodymyr BUREHA. *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1953: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008, 531 s., xxxii s. obr. příl. ISBN 978-807-3251-710.

MATYÁŠ, Milan. *Ekumenické sněmy prvního tisíciletí v životě Církve československé husitské: (církevní sněmy a vyznání na cestě víry)*. Vyd. 1. Praha: Blahoslav, 1997, 59 s. *Rozhledy víry*, Sv. 9. ISBN 80-700-0456-8.

SÁZAVA, Zdeněk. *Církev československá husitská: Jubilejní zamyšlení nad svědectvím CČSH a jeho ohlasem*. 1. vyd. Praha: Církev čs. husitská, 2000. Blahoslav. ISBN 80-7000-027-9.

SEKOT, Aleš. *Církev československá husitská*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1982.

SVOBODA, Bohumil a Jaroslav V POLC. *Kardinál Josef Beran: životní příběh velkého vyhnance*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, 277 s. ISBN 978-80-7021-937-9.

ŠOLTÉSZ, Štěpán. *Dějiny křesťanské církve*. 4. vyd. Praha: Kalich, 1990, 158 s. ISBN 80-701-7204-5.

TONZAR, David. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církev československá husitská*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002, 210 s. Učební texty (Univerzita Karlova). ISBN 80-246-0499-X.

TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církve v České republice*. Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2002, 156 s. ISBN 80-719-2707-4.

VANÍČEK, Petr. *Čepičkovi otroci v paměti národa*. Praha: Primus, 2006, 369 s. ISBN 80-862-0769-2.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále 1: Církev zkoušená*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, 255 s. ISBN 80-719-2891-7.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále 2: Církev bojující*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 466 s. ISBN 978-807-1928-928.

VAŠKO, Václav. *Likvidace řeckokatolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 70 s. ISBN 978-80-7195-165-0

VAŠKO, Václav. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-711-3035-4.

VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu (1948-1989): sborník příspěvků z konference pořádané Konferencí vyšších představených ženských řeholí v ČR a Českou křesťanskou akademií dne 1. října 2003 v kostele sv. Voršily v Praze*. 1. vyd. Olomouc: MCM, 2005, 447 s., 88 s. obr. příl. ISBN 80-7699-195-7.

VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa Kardinála Berana*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, 399 p. ISBN 80-872-1116-2.

VOGEL, Jiří. *Církev v sekularizované společnosti: (studie k husitské eklesiologii)*. 1. vyd. Brno: L.Marek, 2005, 247 s. Pontes Pragenses, sv. 38. ISBN 80-862-6364-9.

10.2 Prameny:

BEČKOVÁ, Teresie. *Kardinál Josef Beran (2/3): Arcibiskup v internaci* [online]. Stanice ČRo3 - Vltava, 16. ledna 2011 [cit. 2012-11-07]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/prameny_proudy/_zprava/837244.

BUTTA, Tomáš. Připomenutí představitelů naší církve... In: *Český zápas* č. 39, ÚR CČS(H), Praha 2006.

JINDRA, Martin. Příběhy bezpráví 2007. In: *Český zápas* č. 46, ÚR CČS(H), Praha 2007.

JINDRA, Martin. Augustin Junglig a dva politické procesy. In: *Český zápas* č. 9, ÚR CČS(H), Praha 2007.

VANĚČ, Martin. Křesťanské církve v českých zemích v 60. letech (1960 - 1968). *Getsemany* [online]. č. 121, s. 13 [cit. 2013-02-02]. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/318>

10.3 Orální svědectví:

Záznam rozhovoru s pamětníkem MAKROT, Jaroslav, nar. 16. května 1926, člen CČS od května 1936, ze dne 14. 3. 2013, DVD č. 1. Záznam uložen v osobním archívu autorky.

11 RESUMÉ

Jede aus den christlichen Kirchen, die an dem religiösen Leben der tschechoslowakischen Gesellschaft in den Jahren 1948-1968 teilnahmen, hat unterschiedliche Stellung zu weiteren Fortsetzung ihrer Einwirkung zwischen den Gläubigen und den Atheisten bezogen. Konservative Stellung römisch-katholischer Kirche, fest mit Vatikan verbunden, bedeutete rechtlichen und moralischen Abstand und harte Strafe aus der Seite der Staatsorganen. Die bemühten sich, diese Kirche von Rom abzutrennen und folgend sie mit Hilfe der Verfolgung gegen Bischofskörper, Geistlichen und Laien zurückzudrängen. Griechisch-katholische Kirche wurde wegen ihrer angeblichen Anschluss zur Gruppe „Banderovci“ liquidiert und fast ganze diese Kirche ging zu der Orthodoxie über. Dank ihrer Verbindung mit Sowjetunion betrafen Orthodoxie keine grösseren Repressionen. Protestantische Kirchen orientierten sich mehr an ökumenische Richtung als an Widerstand gegen totalitäre Macht, genauso wie die Tschechoslowakische Kirche. Auch in dieser Kirche litten viele unter den Repressionen, aber allgemein bemühte sich diese Kirche dank der Struktur ihrer Mitglieder und ihrer standardlosen Entstehung (im Unterschied zu anderen obengenannten Kirchen), sich dem Regime anzugleichen. Sie suchte mit diesem Regime gemeinsame Punkte der sozialen Gerechtigkeit. Aus den Dokumenten geht hervor, dass ihre Repräsentanten sogar über bestimmte gleichwertige Koexistenz der religiösen Ideologie mit kommunistischer Ideologie nachdachten. Diese Meinungen der Vertreter Tschechoslowakischer Kirche wichen von den Vorstellungen der Staatsorganen ab, obwohl gerade diese Kirche sollte (wenigstens am Anfang) die Ansprüche des Regimes auf Nationalkirche erfüllen. Tschechoslowakische Kirche hatte in ihren Reihen die meiste Mitglieder der kommunistischen Partei und sie gewann auch von dem Staat die grösste Freiheit, einschliesslich ausländischer Möglichkeiten, sich in die Weltökumenischebewegung einzuordnen. Die ganze zwanzigjährige Epoche zwischen den Jahren 1948 -1968 spiegelte sich in Atheisation der Gesellschaft. Man erreichte nie mehr die Situation vor dem „Februar“ – was die religiöse Aktivität tschechischer Einwohner betrifft.

12 PŘÍLOHY

12.1 Příloha č. 1

Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky

Drazí věřící.

V nesmírně vážné chvíli našeho náboženského i národního života obracíme se na Vás tímto listem právem učící církve. Láska k národu a lidu Československé republiky vede nás, abychom k Vám promluvili v rozhodujících dnech, kdy jste se stali svědky útoku na jednotu a vedení katolické církve u nás. Abyste věděli, kde je pravda a právo a Vaše místo v církvi i národě, a slyšte hlas svých pastýřů, kteří u vědomí odpovědnosti před Bohem i svědomím celého světa, po zralé úvaze již nemohou mlčet.

Všichni jste v poslední době svědky široce založené akce, jejímž cílem je přinutit československé biskupy k uzavření dohody mezi církví a státem. Sdílíme s naší veřejností názor, že poměr církve a státu je neutěšený a bolestný. Tento stav je jistě nepřírozený, neboť obě společnosti se mají vzájemně doplňovat, a nepřispívá ani k všeobecnému, veřejnému a vnitřnímu klidu věřících. Nejhorší na tom je, že i přemnozí věrní katolíci duševně trpí, neboť jistě milují upřímně svou církev i svůj stát a jsou plni obav o jejich budoucnost.

To způsobuje i nám, biskupům, kteří jsem z ustanovení Božího strážci odkazu Kristova a zodpovídáme před ním za pásu vašich duší, nemalou bolest. Bolí nás to tím více, že veškerá zodpovědnost za neúspěch jednání je od lidí nedosti informovaných svalována na nás, jimž je Vaše věčné i časné blaho největším pokladem, pro nějž jsem ochotni obětovat všechno.

Chápeme Vaše samozřejmé právo, že chcete být informováni pravdivě i z naší strany, neboť jsme o to ustavičně z různých stran žádáni. Nemajíce již jiné možnosti, pokoušíme se o to, jak nám přikazuje naše svědomí, s tímto pastýřským listem, prosíme přitom Boha, aby hlas pastýřů dospěl k Vašemu sluchu, aby byl slyšen s vírou a správně pochopen. Také nám, strážcům pravd a zákonů Božích, záleží nemálo na upřímné a spravedlivé dohodě se státem. Nemůže nám být lhostejno, jsou-li naše poměry příznivé k rozvoji křesťanského života či nikoliv. Vždyť jsou nám známy překážky, které se stavějí dnes v cestu křesťanskému myšlení a hlavně jeho uskutečňování v denním praktickém životě.

Víme dobře, kolika práv jste byli zbaveni, tak jako ani Vám není neznámo, kolik příkoří musela církev u nás v poslední době již vytrpět. Byli jsme si vědomi tíhy své zodpovědnosti za spádu vašich duší před Bohem. usilovali jsem vždy a usilujeme ještě dnes, i když snad s malou nadějí na úspěch, o to, abychom obhájili a zabezpečili svatá práva Vás, křesťanů, jako svobodných občanů státu, jak to žádá přirozený i Boží řád.

A k těmto všelidským a obecně uznávaným právům člověka nepatří toliko svoboda soukromého náboženského přesvědčení a volnost provádět náboženské úkony, ale i svobodné uskutečňování zásad toho přesvědčení jako norem života jednotlivců i společnosti, a to bez obav o osobní svobodu, občanskou rovnocennost a ohrožení existenčních práv.

K uskutečňování a pak i k zabezpečení této náboženské svobody pro katolíky jsou v pojetí církve z ustanovení Božího bezpodmínečně nutné tyto další předpoklady:

1. Uznání pravomoci Svatého otce jako nejvyšší viditelné hlavy církve, jakož i uznání a respektování pravomoci biskupů s ním spojených. Neuznávat tuto zásadní skutečnost znamená neuznávat katolickou církev, jak ji chtěl mít Kristus, a každá akce podnikaná mimo nebo proti vůli biskupů, spojených s římským papežstvím, porušuje její základní strukturu, rozbíjí jednotu církve a směřuje nutně k jejímu zničení.

2. Dalšími zásadními předpoklady pro uznání pravé svobody církve, plynoucí z přirozeného práva, jest respektování výsostného práva rodičů na výchovu jejich dětí; zabezpečení nejen svobody křesťanské výuky mládeže, ale i výchova jak ve škole, tak i mimo školu; uznávání rodiny jako svátostného svazku, i práv a povinností z toho plynoucích, jakož i práva věřících na shromáždění ve svobodných sdruženích a organizacích.

3. K tomu přistupují i nutné předpoklady svobodného, náboženského života, bez nichž by byl ve svém celku i u jednotlivců neuskutečnitelný. To jest: potřebný počet církevních škol, výchovných, sociálně-charitativních ústavů, kulturních a dobročinných institucí; svobodný tis periodický i knižní v dostatečném počtu; svobodný a neobmezený přístup ke všem možnostem společenského i kulturního života.

4. Konečně jsou nezbytné i finanční prostředky a hmotné zabezpečení i takových institucí a ústavů, neboť bez nich nebylo by možno církvi rozvinout úspěšnou činnost k blahu našeho lidu a uchránit kostely a církevní budovy před neodvratným zchátráním a zkázou.

Toto vše jsme již v potřebné míře měli a toto vše nám bylo v poslední době odňato. V těžkých poměrech, za mnohých obtíží budovala církev u nás s krajními obtížemi z Vaší vůle, vašich prostředků, pro Vás a pro Vaše děti sociální a výchovné ústavy, semináře, exerciční domy, budovala svůj tisk, pastorační a polkovou organizaci, vytvářejíc podmínky duchovního života.

(...)

Vážnost doby nutí nás však k naprosté věrnosti zásadám a k důslednosti v jednání. Jde vpravdě o soustavné a dobře plánované pronásledování katolické církve v Československu.

Na tom ničeho nezmění ani rezoluce, odhlasovaná podle předem stanoveného plánu, na schůzi tzv."Katolické akce" v Obecním domě v Praze dne 10. 6. 1949, i když se v ní slibuje věrnost církvi svaté, uznání

Svatého otce za její viditelnou hlavu a podrobení se mu ve věcech týkajících se víry, mravů a církevní disciplíny a uznání pravomoci biskupů ve věcech víry a mravů. Schůze tato, tajně připravovaná, svolána mimo vědomí a proti vůli biskupů a její cíl byl jasný: znemožnit ještě více pravomoc a vliv biskupů. Vždyť byla obeslána přímo placenými delegáty, vyslanými od akčních výborů, kteří namnoze vůbec nevěděli, oč jde, a netušili, že jejich podpisu na prezenční listině bude zneužito pro tzv. "Katolickou akci".

Z toho důvodu sbor biskupů na konferenci konané 15. 6. 1949 byl nucen prohlásit, že tato tzv. "Katolická akce" není akcí katolickou, nýbrž hnutím rozkolnickým a že každá účast a spolupráce na ní musí být stíhána církevními tresty. Inspirátoři a svolavatelé upadli již ipso facto do exkomunikace, to jest, byli vyloučeni z církve podle kánonu 2334, odst. 2 a kánonu 2331, § 2 Zákoníku církevního práva, neboť celá akce je namířena proti jednotě církve a církevní kázni.

Podobným způsobem, jak shora uvedeno, zneužito bylo i podpisu mnoha duchovních jako projevu souhlasu s tzv. "Katolickou akcí", neboť nevěděli ničeho o jejím poslání a podpisy jejich byly namnoze pod zcela jinými hesly, jako že jsou pro spravedlivou dohodu, pro zachování církevních práv (...). Tito kněží dali své podpisy většinou oklamáni a pod nátlakem; nejednali ani vědomě ani dobrovolně, a zachovávají samozřejmě věrnost církvi svaté, oddanost svým biskupům, jak mnozí již soukromě i veřejně prohlásili. Jména mnohých byla uveřejněna zcela bez jejich vědomí, ano i proti jejich vůli a protestům.

(...)

Také tzv. "Katolické noviny", vydávané výborem "Katolické akce", postrádají samozřejmě schválení biskupů a nelze je považovat za katolické. Je tedy jejich četba i přechovávání a rozšiřování církevně zakázáno.

(...)

Biskupové si přejí dohodu, nikoliv diktát.

V tomto smyslu stanovili již katoličtí ordináři na biskupské konferenci, konané dne 7. června 1949 v Olomouci, zásadní podmínky, na jejichž podkladě by byla možná dohoda, budou-li předem vládou přijaty a zaručeny tyto podmínky:

1. Křesťanský světový názor bude i ve veřejném životě a výchově respektován a uznáván, a to jak slovem, tak i skutkem.

2. Vláda uznává duchovní pravomoc římského papeže jako nejvyšší hlavy církve ve věcech náboženských a církevních dle platných církevních předpisů a prohlásí, že výkon této duchovní moci se nedotýká státní suverenity, nýbrž že je samozřejmým důsledkem uznávaných základních lidských práv, a to zejména svobody náboženské.

3. Před započítím jednání budou odvolána všechna opatření omezující a ohrožující náboženskou svobodu katolíků v Československu, zejména náboženskou svobodu ve výchově mládeže.

4. Mimo to

a) bude ihned zastaven "Věstník katolického duchovenstva" vydávaný Ministerstvem školství, věd a umění, a bude povoleno vydávání úředních ordinariátních věstníků.

b) Bude odvolán výnos MŠVU ze dne 23. 5. 1949 o uprázdnění církevních úřadů a prebent, jakož i výnos Ministerstva vnitra ze dne 9. 5. 1949 o omezení svobody shromažďovací a spolkové, i výnos pro krajské i okresní velitelství SNB o postupu vůči katolické církvi.

c) Budou zrušeny všechny zákazy týkající se exercicií a všech náboženských úkonů.

5. K těmto podmínkám přistupuje dnes samozřejmě další požadavek, že vláda nebude podporovat nově vytvořenou tzv. "Katolickou akci" a nebude jí poskytovat státní záštitu.

Žádat splnění těchto podmínek velí naše pastýřská zodpovědnost před Bohem i před Vámi a před svědomím národa, protože bez jejich splnění církev nebyla by již církví Kristovou a nemohla by plnit své duchovní poslání, tj. učit, posvěcovat a řídit.

(...)

Pomáhejte nám a posilujte nás svými modlitbami, svým vpravdě křesťanským životem i svou bezvýhradnou oddaností k dobré matce církvi, aby za přispění Ducha svatého byla nalezena schůdná cesta pro úpravu církevněstátních poměrů. Kdyby však již k takové dohodě dojít nemohlo, poněvadž bylo rozhodnuto vést všemi prostředky vyhlazující boj proti církvi Kristově a zneužít ji zatřeným způsobem pro cíle bezbožecké, pak nastala hodina zkoušky pro katolíky v Československu; nadešla chvíle, v níž je třeba uvědomiti si slova apoštola sv. Petra: "Miláčkové, nedivte se tomu soužení, které na Vás přichází jako zkouška, jako by se Vám dělo něco neobvyklého, nýbrž radujte se, poněvadž máte účast na utrpeních Kristových, abyste se také, až se zjeví jeho sláva, zaradovali a zaplesali" (1 Petr 4, 12-13).

Každá zkouška je z dopuštění Božího a přispěje jistě ke spáse našich duší. Je příležitostí, abychom osvědčili své poklesky a abychom se naučili být katolíky celými a důslednými. Národ se na Vás dívá, jak v této historické chvíli ve zkoušce obstojíte. Katolíci celého světa jsou s Vámi spojeni.

Zůstaňte věrni svým biskupům, kteří Vámi trpí, a nedejte se zviklat ani tehdy, kdyby k Vám nemohl proniknout jejich hlas. Církev je nezničitelná a trpět pro Krista je největší slávou. Nedejte se mást falešnými proroky, střežte se dravých vlků i v rouše beránčím. Nedejte se vyprovokovat k nepředloženým činům. Bděte a modlete se!

Všichni svatí a světice Boží, kteří jste byli vězněni a mučeni pro Krista, orodujte za nás! Božské srdce Páně, pro naše hříchy na základě falešného rozsudku probodené, smiluj se nad námi! Žehnáme všem,

hlavně pak těm, kdo trpí nebo budou trpět protivenství pro spravedlnost: ve jménu † Otce, i † Syna i † Ducha svatého. Amen.

Josef, arcibiskup pražský (Beran)

Josef Karel, arcibiskup olomoucký (Matocha)

Ján, biskup spišský (Vojtaššák)

Jozef, biskup, apoštolský administrátor košický (Čársky)

Pavol, řeckokatolický biskup prešovský (Gojdič)

Mořic, biskup královéhradecký (Pícha)

Andrej, biskup banskobystrický (Škrábik)

Karel, biskup brněnský (Skoupý)

Štěpán, biskup litoměřický (Trochta)

Eduard, biskup, apoštolský administrátor nitranský (Nécsey)

*František, apoštolský administrátor české části vratislavské
arcidiecéze (Onderek)*

Ambróz, apoštolský administrátor trnavský (Lazík)

Róbert, kapitulní vikář rožňavský (Pobožný)²⁷⁰

---

²⁷⁰ VAŠKO, V. *Dům na skále* 1, s. 214 - 224. (Srov. Štěpán kardinál Trochta, Řím 1984, s. 321 - 332).

12.2 Příloha č. 2

PRVNÍ EXKOMUNIKAČNÍ DEKRET Z 20. 6. 1949

Nejvyšší Posvátná kongregace svatého Officia vydala dekret, kterým se odsuzuje rozkolnická "Katolická akce" v Československu

V poslední době vyvolali protivníci katolické Církve v Československu podvodně falešnou Katolickou akci a její pomocí se snaží přivést katolíky této republiky k odpadu od katolické Církve a odvésti je od poslušnosti řádných pastýřů Církve.

Tato akce je tím horší a nespravedlivější, že její propagátoři neváhali násilím i podvodem nutili mnohé, aby se k nim přidali, ba došli tak daleko, že mezi členy této akce uvedli a vyhlásili i mnohé kněze a katolíky laiky, kteří projeví zřejmý nesouhlas s touto akcí.

Proto Nejvyšší Posvátná kongregace svatého Officia, plníc svůj úkol, totiž hájiti ryzost víry a mravů, jménem a autoritou sv. Otce Pia XII. zmíněnou akci podvodně nazvanou Katolická akce zavrhuje a odsuzuje a zároveň prohlašuje, že všichni a každý jednotlivě, ať osoby duchovní či laické, kteří k ní dobrovolně a vědomě přistoupili nebo k ní v budoucnu přistoupí a jmenovitě její původci a šířitelé, jako rozkolníci (schizmatikové) a odpadlíci (apostaté) od katolické Církve, samým činem upadli neb upadnou do exkomunikace, zvláštním způsobem vyhražené Svaté Stolicí, o níž je řeč v kan. 2314 církevního práva. Mimoto zůstávají v platnosti ostatní trestní ustanovení kanonického práva, jimiž budou exkomunikováni stíženi, jestliže by (což nechať Bůh nedopustí) tvrdošijně a nekajícně setrvali v tomto církevním trestu.

Petrus Vigorita, notář Nejvyšší posvátné Kongregace Sv. Officia²⁷¹

---

²⁷¹ BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 24.

12.3 Příloha č. 3

DRUHÝ EXKOMUNIKAČNÍ Z 1. 7. 1949 - DEKRET O KOMUNISMU

Dekret Posvátné kongregace Svatého Oficia, jimiž se odstraňují pochybnosti o těch, kteří vstoupili do komunistických stran nebo podporují jejich činnost

Tato Posvátná kongregace byla dotazována:

1. Zda je dovoleno stát se členem komunistických stran nebo je podporovat.
2. Zda je dovoleno vydávat, propagovat nebo číst knihy, časopisy, deníky či listy, jež podporují učení a činnost komunistů, nebo do nich psát.
3. Zda věřící, kteří vědomě a svobodně učiní to, o čem je řeč v čl. 1 a 2, mohou být připuštěni ke svátostem.
4. Zda věřící, kteří vyznávají materialistické a protikřesťanské učení komunistů, a zejména ti, kteří ho hájí a propagují, upadají jakožto odpadlíci od katolické víry tímtéž do exkomunikace vyhrazené zvláštním způsobem Apoštolskému stolci.

Nejdůstojnější páni kardinálové, určení k ochraně víry a mravů, co si vyžádali stanovisko důstojných pánů konzultorů, rozhodli na plenárním zasedání konaném v úterý (namísto ve středu) dne 28. června 1949 dát následující odpověď:

Ad 1) *Nikoli*. Komunismus je totiž materialistický a protikřesťanský; a komunističtí vůdcové, třebaže mnohdy tvrdí, že nepotlačují náboženství, přesto ve skutečnosti ukazují, že jsou jak učení, tak skutky nepřáteli Boha, pravého náboženství a Kristovy církve.

Ad 2) *Nikoli*. Je totiž zapovězeno samým právem (srov. kán. 1399 C. I. C.).

Ad 3) *Nikoli*, a sice podle řádných zásad o odepření svátostí těm, kteří nejsou disponováni.

Ad 4) *Ano.*

A následující čtvrtek, 30. téhož měsíce a roku, náš z Boží prozřetelnosti papež Pius XII. v obvyklé audienci poskytnuté nejdůstojnějšimu panu kardinálu assesorovi Sv. Officia rozhodnutí otců kardinálů, jež mu bylo předloženo, schválil a nařídil vyhlásit v oficiálním věstníku Akta Apoštolského stolce.

Dáno v Římě, dne 1. července 1949

Petrus Vigorita, notář Nejvyšší Posvátné Kongregace Sv. Officia²⁷²

---

²⁷² BALÍK, S.- HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 25.

12.4 Příloha č. 4.

1950, 12. září. Fierlingerův návrh pro předsednictvo ÚV KSČ na politické procesy s církevní hierarchií.²⁷³

Orgány ministerstva spravedlnosti vedou šetření o celé řadě představitelů římskokatolické církve, kterým jsou kladeny za vinu různé delikty. Některé jsou již z doby okupace, hlavně však z jejich činnosti předúnorové a pounorové, vesměs namířené proti lidově demokratickému zřízení. Personálně jde o vyšší církevní hodnostáře, kteří svou protistátní činnost rozvíjeli ve většině případů jako součást souvislé akce boje církve proti státu v souladu s politikou Vatikánu.

Nyní jde o to, v jaké formě a v jakém rozsahu bude provedeno patřičné soudní řízení, jaké bude časové rozvržení tohoto řízení, a konečně také o to, abychom si vytyčili a ujasnili politický účel a smysl těchto procesů. Nebylo by zajisté účelné rozdělit soudní řízení na celou sérii dílčích procesů, neboť tento postup by vedl k neustálému zneklidňování veřejnosti, aniž by tím celková souvislost trestné činnosti obžalovaných vynikla. Navrhuji proto, aby soudní přelíčení bylo provedeno souhrnně, a to v několika procesech.

První skupina obžalovaných v celkovém počtu 14 osob, v nichž pro vlastní proces podle návrhu ministerstva spravedlnosti připadalo by v úvahu celkem 12 osob, byla by souzena pro zpronevěření a pokus zavlčení mimořádného rezervního fondu katolické národní pojišťovny (KNP). V podstatě jde o to, že správní sbor KNP z iniciativy biskupského notáře Aloise Čápa převedl asi 2 miliony Kčs z mimořádného rezervního fondu naoko na jednotlivé diecéze, tyto poukázaly jím převedené částky

---

²⁷³ Zdeněk Fierlinger byl pověřen vedením Státního úřadu pro věci církevní 25. 4. 1950, vystřídal této funkci Alexeje Čepičku, který byl jmenován ministrem národní obrany. Církevní šestka ÚV KSČ návrh projednala 30. 8. 1950, schválila jej a rozhodla předložit jej k rozhodnutí předsednictvu ÚV KSČ. A ÚML, fond K. Gottwald, IV/3, č. 6, chůze církevní šestky 30. 8. 1950. (KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 408).

Jednotě katolického duchovenstva, která za tyto peníze koupila od KNP vilu Vlasta v Teplicích na Bečvou. Tímto jednáním byla přinejmenším poškozena národní pojišťovna a utajené jmění mohlo být dále využito k jiným protistátním účelům. Z přelíčení bude také zřejmé, že pokus o zavlčení tohoto jmění byl podniknut se souhlasem biskupů.

Druhý proces by byl uskutečněn se skupinou 21 vyšších církevních hodnostářů, tzv. pomahačů biskupů. Mezi nimi je také dr. Stanislav Zela, světící biskup olomoucký, kterému jsou kladeny za vinu různé delikty z doby okupace a úzká spolupráce s orgány gestapa. V tomto ohledu má prý být velmi kompromitován. Ve skupině je dále sekretář dr. Berana 44letý dr. Jan Boukal, který za okupace také spolupracoval s gestapem a byl jeho agentem a až do svého zatčení byl agentem pražské internunciatury a měl rozvětvenou zpravodajskou síť jak v kruzích církevních, tak úředních.

Měl styky se zastupitelskými úřady západních států, pomáhal v rozšiřování pastýřských lisů a ilegálních oběžníků, vydávaných Beranem, duchovenstvu. V r. 1948 na podzim v Římě informoval o naší politické situaci vedoucího českých relací vatikánského rozhlasu, poté, když se Beran zavřel ve své rezidenci, vykonával jeho spojkou s duchovenstvem.

Dále jsou ve skupině kanovník Kulač, kancléř arcibiskupské konzistoře Dörner, který organizoval pomocí tajných oběžníků odpor kněží proti našim zákonům, dr. O. Švec, dr. J. Čihák, ředitel Katolické akce dr. Antonín Mandl, Alois Rozehnal, dr. František Kolman, úředník Charity, který zahájil akce podpory v únoru vyakčněných osob a rodinných příslušníků osob uprchlých za hranice, A. Zmrzlík, V. Mrtvý, arcibiskupský sekretář v Praze, arcibiskupský sekretář v Olomouci I. Prášek, který se zúčastňoval organizování tajných kněžských chůzí, dr. J. Moštěk, arcibiskupský sekretář olomoucký, který spolukoncipoval Matochovy oběžníky a byl vykonavatelem jeho akcí v arcidiecézi, T. Beránek, děkan ve Vodňanech, který rozšiřoval ilegální oběžníky v západní části budějovické diecéze a organizoval odpor duchovenstva proti platovému

zákonu podle příkazu biskupa Hloucha, dr. J. Benýšek, profesor semináře v Hradci Králové, který organizoval ilegální letákové akce v semináři, vedl tajné fondy dr. Píchy, biskupský sekretář R. Rikýř, který rozšiřoval ilegální oběžníky a byl spojkou mezi Píchou a nunciaturou, a břevnovský archivář Čeřovský. Do této skupiny bylo by vhodné zařadit i opata Jarolímka, jehož protistátní činnost se datuje již z doby okupace, kdy intenzivně kolaboroval s Němci a po okupaci byl hlavou protistátní činnosti řeholníků.

Třetí proces mohl by být proveden s vysokými církevními hodnostáři na Slovensku. Sem patří Gojdič, Buzalka. Bylo by třeba uvážit, zda by nebylo nyní záhodno provést soudní přelíčení s Vojsaššákem. Dle informací daných mi k dispozici ministerstvem spravedlnosti, zdá se, že by při těchto procesech byla prokázána odpovědnost takřka všech ordinářů s výjimkou brněnského dr. Skoupého a litoměřického dr. Trochty. Patrně proto, že oba postupovali opatrněji.

Přesto, že procesy odhalí spoluodpovědnost takřka všech ordinářů, je třeba z politického hlediska zvážit, zda je účelné soudit dnes celý biskupský svor a použít proti nim všech sankcí, které zákon vyžaduje. Znamenalo by to postihnout přímým trestem jak Berana, tak ostatní ordináře. Soudím, že podobný radikální způsob likvidace celého biskupského sboru by nám mohl celý problém dalšího vývoje v poměru církve ke státu značně zjednodušit, a je jisto, že nynější odpor určité části duchovenstva, která dosud s námi nejde, by tím byl zlomen., Na druhé straně však musíme uvážit, že mnozí z kněží, kteří jsou dnes s námi, by tím byli odpuzeni a že celková skutečná nálada velké masy duchovenstva, kterou přece jen chceme získat pro aktivní spolupráci, nejen při řešení církevních problémů, ale i pro výstavbu státu, by tím byla nepříznivě ovlivněna. Za dnešního stavu a zejména po provedení procesů nějaký smír s Vatikánem je samozřejmě nemyslitelný. Vše nakonec ukazuje k tomu, abychom uskutečnili plnou politickou odluku naší katolické církve od Říma při ponechání nejvýše abstraktně věroučných vztahů, bude.

li toho zapotřebí. Abychom však tohoto cíle dosáhli co možná nejdříve bez otřesů, bude nutno velkou část našeho duchovenstva postupně na tento vývoj připravovat a vést k tomuto cíli. Naší snahou je nyní nahradit postupně pravomoc ordinářů, kteří jsou dnes izolovaní a bezmocní, pravomocí generálních vikářů, respektive administrátorů, jak se již stalo v Bánské Bystrici, Českých Budějovicích, Trnavě a snad i Rožňavě. V některých případech bude to lze učinit se souhlasem ordináře, jak se stalo v Trnavě. Zde dosavadní generální vikář nám dnes již dovoluje řídit teologickou fakultu v Bratislavě, aniž bychom se dotkli v čemkoli kanonických předpisů. Později bychom se museli postarat i o dosazení samotných ordinářů tím nebo jiným způsobem. Mezitím se snažíme rozvinout všemi prostředky tzv. velehradskou akci a utvrdit kázeň duchovenstva vůči státu a orgánům lidové správy. Veden všemi těmito úvahami soudím, že procesy by měly skončit tím, že by byla stanovena přímá trestní odpovědnost obžalovaných a že by také u nich byly odpovídající zákonné sankce. U ordinářů však, kteří se nedopustili přímého trestného činu, byla by procesy odhalena jejich odpovědnost politická, což by nám dovolilo kdykoliv je zbavit úřadu, izolovat v klášteře a případně i v budoucnosti - bude-li to zapotřebí - potrestat.

Zatímco řada biskupů, jako je Zela, Buzalka, Gojdič, Vojsašák, je těžce kompromitována svou fašizující a kolaborantskou minulostí, nelze to říci o arcibiskupovi Beranovi, který strávil dvě léta v Dachau a choval se tam prý dobře. Je to člověk politicky naivní, vycpaný v tradicích vatikánských a stejně též Vatikánu poslušný. Ztotožňovat Berana nebo Trochtu se Zelou nebo Buzalkou by nebylo myslím oportunní, chceme-li působit nejen na naše duchovenstvo, nýbrž též na velkou masu našich věřících. Nesmíme také pouštět ze zřetele ohlas toho, co se u nás děje, na katolickou veřejnost ve Francii a Itálii, kde pro naše soudruhy je problém církve otázkou daleko palčivější než pro nás samé.

Procesy musely by být dobře připraveny, publicisticky doma i venku dobře využity, jednotlivá fakta objektivně a bez nadsázky podávána. Usvědčujícího materiálu podle informací ministerstva spravedlnosti je tolik, že působivost procesů bude tím větší, čím podrobněji a objektivněji věci vylíčíme.

Časově mohly by být procesy provedeny tak, aby nejdříve bylo provedeno řízení v případě katolické národní pojišťovny, a to ke konci podzimu, a pak do konce listopadu provedeny ostatní dva procesy.²⁷⁴

Fielinger

A ÚV KSČ, fond 02/1, schůze 12. 9. 1950.

---

²⁷⁴ Předsednictvo ÚV KSČ se zabývalo návrhem 12. září 1950 a rozhodlo provést dva politické procesy, český a slovenský. Politický proces se Zelou a osmi dalšími se konal v Praze 27. 11.-2. 12. 1950, proces s Buzalkou a Vojtaššákem 10.-15. 1. 1951 v Bratislavě. Všichni byli na základě vykonstruovaných obvinění protizákonně odsouzeni k dlouholetému věznění. Ostatní osoby, uvedené ve Fierlingrově zprávě, byly rovněž protizákonně souzeny v procesech neveřejných. Kaplan 1986, s. 147 - 154. In: KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu: v letech 1948-1953*, s. 411.